

Language - Culture - Politics

International Journal

Vol. 1/2025

Recenzenci:

dr hab. Radosław Harabin (*Staropolska Akademia Nauk Stosowanych w Kielcach, Polska*), dr Agnieszka Ziętek (*Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska*), dr Dagmara Nowacka (*Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska*), dr Maryana Tomenchuk (*Użhorodzki Uniwersytet Narodowy, Ukraina*), dr Olena Karpina (*Wołyński Uniwersytet Narodowy im. Łesi Ukrainki, Ukraina*).

Międzynarodowa Rada Naukowa:

Beata Fałda - Przewodnicząca (*Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie, Polska*), Klaudia Bednarova-Gibova (*Uniwersytet Preszowski, Słowacja*), Iryna Biskub (*Wschodnioeuropejski Uniwersytet Narodowy im. Łesi Ukrainki, Ukraina*), Serghiey Fedoniuk (*Wschodnioeuropejski Uniwersytet Narodowy im. Łesi Ukrainki, Ukraina*), Teresa Giedz-Topolewska (*Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie, Polska*), Jurij Hajduk (*Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie, Polska*), Jan Hudzik (*Uniwersytet Opolski, Polska*), Dzintra Ilisko (*Uniwersytet Daugavpils, Łotwa*), Jolanta Karbowniczek (*Lubelska Akademia WSEI, Polska*), Henryk Kardela (*Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska*), Mirosława Kawecka (*Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie, Polska*), Jan Kłos (*Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska*), Andrzej Kowalczyk (*Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska*), Urszula Ordon (*Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie, Polska*), Włodzimierz Osadczy (*Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska*), Lucyna Sikorska (*Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie, Polska*), Beata Siwek (*Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska*), Beata Kasperowicz-Stążka (*Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska*), Nina Rzhavska (*Uniwersytet Państwowy „Kijowski Instytut Lotnictwa”, Ukraina*), Tomasz Stępniewski (*Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska*), Tomasz Zygmunt (*Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie, Polska*).

Redaktor Naczelny:

Tomasz Zygmunt

Sekretarz Redakcji:

Jurij Hajduk

Członkowie Redakcji:

Anna Wołoszczuk, Katarzyna Miszczak, Caitlin Mello

Redaktorzy językowi:

Rafał Zygmunt, Maria Borciuch

Indeksowanie w bazach:

Index Copernicus,
ERICH PLUS
CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities)
Central and Eastern European Online Library

© Copyright by Instytut Języków Obcych i Stosunków Międzynarodowych
Państwowej Akademii Nauk Stosowanych w Chełmie
Chełm 2025

ISSN

2450-3576

ISBN

978-83-974566-6-2

INSTYTUT JĘZYKÓW OBCYCH I STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH
PAŃSTWOWA AKADEMIA NAUK STOSOWANYCH W CHEŁMIE
UL. WOJSŁAWICKA 8B, 22-100 CHEŁM, POLSKA
TEL./FAX: +48-82-564-2080
[HTTPS://LCPIJOURNAL.PANSCHELM.EDU.PL](https://lcpijournal.panschem.edu.pl)
E-MAIL: LCPIJOURNAL@YAHOO.COM

INSTYTUT JĘZYKÓW OBCYCH I STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH
PAŃSTWOWEJ AKADEMII NAUK STOSOWANYCH W CHEŁMIE

Language - Culture - Politics

International Journal

Vol. 1/2025

Redaktor wydania
Tomasz Zygmunt

Chełm 2025

Reviewers:

Prof. Dr. hab. Radosław Harabin (*The Old Polish University, Poland*),
Prof. Dr. Agnieszka Ziętek (*Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland*),
Prof. Dr. Dagmara Nowacka (*The John Paul II Catholic University of Lublin, Poland*),
Prof. Dr. Maryana Tomenchuk (*Uzhhorod National University, Ukraine*),
Prof. Dr. Olena Karpina (*Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine*).

International Scientific Committee:

Beata Fałda - Chairperson (*The State University of Applied Sciences in Chełm, Poland*),
Klaudia Bednarova-Gibova (*Presov University, Slovakia*), Iryna Biskub (*Lesia Ukrainka Eastern European University in Lutsk, Ukraine*), Serghiey Fedoniuk (*Lesia Ukrainka Eastern European University in Lutsk, Ukraine*), Teresa Giedz-Topolewska (*The State University of Applied Sciences in Chełm, Poland*), Jurij Hajduk (*The State University of Applied Sciences in Chełm, Poland*), Jan Hudzik (*University of Opole, Poland*), Dzintra Ilisko (*Daugavpils University, Latvia*), Jolanta Karbowniczek (*WSEI University, Poland*), Henryk Kardela (*Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland*), Mirosława Kawecka (*The State University of Applied Sciences in Chełm, Poland*), Jan Kłos (*The John Paul II Catholic University of Lublin, Polska*), Andrzej Kowalczyk (*Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland*), Urszula Ordon (*Jan Długosz University, Poland*), Włodzimierz Osadczy (*The John Paul II Catholic University of Lublin, Polska*), Lucyna Sikorska (*The State University of Applied Sciences in Chełm, Poland*), Beata Siwek (*The John Paul II Catholic University of Lublin, Polska*), Beata Kasperowicz-Stążka (*Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland*), Nina Rzhavska (*State University "Kyiv Aviation Institute", Ukraine*), Tomasz Stępniewski (*The John Paul II Catholic University of Lublin, Polska*), Tomasz Zygmunt (*The State University of Applied Sciences in Chełm, Poland*).

Editor-in-Chief:

Tomasz Zygmunt

Secretary:

Jurij Hajduk

Adjunct Members of the Committee:

Anna Wołoszczuk, Katarzyna Miszczak, Caitlin Mello

Proofreading:

Rafał Zygmunt, Maria Borciuch

Book index provided by:

Index Copernicus,
ERICH PLUS
CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities)
Central and Eastern European Online Library

© Copyright by Institute of Foreign Languages and International Relations
The State University of Applied Sciences in Chełm
Chełm 2025

ISSN

2450-3576

ISBN

978-83-974566-6-2

INSTITUTE OF FOREIGN LANGUAGES AND INTERNATIONAL RELATIONS
THE STATE UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES IN CHEŁM
UL. WOJŚŁAWICKA 8B, 22-100 CHEŁM, POLSKA
TEL./FAX: +48-82-564-2080
[HTTPS://LCPIJOURNAL.PANSCHELM.EDU.PL](https://lcpijournal.panschem.edu.pl)
E-MAIL: LCPIJOURNAL@YAHOO.COM

Spis treści – Contents

Język - Language

Malina Załużna-Łuczkiwicz

Powieść *The Driver's Seat* Muriel Spark w przekładzie na język polski 15

Nataliia Shcherbii

Uwagi do genealogicznej klasyfikacji języków słowiańskich – polski vs ukraiński vs rosyjski 25

Teresa Giedz-Topolewska

Język na usługach propagandy – o nowomowie we współczesnym rosyjskim dyskursie politycznym 39

Magdalena Bojar

Ronald Reagan – a tough politician with a sense of humour 59

Kultura - Culture

Iryna Biskub, Wojciech Żołnacz

Cultural Echoes: How World's Famous Wars Shaped George Lucas's *Star Wars* Saga 83

Joanna Bejda, Monika Grygiel

Ikona Matki Boskiej Chełmskiej – między legendą, historią i polityką 97

Polityka - Politics

Lyubomyr Skochylyas

Principles and Methods of Political Forecasting: Theoretical Constructs and Practical Cases 115

Magdalena Kawa

Solidarność w polityce azyłowej Unii Europejskiej 135

Nataliia Khomyk

The Role of the European Commission in Soil Protection in the European Union 149

Oleksii Yanin

International Sanctions Against the Russian Federation Imposed Due to the Annexation of Crimea 161

Rostyslav Lytvyn

Digital Media in Foreign Direct Investment Policy of Agriculture 173

Recenzja - Review*Jolanta Karbowniczek*

Review on the monograph „Interpretation of the artwork in pre-school education“ (Ivana Rochovská et al.) Ružomberok 2021, s.423, VERBUM
ISBN 978-80-561-0889-5..... 197

LANGUAGE – CULTURE – POLITICS: International Journal

The aim and the thematic scope:

Language – Culture – Politics: International Journal is a scientific periodical issued by the Editorial Board of The Institute of Foreign Languages and International Relations composed of three departments: British and American Studies, Slavic Studies, and International Relations. Due to the range of disciplines represented by the members of the Editorial Board, the periodical is open to publications covering such spheres as language and literature, education, culture, social studies, religious studies, philosophy, political science and international relations, and therefore, the area of humanities in its broadest scope and content of the term.

The periodical is composed of three main parts, signaled by its title: LANGUAGE – CULTURE – POLITICS. Besides, one additional part – CRITICAL REVIEWS can always be added whenever thematically related materials are sent.

The journal is a publication registered in the National Library of Poland (ISSN: 2450-3576). The authors' articles are qualified to publication after they are positively reviewed. The names of independent reviewers are given in the opening section of the journal.

Cel i zasięg tematyczny:

Language – Culture – Politics: International Journal jest czasopismem naukowym wydawanym przez Zespół Redakcyjny Instytutu Języków Obcych i Stosunków Międzynarodowych, składającego się z trzech katedr: Filologii Angielskiej, Filologii Słowiańskiej i Stosunków Międzynarodowych. Zakres reprezentowanych przez Zespół Redakcyjny dyscyplin naukowych sprawia, iż czasopismo jest otwarte na publikacje obejmujące swym zasięgiem takie obszary jak język i literatura, edukacja, kultura, nauki społeczne, religioznawstwo, filozofia, nauki o polityce i stosunki międzynarodowe, a zatem cały obszar humanistyki w najszerszym tego słowa znaczeniu.

Czasopismo składa się z trzech głównych działów zasygnalizowanych w tytule: JĘZYK – KULTURA – POLITYKA. Ponadto, dodatkowy dział – RECENZJE może być dodany w sytuacji kiedy nadesłane zostaną materiały adekwatne pod względem tematycznym.

Czasopismo jest publikacją zarejestrowaną w Bibliotece Narodowej (ISSN: 2450-3576). Nadesłane przez autorów artykuły zostają zakwalifikowane do publikacji po uzyskaniu pozytywnej recenzji. Nazwiska niezależnych recenzentów zamieszczone są w części otwierającej czasopismo.

Język - Language

Malina Załużna-Łuczkiewicz

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie (Polska)

ORCID: 0000-0002-0181-4482

Powieść *The Driver's Seat* Muriel Spark w przekładzie na język polski

The Polish translation of *The Driver's Seat* by Muriel Spark

Abstrakt

Artykuł opisuje sposób, w jaki styl i język powieści tworzą historię Lise, bohaterki *The Driver's Seat* Muriel Spark w oryginale i przekładzie na język polski Jacka Dehnela. Omawiany jest przekład tytułu, stylu narracji, a także metareferencje w powieści.

Słowa kluczowe: *The Driver's Seat*, Muriel Spark, Jazda, Jacek Dehnel, przekład, narracja.

Abstract

The article attempts to analyze the style and language of the novel *The Driver's Seat* by Muriel Spark and how they are used to tell the story of Lise, the main character of *The Driver's Seat* by Muriel Spark in English

and in the Polish translation by Jacek Dehnel. The topics discussed are: the title, style of narration as well as metareferences in the novel.

Key words: *The Driver's Seat*, Muriel Spark, *Jazda*, Jacek Dehnel, translation, narration.

Wstęp

Na polskim rynku część twórczości szkockiej pisarki Muriel Spark jest dostępna w przekładach, jednak jej powieść *The Driver's Seat* z 1970 roku została po raz pierwszy przetłumaczona przez prozaika, poetę i tłumacza Jacka Dehnela dopiero pięćdziesiąt pięć lat po wejściu na rynek brytyjski. Jest to kolejny już przekład z literatury angielskiej tego tłumacza. Jacek Dehnel, mimo że przede wszystkim rozpoznawany jako pisarz, tłumaczył już autorów z krajów anglosaskich, takich jak: Philip Larkin, Francis Scott Fitzgerald czy Oscar Wilde. W posłowniu do polskiego przekładu powieści, która nosi tytuł *Jazda*, tłumacz wyjaśnia, że zaproponował wydawnictwu jej przełożenie, po tym jak przypadkowo natknął się na nią w jednej z londyńskich księgarni i po lekturze uznał, że ma cechy literatury wybitnej. Powieść, mimo że napisana przed pół wiekiem, zaskoczyła go swoją nowoczesnością. Została ona doceniona też przez anglojęzycznych czytelników – w 2010 roku zdobyła nominację do Lost Man Booker Prize.

W tym artykule skupiam się na przekładzie różnych elementów stylu *The Driver's Seat* na język polski. Omawiam też tłumaczenie tytułu i analizuję poszczególne elementy narracji, takie jak: czas, rejestry i style narracji (zdystansowany, poetycki, eliptyczny). Przedmiotem zainteresowania jest sposób opowiadania w tej powieści, będący nośnikiem sensu.

Tytuł

Tytuł oryginału *The Driver's Seat* jest istotny o tyle, że odnosi się do tematu powieści, czyli kwestii kontroli i autonomii. Powieść stawia szereg pytań: Kto kontroluje los bohaterki? Czy jest to ona sama, ponieważ aktywnie poszukuje mężczyzny, który mógłby ją zamordować? Czy w związku z tym, jest ona kimś w rodzaju myśliwego polującego na zdobycz (swojego zabójcę)? Ostatecznie Lise osiąga połowiczny sukces, bo morderstwo zostaje popełnione, ale dochodzi do gwałtu, którego za wszelką cenę chciała uniknąć. Czy to zatem ona kontroluje swój los, swoją opowieść? Czy kontrolę jednak przejmuje jej zabójca? Te kwestie

ważne są nie tylko na poziomie fabuły powieści. Rodzi się pytanie, kto kontroluje historię, którą czytamy? Narrator zachowując pozory wszechwiedzy, odmawia jednak czytelnikowi wglądu w stan ducha i motywacje bohaterki, co daje efekt destabilizujący i sprawia, że tekst podczas lektury stawia pewien opór.

Jacek Dehnel w swoim posłowniu wyjaśnia, że wyboru polskiego tytułu *Jazda* dokonał na skutek sugestii wydawnictwa. Tłumacz wspomina, że brał pod uwagę tytuły: *Za kółkiem*, *W swoje ręce* i *Kierowczyni*. Jednak z różnych powodów nie zostały one zaakceptowane przez wydawnictwo. Sam też stwierdza, że *Jazda* „to nowy tytuł wywiedziony z ducha tekstu” raczej bez wielu punktów wspólnych z tytułem oryginalnym (Spark, 2025b, s.184). Trudno się z tym nie zgodzić. Jeśli słowo „jazda” w tytule przyjęłoby formę imperatywu (*Jazda!*), pojawiłyby się dodatkowe skojarzenia związane z kontrolą. Tryb rozkazujący wyraża polecenia, więc może dodanie wykrzyknika wywołałoby u czytelnika asocjacje z władzą lub kontrolą. Natomiast „jazda” jako rzeczownik, skojarzeń z władzą raczej nie ma, a jest to istotne, ponieważ władza to motyw przewodni powieści.

Jerzy Jarniewicz w swoim esej *Uwagi pod tytułem, czyli tytuł w przekładzie* zauważa, że tytuły z formami imiesłowowymi, są obce niepisanim zasadom tworzenia tytułów w polszczyźnie. (Jarniewicz, 2012, s. 97) Jednak na skutek wpływów konwencji anglosaskiej, pojawia się ich coraz więcej i mogą zostać uznane za normę. W związku z tym, że słowa te zostały napisane ponad dekadę temu, zmiany mogły już nastąpić. Wystarczy tu wspomnieć kilka tytułów książek Andrzeja Stasiuka, takich jak: *Czekając na Turka*, *Jadąc do Babadag*, czy *Kucając*. Być może więc tytuł *Kierując* byłby do zaakceptowania, a jego znaczenie bliskie jest oryginalnemu *The Driver's Seat*.

Czas w narracji

Walerij Tiupa we *Wprowadzeniu do narratologii porównawczej* zwraca uwagę na to, że we współczesnej literaturze tak samo ważna jak intryga działania jest „intryga słowa”, czyli to w jakiej stylistyce historia zostanie opowiedziana. (Tiupa, 2016, s. 72) Charakterystyczną cechą stylu Spark w powieści *Jazda* jest prowadzenie narracji w czasie teraźniejszym. Jest to celowy zabieg budujący napięcie, dynamizujący, ale i destabilizujący. Daje on wrażenie jakby z braku retrospektywnego spojrzenia, narrator nie znał przyszłości bohaterów. Tymczasem, w *Jeździe* czytelnikowi kilkakrotnie się przypomina, że Lise zostanie zamordowana: „Jutro rano znajdą ją zabita z licznymi ranami kłutymi”. (Spark, 2025b, s. 39) „Następnego dnia wieczorem powie policji zgodnie z prawdą [...]”. (Spark, 2025b, s. 42) „[...] niedaleko stąd znajdą zwłoki zadżganej Lise”. (Spark, 2025b, s. 154) Te proleptyczne wypowiedzi narratora w połączeniu z zastosowaniem czasu teraźniejszego, który sugerowałby, że przyszłość nie jest znana tworzą pewien dysonans. Rodzi się też pytanie: dlaczego chcemy poznać znany już koniec? (Roof, 2002, s. 53) Mieke Bal pisze, że w takich wypadkach

pojawia się „inny rodzaj suspense, który prowokuje [...] do pytań w stylu: ‘Jak coś takiego mogło się w ogóle wydarzyć?’” (Bal, 2012, s. 96) W *The Driver's Seat* narracja składa się głównie ze scen, a prawie pozbawiona jest części nienarracyjnych (ogólne obserwacje) i atemporalnych (opisy), co ma przyspieszać tempo i dawać wrażenie presji czasu. Muriel Spark w narracji używa głównie czasu Simple Present, ale czasami też Present Perfect, który nie ma w języku polskim odpowiednika. Może być tłumaczony jako czas teraźniejszy albo przeszły. W większości przypadków Jacek Dehnel tłumaczy Present Perfect jako czas przeszły.

She stops abruptly at the top of the escalator and looks back, then smiles as if she sees and hears what she had expected. The salesgirl, thinking her customer is already on the escalator out of sight, out of hearing, has turned to another black-frocked sales-girl. (Spark, 2025a, s. 9)

Na szczycie schodów zatrzymuje się nagle, odwraca się, uśmiecha, jakby zobaczyła i usłyszała właśnie to, czego się spodziewała. Bo ekspedientka myśląc, że klientka wyjechała już schodami z pola widzenia i słyszenia, zwróciła się do drugiej ubranej na czarno ekspedientki [...]. (Spark, 2025b, s. 16)

Głos narratora to w dużej mierze chłodna, zdystansowana relacja, co w połączeniu z czasem teraźniejszym, w którym jest prowadzona potęguje efekt udziwnienia. Czas teraźniejszy w narracji daje bowiem wrażenie większej immersji i zamyka czytelnika w perspektywie postaci. Tymczasem kluczowe informacje na temat motywacji bohaterki i jej życia wewnętrznego nie są ujawniane. W jakim jest stanie ducha dowiadujemy się z opisu jej często nietypowych reakcji, np. nagłych wybuchów histerycznego śmiechu, ataków złości, czy nieracjonalnych decyzji. Te zabiegi dają efekt podobny do dystansowania w twórczości Bertolda Brechta, który stosował rozmaite techniki, utrudniające widzom utożsamienie się z bohaterami, ciągle przypominając im, że oglądając sztukę, mają do czynienia z przedstawieniem, wytworem czyjejś wyobraźni. (Robinson, 2008, s. 172) Muriel Spark także nie chce, żeby czytelnik biernie wczuwał się w losy bohaterki - zmusza go raczej do refleksji nad światem przedstawionym, analizy rzeczywistości społecznej i wyciągnięcia wniosków.

Elementy poetyckie w narracji

Przeplatanie fragmentów obiektywnej, zdystansowanej relacji z opisami podanymi językiem zmetaforyzowanym czyni narrację jeszcze dziwniejszą. Jacek Dehnel wykazuje się dużą wrażliwością na takie właśnie momenty, nigdy ich stylistycznie nie spłaszcza.

[...] the ambling tourists and the worried tourists, and such of the unencumbered youth who swing and thread through the crowds like antelopes whose heads, invisibly antlered, are airborne high to sniff the prevailing winds, and who so appear to own the terrain beneath their feet that they never look at it. (Spark, 2025a, s. 56)

[...] do przechadzających się turystów i do turystów zafrasowanych, i do owych nieskrępowanych młodych, którzy kołyszac się, przemykają przez tłumy niczym antylopy niosące swe głowy o niewidzialnych rogach wysoko w powietrzu by wywęszyć panujące wiatry, i którzy zdają się tak dalece mieć w posiadaniu ziemię pod stopami, że nawet na nią nie spojrzą. (Spark 2025b, s. 83)

W powyższym polskim przekładzie widoczne są zabiegi stylizujące tekst, które mają oddać charakter oryginału - zastosowanie „zafrasowanych” zamiast „zmartwionych”, „owych” zamiast „tamtych” albo „niczym” zamiast „jak” czy „tak dalece” zamiast „tak bardzo”. Wszystkie te ekwiwalenty mają charakter poetycki i podniosły, a także nieco archaizują tekst, co daje efekt taki jak w oryginale. W wersji angielskiej mamy frazy: „thread through the crowds”, „unencumbered youth” kojarzone ze stylem literackim, które wraz z żywym obrazowaniem (kinestetycznym, wzrokowym, węchowym) nadają temu fragmentowi poetycki charakter. Oczywiście, część stylizacji w przekładzie pojawia się kompensacyjnie w innych miejscach niż w wersji angielskiej.

Bardziej stylizowane fragmenty przedstawiają Lise jako myśliwego na polowaniu lub tropiącą zwierzę. W jednej ze scen próbuje ona zdobyć stosowną sukienkę do zaaranżowanej przez siebie sceny własnego morderstwa, co opisane jest w następujący sposób:

In fact her nostrils and eyes are a fragment more open than usual, imperceptibly but thoroughly they accompany her parted lips in one mission, the sensing of the dress that she must get.” (Spark, 2025a, s. 7)

W rzeczy samej jej nozdrza i oczy są rozwarte minimalnie bardziej niż zazwyczaj; niepostrzeżenie, ale i nieodstępnie towarzyszą wargom w ich jedynej misji, misji wytropienia sukienki, którą musi mieć. (Spark, 2025b, s. 12)

W powyższym cytacie Muriel Spark personifikuje części twarzy Lise. Oczy i usta stają się nieodłącznymi towarzyszami warg. Razem, jako swoista, dziwaczna wataha myśliwych biorą udział w polowaniu. Oczywiście nie dowiadujemy się, dlaczego tak ważna jest sukienka, którą Lise ma zakupić tego dnia. To jeden z wielu tajemniczych faktów, który nabiera sensu, gdy zna się zakończenie powieści. Tego typu fragmenty wytrącają z komfortu czytania. Jacek Dehnel poetyzuje także to zdanie w przekładzie, używając rzadkiego przysłówka „nieodstępnie”, zamiast bardziej powszechnych: „bez przerwy, „nieustannie” czy „stale”.

Inny fragment, w którym Lise staje się tropiącą i jednocześnie ofiarą, to scena, w której pośród ulicznego tłumu usilnie próbuje wypatrzeć twarz własnego mordercy:

[...] she is a stag scenting the breeze, moving step by step, inhibiting her stride to accommodate Mrs. Fiedke's pace, she seems at the same time to search for a certain air-current, a glimpse and an intimation. (Spark, 2025a, s. 78)

[...] jest jak jeleni, który wdycha wietrzyk, posuwając się krok za krokiem, ograniczając swoje tempo, żeby dostosować się do prędkości pani Fiedke, a równocześnie zdaje się poszukiwać określonego prądu powietrza, jakiegoś wglądu, wskazówek. (Spark, 2025b, s. 115)

To zdanie w przekładzie również zawiera cechy stylistyczne oryginału. Lise porównana jest do poszukującego jelenia - zwierzęcia, na które się także poluje, co pasuje do podwójnej roli ofiary/zabójcy tej postaci. Muriel Spark używa defamiliaryzującej frazy „inhibiting her stride” zamiast bardziej zwyczajnego „slowing down” albo nawet „adjusting her stride”, co w polskiej wersji przełożone jest jako „ograniczając swoje tempo” zamiast częściej spotykanych: „zwalnia tempo” czy „idzie wolniej”. Dehnel tłumaczy „glimpse” jako „wgląd”. „Glimpse” to krótkie spojrzenie lub krótki moment zauważenia kogoś. Chodzi o nagłe pojawienie się w tłumie mordercy lub eliptyczne ujęcie dłuższego: „a glimpse (of his face)”. Jest też w angielskim metaforyczne znaczenie słowa „glimpse”, czyli: częściowe, szybkie zrozumienie. Polski „wgląd” ma trochę inne konotacje i oznacza głębsze zrozumienie jakiejś sprawy, mechanizmu, kogoś lub siebie.

Jeśli w powieści pojawia się język poetycki, Muriel Spark często stosuje przenośnie związane z wodą. Polski tłumacz zawsze zachowuje tę zmetaforyzowaną formę prozy, jak w poniższych przykładach:

[...] blocking the oncoming vehicles for a while until finally she joins the stream. (Spark, 2025a, s. 86)

Blokuje przez moment nadjeżdżające samochody i wreszcie włącza się w strumień. (Spark, 2025b, s. 126)

complains in a torrent (Spark, 2025a, s. 48)

wylewa z siebie potok narzekań (Spark, 2025b, s. 72)

Calm rivulet of words (Spark, 2025a, s. 67)

Spokojnym potoczkiem jego słów (Spark, 2025b, s. 99)

laughing without the possibility of restraint, like a stream bound to descend whatever slope lies before it. (Spark, 2025a, s. 74)

śmieje się niepowstrzymanie, podobnie jak potok, który musi spłynąć bez względu na to, jakie leży przed nim zbocze. (Spark, 2025b, s. 107)

Zdarzają się też metonimie i personifikacje, które Jacek Dehnel także przeważnie zachowuje.

looked at her with frightened eyeglasses (Spark, 2025a, s. 6)

popatrzył na nią zza przerażonych okularów (Spark, 2025b, s. 11)

She moves and mingles as if with dreamy feet and legs (Spark, 2025b, s. 23)

Snuje się i wałęsa, jakby na rozmarzonych stopach i nogach (Spark, 2025a, s. 35)

Eliptyczny, chłodny styl narracji

Scena zabójstwa Lise jest dobrym przykładem eliptycznego stylu Spark, który przeważa w powieści. Opis morderstwa jest suchy, pozbawiony jakichkolwiek wyrazów opisujących emocje. Słownictwo zredukowane jest do kilku czasowników: „stab”, „stand”, „stare”, „bend”, „scream”. Zdystansowany, chłodny ton, opisujący czynność zabijania, jakby to był wręcz jakiś rodzaj gimnastyki sprawia, że odbiera się tę scenę jako jeszcze bardziej okrutną. Nie mamy dostępu do umysłu bohaterki ani oprawcy. Obserwujemy wydarzenie jakby okiem kamery skierowanej na zabójcę. Nagromadzenie powtórzeń zaimka „he” i pominięcie opisu zachowania Lise (bo w pierwszych dwóch zdaniach słyszymy tylko jej głos), wysuwa mordercę na pierwszy plan. Powtórzenia wyrazów „stand”, „stare”, „stab” i wynikająca z tego aliteracja dźwięków „st” w tak krótkim fragmencie nadają temu opisowi rwący, szarpany rytm, który koresponduje z aktem morderstwa.

As the knife descends to her throat she screams, evidently perceiving how final is finality. She screams and then her throat gurgles while he stabs with a turn of his wrist exactly as she instructed. Then he stabs wherever he likes and stands up, staring at what he has done. He stands staring for a while and then, having started to turn away, he hesitates as if he had forgotten something of her bidding. Suddenly he wrenches off his necktie and bends to tie her ankles together with it. (Spark, 2025a, s. 118)

Kiedy nóż opada na jej gardło, krzyczy, dostrzegając najwyraźniej, jak ostateczna jest to ostateczność. Krzyczy, a potem jej gardło bulgoce, kiedy dźga ją, obracając nadgarstek dokładnie tak, jak mu pokazała. Potem dźga ją jeszcze wszędzie tam, gdzie chce, po czym wstaje i gapi się na to, co narobił. Stoi tak zagapiony przez chwilę, po czym, zaczawszy się już odwracać, waha się, jakby zapomniał któregoś z jej poleceń. Nagle zdziera z siebie krawat i wiąże nim jej nogi. (Spark, 2025b, s. 171)

W polskim przekładzie podobny rytm staccato uzyskany jest poprzez liczne powtórzenia. Nie dotyczy to wprawdzie zaimka „on” - używany jest podmiot domyślny, ale mamy powtórzenia słów: „potem”, „po czym”, „dźga”, „krzyczy”. Rejestr w polskiej wersji jest lekko obniżony za sprawą słowa „narobił”,

które najczęściej oznacza zrobienie czegoś głupiego, wstydliwego, kompromitującego albo spowodowanie czegoś, co przyniesie nieprzyjemne skutki. Morderstwo wydaje się bardziej strywalizowane w polskiej wersji. „Gapić” też jest bardziej potoczne niż angielskie „stare”. Fonetycznie, z racji swojej zwężłości, jednak lepiej pasuje do tej sceny niż „wpatrywać się”, „obserwować” czy „przyglądać”.

Odwołanie metatekstowe

W końcowych scenach powieści Lise przed zabranieniem swojego mordercy do parku, gdzie ma zginąć, oddaje portierowi w hotelu książkę, którą zakupiła na lotnisku w drodze do południowego kraju, i którą ma cały czas przy sobie. Nie rozstaje się z nią nawet, idąc do toalety w samolocie. Ponieważ książka jest wspominana wiele razy, oczywiste jest, że to przedmiot o znaczeniu symbolicznym w powieści. Można go zinterpretować jako metafikcyjny komentarz na temat samej *Jazdy*. Muriel Spark zdaje się stawiać pytanie: kto kontroluje opowiadanie historii? W hotelowym lobby, Lise tuż przed udaniem się na miejsce morderstwa, symbolicznie przekazuje ster mężczyźnie, oddając portierowi książkę. Odchodząc, wykrzykuje do niego kilka słów na jej temat, które są w pewnym sensie karykaturalnym podsumowaniem samej *Jazdy*, czyli opowieści o niej samej. Przewrotnie słowa Lise zawierają ostrzeżenie dla mężczyzn:

[...] it's a whydunnit in q-sharp major and it has a message: never talk to the sort of girls that you wouldn't leave lying about in your drawing room for the servants to pick up. (Spark, 2025a, s. 112)

[...] to kryminał w bździs-dur, i to z morałem: nigdy nie zagaduj do takiej dziewczyny, której nie byłbyś gotowy zostawić leżącej w salonie, żeby dopiero służba ją tam znalazła. (Spark, 2025b, s. 163)

„Whydunnit” jest przekształconym, częściej spotykanym „whodunnit”. To drugie oznacza kryminał, w którym istotne jest poznanie sprawcy, podczas gdy „whydunnit” to taki, w którym chodzi o odkrycie motywów sprawy. Oczywiście w powieści nigdy nie poznajemy motywacji bohaterki, więc określenie książki należącej do Lise, a per analogiam *Jazdy*, w taki sposób tylko zwraca uwagę na to, że powieść nie spełnia oczekiwań czytelników thrillerów psychologicznych, którzy nigdy nie dowiedzą się, dlaczego bohaterka leci do innego kraju, żeby znaleźć swojego mordercę i nakłonić go do zabicia jej. Muriel Spark świadomie podważa w ten sposób zasady, którymi rządzi się gatunek, czyli: logiczna fabuła, realistyczne motywy zbrodni i satysfakcjonujące zakończenie. Czytelnik od początku jest zwodzony i frustrowany nieracjonalnym zachowaniem głównej bohaterki oraz innych postaci, a także dialogami, które są jakby równoległe toczącymi się, nienaturalnymi monologami. (Rankin, 1985, s. 7) Konwencjonalne

oczekiwania zawodzi też narrator, który wyjaśnia, zarazem nie wyjaśniając najważniejszej kwestii.

Problemem przekładowym jest tutaj słowo „whydunnit”. W polskim mamy „kryminał” bez podziału na analogiczne do angielskiego dwa typy z różnymi przedrostkami. Być może określenie „thriller psychologiczny” („thrillerem literackim” zresztą powieść nazwana jest na okładce polskiego wydania) byłoby najbliższe znaczeniowo. Jacek Dehnel obniża też rejestr tego fragmentu używając neologizmu „bździs-dur”, osiągając zarazem (zamierzony?) efekt komiczny.

Zakończenie

Styl powieści *The Driver's Seat* i jej przekładu ma za zadanie pobudzić krytyczne myślenie, a nie bierne zaangażowanie się w losy bohaterki. Teatralizacja, sztuczność, emocjonalne zdystansowanie uniemożliwiają zatopienie się w fabule i odcięcie od rzeczywistości. Zastosowane techniki defamiliaryzujące mają też pobudzić refleksję nad istotą narracji, opowiadania historii. W polskim przekładzie te ważne dla znaczenia powieści cechy stylu i języka udało się zachować. W rezultacie otrzymujemy lekturę, będącą czymś więcej niż przeestetyzowanym studium przypadku – jest to proza, w której sposób opowiadania jest równie ważny jak sama historia. (Roof, 2002, s. 53)

Bibliography

- Bal, M. (2012). *Narratologia: wprowadzenie do teorii narracji*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Jarniewicz, J. (2012). Uwagi pod tytułem, czyli tytuł w przekładzie. W: J. Jarniewicz (red.). *Gościnność słowa*. Kraków: Znak.
- Rankin, I. (1985). „Surface and Structure: Reading Muriel Spark's “The Driver's Seat””. W: *The Journal of Narrative Technique*, vol. 15, no 2.
- Roof, J. (2002). The Future Perfect's Perfect Future: Spark's and Duras's Narrative Drive. W: W.M. Mcquillan (red.). *Theorizing Muriel Spark Gender, Race, Deconstruction*. Houndmills: Palgrave.
- Robinson, D. (2008). *Estrangement and the somatics of literature: Tolstoy, Shklovsky, Brecht*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Spark, M. (2025a). *The Driver's Seat*. London: Penguin Random House UK.
- Spark, M. (2025b). *Jazda*. Kraków: Znak Literanova.
- Stasiuk, A. (2025). *Jadąc do Babadag*. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.

Stasiuk, A. (2015). *Kucając*. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.

Stasiuk, A. (2009). *Czekając na Turka*. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.

Tiupa, W. I. (2016). *Wprowadzenie do narratologii porównawczej*. Kraków: Petrus.

Correspondence concerning this paper should be addressed to

Malina Załużna-Łuczkiewicz, M.A. *In English Philology - a faculty member
of the English and American Studies Department
(The State University of Applied Sciences in Chełm, Poland).*

E-mail: mzaluzna@op.pl

Nataliia Shcherbii

Karpacki Uniwersytet Narodowy im. Wasyla Stefanyka (Ukraina)

ORCID: 0000-0002-1431-9595

Uwagi do genealogicznej klasyfikacji języków słowiańskich – polski vs ukraiński vs rosyjski

Notes on the Genealogical Classification of Slavic Languages – Polish vs Ukrainian vs Russian

Abstrakt

W artykule omówiono genezę języka ukraińskiego w kontekście historycznym, politycznym i lingwistycznym, podkreślając jego odrębność od języka rosyjskiego, wbrew utrwalonym stereotypom, których źródłem są rosyjska propaganda i sowiecka narracja o „bratnich narodach”. Autor, opierając się na dotychczasowym stanie badań, podważa mit o istnieniu wspólnego języka staroruskiego, z którego miałyby wyewoluować języki rosyjski, ukraiński i białoruski. Wskazuje, że ukraiński rozwijał się niezależnie, posiadając wiele cech wspólnych z językami zachodniosłowiańskimi, zwłaszcza polskim i słowackim, a nie z rosyjskim. Historyczne próby rusyfikacji, jak zakazy wydawania książek w języku ukraińskim i manipulacje historyczne, miały na celu eliminację odrębnej tożsamości językowej Ukrainy.

Artykuł analizuje także klasyfikację języków słowiańskich, wskazując, że wielu językoznawców – szczególnie rosyjskich – zaniżało znaczenie ukraińskiego jak oddzielnego języka. Ukraińscy badacze, tacy jak Stepan Smal-Stocki czy Jurij Szewelow, mimo sowieckich represji, starali się w sposób naukowy udowodnić odrębność języka ukraińskiego. Autor przedstawia także fonetyczne,

gramatyczne i leksykalne różnice i podobieństwa między ukraińskim a innymi językami słowiańskimi, akcentując na tym, że język ukraiński ma więcej cech wspólnych z językiem polskim czy białoruskim niż z rosyjskim.

Słowa kluczowe: *języki słowiańskie, genealogiczna klasyfikacja języków słowiańskich, cechy fonetyczne, cechy morfologiczne.*

Abstract

The article discusses the origins of the Ukrainian language in historical, political, and linguistic contexts, emphasizing its independence from the Russian language, in contrast to entrenched stereotypes stemming from Russian propaganda and the Soviet-era narrative of “brotherly nations.” The author challenges the myth of a common Old East Slavic language from which Russian, Ukrainian, and Belarusian are believed to have evolved. He argues that Ukrainian developed independently and shares many features with West Slavic languages, especially Polish and Slovak, rather than with Russian. Historical attempts at Russification—such as bans on publishing books in Ukrainian and manipulative historical reinterpretations—were aimed at erasing Ukraine’s distinct linguistic identity.

The article also examines the classification of Slavic languages, pointing out that many linguists – particularly Russian ones – have downplayed the significance of Ukrainian as an independent language. Ukrainian scholars such as Stepan Smal-Stocki and Yurii Shevelov sought to scientifically prove the distinctiveness of Ukrainian despite repressions under the USSR. The author also presents phonetic, grammatical, and lexical differences and similarities between Ukrainian and other Slavic languages, noting that Ukrainian shares more features with Polish and Belarusian than with Russian.

Key words: *Slavic languages, genealogical classification of Slavic languages, phonetic features, morphological features.*

W ciągu ostatnich lat Ukraina stała się tematem przewodnim w mediach. Powodem tego jest pełnoskalowa wojna, która wpłynęła na geopolitykę oraz zwróciła uwagę świata na Ukrainę, jej historię, kulturę i język. Wojna rosyjsko-ukraińska ma charakter hybrydowy, ponieważ oprócz konfliktów wojennych trwa atak informacyjny na świadomość obywateli. Rosyjska propaganda wciąż posługuje się starym, już dawno obalonym przez naukę stereotypem - mitem o trzech „bratnich narodach”, który jest potwierdzeniem tego, że nie ma odrębnego narodu i języka ukraińskiego.

W Polsce utrwaliło się błędne przekonanie, że język ukraiński jest niemal tożsamy z rosyjskim. Wpływ na tę opinię miało między innymi podobieństwo alfabetów opartych na cyrylicy oraz propagowane przez lata teorie rosyjskich, a później także zachodnich sławistów, sugerujące jedność obu języków. Przekonanie o niewielkich różnicach między językiem ukraińskim a rosyjskim częściowo wynika z braku świadomości językowej, a także z utrwalonej historycznie percepcji. Przez dekady Ukraina była postrzegana nie jako niezależne państwo z własną kulturą, językiem i tożsamością, lecz jako fragment jednolitego obszaru pod wspólnym szyldem ZSRR. Jednak nawet powierzchowny kontakt z językiem ukraińskim jest w stanie podważyć ten stereotyp. Co więcej, okazuje się, że znajomość ukraińskiego jest znacznie bardziej pomocna w nauce języka polskiego niż znajomość języka rosyjskiego.

Poniżej poddano szczegółowej analizie pochodzenie języka ukraińskiego na tle innych języków słowiańskich, z uwzględnieniem zarówno faktów historycznych, jak i wspólnych oraz odmiennych cech lingwistycznych.

Mit o trzech „bratnich narodach”

Podział języków słowiańskich na poszczególne grupy ma przede wszystkim charakter geograficzny i historyczny. Wydzielenie grupy wschodniosłowiańskiej z językiem rosyjskim w centrum było realizacją mitu o «древнеруськой народности», zgodnie z którym należało scementować jedność narodową Rosyjskiego imperium z jej lokalnymi grupami - Rosjanami, Ukraińcami i Białorusinami. (Мавродин, 1950) Ta koncepcja jest polityczną manipulacją i nie ma nic wspólnego z prawdą historyczną.

W Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w nauce i środkach masowego przekazu funkcjonował powszechny mit o Rusi Kijowskiej, jako kolebce trzech „bratnich narodów” (Rosjan, Ukraińców i Białorusinów), jak również mit o Rosji – „starszym bracie” (tendencja do takiego postrzegania historii jest nadal widoczna w Federacji Rosyjskiej). Mity te były umacniane przez doktryny geopolityczne o Moskwie jako „Trzecim Rzymie” i o rzekomym posłannictwie danym Rosjanom przez Boga w świecie słowiańskim. Ta doktryna słowianofilska, którą odrzucają Słowianie Zachodni i Południowi, nieuznający „prawa” Rosji do „opieki” nad nimi, jest nadal w zmodyfikowanych formach kierowana do Ukraińców i Białorusinów. (Trochimchuk, 1998, s. 141; Ciechanowski, 2009)

Prawda jest taka, że ukraińska historia przez stulecia była pisana czy redagowana przez działaczy politycznych i naukowców z Rosji, tak aby była zgodna z ówczesnymi celami władz w Moskwie: "oficjalna historia rosyjska na wskroś jest sfalszowana, stworzona wbrew świadectwom dawnych rękopisów i źródeł, a nawet dawnych kronik". Język ukraiński przez wiele wieków był

niewygodny dla władców Rosji na długo przed dekretem z lat 30. ubiegłego wieku. W 1627 roku car Michał I Romanow nakazał spalenie wszystkich egzemplarzy „Ewangelii pouczającej” autorstwa Cyryla Trankwilliona Stawrowieckiego. Księga ta przedstawiała m.in. obrzędy religijne na Rusi Czerwonej, regionie położonym na pograniczu dzisiejszej Polski i Ukrainy, w języku używanym przez lokalnych mieszkańców. Prawie sto lat później inny władca, Piotr I Wielki, wydał zakaz publikacji w języku ukraińskim i nakazał wyeliminowanie tego języka z ksiąg liturgicznych. Z kolei jego druga żona, caryca Katarzyna I, postanowiła usunąć ukraiński z najstarszej uczelni na terenie współczesnej Ukrainy, czyli Uniwersytetu Narodowego (Akademii Kijowsko-Mohylańskiej). Później Katarzyna II Wielka, która przez 34 lata swojego panowania wprowadziła pańszczyznę, zniszczyła Sicz Zaporoską, umocniła proces narzucania tożsamości narodowej i kulturowej, a także całkowicie zmanipulowała historię dawnej Rusi i Moskwy, w której dzieje wplotła związki z Rusią Kijowską. W efekcie podjęto działania mające na celu przeredagowanie, poprawienie, ukrycie, a ostatecznie zniszczenie setek źródeł historycznych. Na ich gruzach powstała w 1792 roku zafałszowana wersja rosyjskiej historii, która stała się fundamentem późniejszych prac naukowych oraz podręczników szkolnych. Dodatkowo zdecydowała się usunąć język ukraiński z najstarszej uczelni znajdującej się na terenie współczesnej Ukrainy, czyli Uniwersytetu Narodowego (Akademii Kijowsko-Mohylańskiej). (Wojsznis, 2022)

Klasyfikacja języków słowiańskich

Wszystkie te wyżej wymienione historyczne wzmianki miały wpływ na kształtowanie slawistyki jako nauki, szczególnie na klasyfikację języków słowiańskich, której początki sięgają 1571 roku, kiedy czeski gramatysta Jan Blahosław w swojej pracy «Gramatika česká» pisał, że język słowiański jest ogólny i dzieli się na grupy (dialekty) – czeski, słoweński, polski, ruski, mazowiecki, moskiewski i częściowo tatarski. (Blahosław, 1857, s. 337-344) W "Граматика слов'янська" 1643 r. I. Użewycz opisuje gramatyczne i stylistyczne właściwości języka ukraińskiego w porównaniu nie tylko z łacińskim, ale i cerkiewnosłowiańskim (sacra lingua slavonica), i wyodrębnia języki – polski, ruski, czeski i tym podobne. (Ужевич, 1970)

Za ojca naukowej filologii słowiańskiej uważa się Josefa Dobrovský'ego, do którego należy pierwsza próba naukowej klasyfikacji języków słowiańskich z podziałem na grupę wschodnią i zachodnią. W swojej pracy "Institutiones lingua slavica dialecti veteris", 1822 r. (Dobrovský 2018), język rosyjski łączył z językiem starocerkiewnosłowiańskim w jedną wschodnią podgrupę razem z językiem słoweńskim, chorwackim, serbskim. Języki białoruski, rosyjski i ukraiński są wymienione pod jednym określeniem "russica".

Zgodnie z tą klasyfikacją, po zastosowaniu dziesięciu kryteriów wydzielono dwie grupy A i B. Języki wschodniosłowiańskie są podane pod jednym określeniem "russica". Gdyby Josef Dobrovský wydzielił język ukraiński jako samodzielny, nie w składzie "russica", to miałby zapewne wątpliwości, do której z dwóch grup jego odnieść. Nawet gdyby uwzględnić to, że zaproponowane przez uczzonego cechy nie zawsze są obiektywne wobec swoich dystrybutywnych właściwości, to jednak według sześciu z dziesięciu cech dystynktywnych język ukraiński powinien należeć do podgrupy "B", do której zaliczane są języki zachodniosłowiańskie.

Około 1850 roku niemiecki językoznawca August Schleicher, zainspirowany teorią Darwina, opracował koncepcję drzewa genealogicznego języków, która ukazuje rozwój języków przez rozgałęzienia z jednej prajęzykowej wspólnoty, tworząc rodziny językowe, języki, a następnie dialekty. (**Schleicher, 1863**) Model ten stał się popularny jako narzędzie rekonstrukcji języków pierwotnych.

Rosyjscy językoznawcy, korzystając z imperialnej historiografii, zaadaptowali tę koncepcję, tworząc teorię, wedle której język prasłowiański rozpadł się na grupę południowo-, zachodnio- i wschodniosłowiańską, z tej ostatniej miały wyłonić się trzy dialekty: białoruski, małoruski (ukraiński) i wielkoruski (rosyjski). Skrajne wersje tej teorii sprowadzały ukraiński do dialektu języka rosyjskiego.

Adam Antoni Kryński w swojej pracy o językach słowiańskich w 1908 roku podobnie w klasyfikacji wyodrębnił grupę wschodnią, tj. języki ruskie, gdzie język rosyjski nazywa językiem wielkoruskim, a ukraiński - małoruskim południowym. Małą Rusią nazwano tereny tzw. Rusi Kijowskiej, wokół której zaczęła się rozrastać Wielka Ruś (Wielkorosja). (Kryński, 1908)

Grupa języków wschodniosłowiańskich była długi czas względnie jednolita: rozpad na języki białoruski, rosyjski i ukraiński nastąpił, według różnych źródeł, w XIII wieku (upadek Rusi Kijowskiej) lub nieco później. Wyodrębniony język staroukraiński rozwijał się w XVI i XVII wieku. Natomiast współczesny, nowożytny język ukraiński powstał pod koniec wieku XVIII. Momentem przełomowym było wydanie trawestacji "Eneidy" Wergiliusza napisanej po ukraińsku przez Iwana Kotlarewskiego, zbieracza rodzimego folkloru.

Binarny podział, aczkolwiek z innymi językami w podgrupach, wyodrębnił w 1907 roku również Aleksiej Szachmatow, który podzielił języki słowiańskie na zachodnie i południowo-wschodnie (Шaxматов, 1915, s. 99), a trochę później – T. Lehr-Spławiński wydzielił analogiczne jak u Szachmatowa grupę północną i południową. (Lehr-Spławiński, 1957, s. 405) Były też próby bardziej szczegółowego podziału, w którym niemal każdy język słowiański miał prawo do swojego oddzielnego prajęzyka.

Przykładem ignorancji naukowej zróżnicowania wschodniosłowiańskiej grupy językowej (żeby nie powiedzieć lekceważenia) może służyć słownik A. Brücknera, w którym podaje materiał faktologiczny z języków wschodniosłowiańskich pod jedną nazwą "ruski". (Brückner, 1927) Przy wyjaśnieniu form często opuszczane są ukraińskie analogi: Brückner stwierdza [..] czasownik *kochać* wyjątkowo polskim i czeskim, nie uważając za potrzebne nawet wspomnieć o ukraińskim *kochać koxamu* i białoruskim *кахаць*. Takich przykładów jest mnóstwo, jednak kiedy ukraińscy naukowcy starają się opisać czy wskazać cechy dystynktywne języka ukraińskiego, inni językoznawcy mówią o politycznych kontekstach. Podczas gdy język ukraiński, znajdując się w centrum słowiańskiego areału językowego, jest bardzo ważny dla historycznej i porównawczej analizy języków słowiańskich.

Mit ogólnoruskiego języka, z którego rzekomo rozwinęły się trzy języki: rosyjski, ukraiński i białoruski, obalony został około stu lat temu. Jednym z pierwszych, który podważył teorię Aleksieja Szachmatowa o istnieniu wspólnego ogólnoruskiego języka dla trzech wschodniosłowiańskich języków, był ukraiński slawista Stepan Smal-Stocki, który w roku 1913 udowodnił, że ukraiński ma więcej cech wspólnych nawet z językiem serbskim niż z rosyjskim. (Смаль-Стоцький, 1927) Jego badania, w których zakwestionował ogólnie przyjęty w slawistyce pogląd o pierwotnej jedności języków ukraińskiego, rosyjskiego i białoruskiego, spotkały się z atakiem ze strony środowiska językoznawczego i skutkowały wykluczeniem go z grona liczących się badaczy. Każdy, kto próbował podważyć narzucony przez językoznawców i powielany przez polityków rosyjskich kanon o rzekomej jedności bratnich narodów i ich języków, traktowany był jako wróg i mógł trafić do więzienia, co niejednokrotnie miało miejsce w ZSRR. Jednakże to nie zniechęcało językoznawców ukraińskich do podejmowania prób obalenia rosyjskiej teorii o istnieniu wspólnego języka, który dał początek trzem językom wschodniosłowiańskim. W latach 1920. zaczęły pojawiać się pierwsze krytyki tej koncepcji, lecz nieprawomyślnych naukowców szybko represjonowano. Utrwalona wersja tej teorii, rozwinięta przez F. Filina i A. Szachmatowa, stała się oficjalną doktryną sowieckiego językoznawstwa. (Друль, 2024)

Jurij Szewelow, badając genezę języka ukraińskiego, zauważył, że rozwój języków może zachodzić nie tylko przez rozpad, ale też przez integrację dialektów. Taki model lepiej tłumaczył wiele zjawisk w historii języków wschodniosłowiańskich, z którymi oficjalna teoria sobie nie radziła. Przebywając na emigracji, w warunkach wolności naukowej Szewelow opracował alternatywne wyjaśnienie, które obalało mit jedności wschodniosłowiańskiej.

W 1953 roku w Szwecji opublikował pracę " Problems in the Formation of Belorussian", w której wykazał, że język ukraiński wywodzi się z dwóch regionów językowych: Halicko-Podolskiego i Kijowsko-Poleskiego, białoruski z kolei z Kijowsko-Poleskiego i Pskowsko-Smołeńskiego, natomiast język rosyjski ukształtował się na bazie Moskiewsko-Twerskiego i Muromsko-Riazańskiego

regionów językowych. Dlatego język białoruski jest znacznie bliższy ukraińskiemu niż rosyjski, który nie miał z nim wspólnego regionu językowego. Białoruski powstał w wyniku ekspansji dialektów połocko-riazańskich na tereny kijowsko-poleskie, a nie przez „rozpad języka staroruskiego”. Tym samym ukazał, że zarówno białoruski, jak i ukraiński (a także rosyjski) powstały przez złożone procesy integracyjne różnych dialektów prasłowiańskich. (Шэпax, 2012)

W swoich wspomnieniach pisał: *„Ta praca była początkiem moich najważniejszych badań naukowych nad pochodzeniem języka ukraińskiego”*. Aby obronić swoją koncepcję, musiał zakwestionować teorię Aleksieja Szachmatowa, która zakładała istnienie wspólnego języka „staroruskiego”. Szewelow udowodnił, że język białoruski nie powstał przez rozpad jednego języka, lecz w wyniku połączenia różnych dialektów. To podważało całą tradycyjną koncepcję pochodzenia języków wschodniosłowiańskich i wymagało całkowitej zmiany paradygmatu. By obalić dominującą koncepcję Szachmatowa, należało uderzyć w jej najsłabsze ogniwo – pochodzenie języka białoruskiego. Wykazanie, że powstał on nie z jednego praruskiego języka, ale z połączenia dwóch różnych grup dialektalnych, oznaczało obalenie całej idei jedności wschodniosłowiańskiej. Białoruski stał się tym kamieniem, którego usunięcie burzy cały mur. (Шевельов, 2001)

W opublikowanej w 1953 roku pracy o pochodzeniu języka białoruskiego (niestety dotychczas nie przetłumaczona na język ukraiński) Szewelow sformułował następujące kluczowe wnioski: język białoruski uformował się z zachodniej części grupy dialektalnej połocko-riańskiej (z podłożem bałtyckim) oraz północnej części grupy kijowsko-poleskiej. Część wschodnia (riazańska) została odcięta od zachodniej przez czynniki polityczne i etniczne, przechodząc pod wpływy nowogrodzko-moskiewskie. Język białoruski nie powstał w wyniku szerokich ruchów kolonizacyjnych, dlatego nie zawiera syntetycznych dialektów, w przeciwieństwie do języka ukraińskiego czy rosyjskiego. Jego podstawą literacką są dialekty centralne. Granice północna, wschodnia i południowa języka białoruskiego są rozmyte – trudno wyznaczyć wyraźną linię oddzielającą go od rosyjskiego i ukraińskiego. Formowanie się języka białoruskiego było wynikiem nie tylko procesów językowych i etnicznych, ale też politycznych podziałów i granic. Później Szewelow rozwijał swoją teorię poprzez badania fonologiczne, uważając fonetykę za najbardziej precyzyjną warstwę języka – liczbę fonemów łatwo policzyć i analizować, w przeciwieństwie do morfologii czy leksyki. W swojej monografii z 1964 roku „A Prehistory of Slavic. The Historical Phonology of Common Slavic” udowodnił, że podział języków słowiańskich na trzy główne ugrupowania (wschodnie, zachodnie i południowe) nie ma uzasadnienia w danych fonologicznych. Proces rozpadu języka prasłowiańskiego był nieregularny i złożony – bardziej przypominał burzowe chmury niż drzewo genealogiczne. (Shevelov, 1964)

Szewelow podkreślał, że losy dialektów mogły potoczyć się inaczej: północnoukraińskie mogły stać się białoruskimi, wschodniosłowackie –

polskimi, zachodniobułgarskie – serbsko-chorwackimi, a te z kolei – słoweńskimi lub bułgarskimi. (Shevelov, 1964) Te hipotetyczne formacje później nazwano „bifurkacjami”. (Andersen, 1975)

Zdzisław Stieber w swojej pracy "Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich" podobnie opisuje trzy grupy języków słowiańskich lecz jak Szewelow wskazuje, że z dialektologicznego punktu widzenia obszar wschodniosłowiański należy podzielić na cztery grupy dialektów: północnorosyjskie, południoworosyjskie, białoruskie i ukraińskie: *„Tworzą one łańcuch przechodzących w siebie ogniów ... gdzie stykają się dziś dialekty ukraińskie z południoworosyjskimi, istnieje ostra granica”*. (Stieber, 1979, s. 14)

Współcześni polscy slawiści podobnie dzielą języki słowiańskie na trzy podstawowe grupy lecz zachodnia i wschodnia grupy tworzą jeszcze zespół północnosłowiański. (Moszyński, 2012, s. 194-195) Wielu współczesnych ukraińskich językoznawców, badaczy historii języków słowiańskich, stwierdzają o samoistnym rozwoju języka ukraińskiego po podziale języka prasłowiańskiego oraz o innym podejściu do genealogicznej klasyfikacji języków słowiańskich. (Кононенко, 2012, s. 30-31)

Cechy języka ukraińskiego na tle innych języków słowiańskich

Aleksiej Pawłowski to autor pierwszej publikacji poświęconej ukraińskiej gramatyce. Zanim ujrzała światło dzienne w 1818 roku, Pawłowski trzynastie lat wcześniej zaprezentował ją Rosyjskiej Akademii Nauk w Petersburgu, by ta wydała opinię na jej temat. Akademia uznała jego pracę za interesującą, jednocześnie przyznając, że nie posiada wystarczającej wiedzy o jej przedmiocie. Jednak „Грамматика малороссійскаго нарѣчія ” została skrytykowana z powodu polonizmów, których obecność w publikacji naukowej można byłoby odczytywać jako próbę kodyfikacji polskich wpływów w opisywanym języku. (Павловскій, 1818) Przed zaborami, czyli do 1772 roku, granica Rzeczypospolitej w niektórych miejscach sięgając aż do Dniepru, obejmowała zachodnią część dzisiejszej Ukrainy. Polacy byli obecni na tych terenach aż do początku XX wieku, stanowiąc drugą najliczniejszą grupę etniczną po Ukraińcach. Praca Pawłowskiego to nie jedyna znacząca dla historii języka ukraińskiego publikacja. W 1619 roku światło dzienne ujrzała gramatyka języka cerkiewnosłowiańskiego. (Грамматика слов'янська) Melecjusza Smotryckiego. Prawosławny, a później unicki duchowny umieścił w niej informację o jednej z najbardziej charakterystycznych cech języka ukraińskiego, czyli opozycji dźwięków [r] - [r] -[x], która nie występuje w pozostałych językach wschodniosłowiańskich, obecnie to piąta litera ukraińskiego alfabetu. (Смотрицький, 1979)

Ten dźwięk stanowił dowód na istnienie polskich i niemieckich wpływów na terenach dzisiejszej Ukrainy, przede wszystkim w jej zachodniej części.

Co ciekawe, z powodu obecności litery *ѣ* w wielu zapożyczeniach, władze ZSRR postanowiły ją usunąć z ukraińskiego alfabetu w 1933 roku. Określono ją wówczas jako „burżuazyjną”. Została przywrócona dopiero po 57 latach, czyli w 1990 roku. Obok opisanej wcześniej litery *ѣ*, alfabet ukraiński zawiera jeszcze literę *ї*, której nie znajdziemy w języku rosyjskim.

Alfabet to najoczywistsza z różnic. Język ukraiński opiera się na cyrylicy, a polski na alfabecie łacińskim. Co ciekawe, od czasu do czasu pojawiają się głosy, by wprowadzić alfabet łaciński także w języku ukraińskim, aczkolwiek nie wszystkim podoba się ten pomysł. Przewodnicząca Komisji ds. Standardów Języka Państwowego, Orysia Demska, stwierdziła, że zmiana „odciąłaby” dorobek kulturowy Ukrainy zapisany cyrylicą. Wymieniła między innymi *Pismo Święte*, słowniki oraz wspomnianą wyżej publikację Aleksieja Pawłowskiego. (Демська, 2021)

Język ukraiński ma największą liczbę fonemów ze wszystkich języków słowiańskich – 47, bułgarski – 45, polski – 44, rosyjski – 41, słowacki – 41, białoruski – 40, czeski – 35. (Мельничук, 1986, s. 33, 468; Dalewska-Greń, 1997, s. 19)

W morfologii poszczególnych języków słowiańskich można zauważyć cechy, które nie są charakterystyczne dla innych. W języku ukraińskim używane są wariantywne końcówki celownika dla rzeczowników rodzaju męskiego (np. *директору, директорові*). Istnieją też dwa sposoby tworzenia czasu przyszłego: syntetyczny (*ходитиму*) i analityczny (*буду ходити*). Natomiast w języku polskim tworzenie złożonej formy czasu przyszłego czasowników za pomocą czasownika *być* w połączeniu nie tylko z bezokolicznikiem, ale również z formą przeszłą czasowników na *ł*: *będę pisać, będę pisał(a)*. W języku ukraińskim i polskim jest wołacz (np. *Agnieszko*, ukr. *Оксано*), którego nie ma w rosyjskim. Stopień wyższy przymiotnika tworzy się za pomocą przedrostka *naj-* (*найładніший*, ukr. *найгарніший*), podczas gdy w rosyjskim za pomocą wyrazu *самый* (*самыйкрасивый*). Podobnie w języku polskim i ukraińskim bardzo rozpowszechnione są bezosobowe formy na *-no, -to*, których nie ma w języku rosyjskim, tam to są imiesłowy przymiotnikowe. Najbardziej rozwinięty system imiesłowy ma język rosyjski, białoruski, polski i czeski, natomiast dla języka ukraińskiego niektóre formy są niezbyt charakterystyczne i sztucznie narzucone przez politykę rusyfikacji. (Szczerbij, 2022; Щербій, 2022) Różnice przejawiają się też w konstrukcjach z użyciem rzeczowników odczasownikowych w języku polskim, gdzie w analogicznych konstrukcjach w ukraińskim i rosyjskim występuje bezokolicznik. W morfologii języka polskiego można zauważyć cechy, które nie są charakterystyczne dla języka ukraińskiego, szczególnie formy czasu przeszłego w pierwszej i drugiej osobie liczby pojedynczej i mnogiej z końcówkami *-et (-m)*, *-eś (-ś)*, *-śmy, -ście*: *miałem, miałeś, mieliśmy, miałyśmy, mieliście, miałyście*; użycie czasownika *być* w czasie teraźniejszym w języku polskim, i pominięcie w języku ukraińskim, ponieważ czasownik *бути* we wszystkich osobach ma jedyną formę *є*; stosowanie form osobowych

czasowników przy tworzeniu form trybu przypuszczającego: *ja czytał(a)bym, ty czytał(a)byś, my czytali(ty)byśmy, wy czytali(ty)byście*.

Подобієнства міжъязыком українським а польським

Zbadane przez językoznawców tzw. odległości leksykalne pomiędzy językami słowiańskimi pokazują, że język białoruski i ukraiński ma 84% wspólnego słownictwa, polski i rosyjski różnią się w 56%, natomiast polski i ukraiński jedynie w 30%, tj. aż 70% słownictwa polskiego i ukraińskiego się pokrywa; rosyjski z ukraińskim z kolei ma 62% wspólnego słownictwa. Język ukraiński posiada 11 takich samych cech specyficznych w fonetyce i gramatyce, co język rosyjski, ale z językiem polskim ma 22 cechy wspólne, z białoruskim 29, a z chorwackim 21. Również z innymi językami słowiańskimi, czeskim, dolno- i górnołużyckim, ukraiński ma więcej wspólnych cech niż z rosyjskim. (Тищенко, 2012)

To, że ukraińska leksyka pokrywa się z rosyjską tylko w 62%, nie jest jedynym zaskoczeniem dla osób, które wierzą w panujący pogląd, że oba języki są do siebie bardzo podobne. Językoznawcy przeprowadzający badania wyodrębnili 82 cechy języka ukraińskiego, które pogrupowali między innymi w ramach następujących kategorii: fonetyka, gramatyka i leksyka. Następnie sprawdzili, ile z tych cech pokrywa się z innymi językami słowiańskimi. I tak z językiem rosyjskim, ukraiński dzieli tylko 11 z nich. To o ponad połowę mniej niż z białoruskim – 29 cech wspólnych, ze słowackim – 23, czy z Polskim – 22. (Тищенко, 2012)

W związku z tymi podobieństwami, Ukraińcy szybciej opanowują między innymi polską ortografię, która pozostałym narodowościom może sprawić nie lada trudność. Na przykład, rozróżnienie pomiędzy „ż” i „rz” w polskim nie stanowi dla Ukraińców większego problemu, bowiem polskie „rz” wymienia się w ukraińskim na „r”, np. rzeka – річка, żaba – жаба.

Warto poznać zarówno istotne podobieństwa jak i różnice w językach słowiańskich. Aby wyrobić sobie pewien pogląd na temat różnic w językach słowiańskich, mamy przykłady podstawowych zwrotów grzecznościowych i najprostszych słów, np.: ukr. червоний, біл. чырвоны, пол. czerwony, слов. červený, чes. červený, рос. красный; ukr. дякую, біл. дзякуй, пол. dziękuję, слов. d'akujem, чes. děkuji, рос. спасибо; ukr. праця, біл. праца, пол. praca, слов. práce, чes. prace, рос. работа; ukr. цибуля, біл. цыбуля, пол. cebula, слов. cibule, чes. cibule, рос. лук; ukr. чекати, біл. чакаць, пол. czekać, слов. čakat', чes. čekat, рос. ждать; ukr. тиждень, біл. тыдзень, пол. tydzień, слов. týždeň, чes. týden, рос. неделя; ukr. кава, біл. кава, пол. kawa, слов. káva, чes. káva, рос. кофе; ukr. добрий день, біл. добрыдзень, пол. dzień dobry, слов. dobrý deň, чes. dobrý den, рос. здравствуйте.

Gramatyczne pułapki

Nie brakuje jednak fałszywych przyjaciół, np. *чоловік і його дружина*, które brzmi w polskim jak „człowiek i jego drużyna”, oznacza w ukraińskim „męża i jego żonę”. Podobieństwa mogą być często mylące. W języku ukraińskim i polskim jest wiele tzw. fałszywych przyjaciół, czyli słów lub fraz, które mają bardzo podobną formę, ale jednak inne znaczenie. Na przykład: pol. *mecz* – ukr. *меч* (*miecz*), pol. *kit* – ukr. *кім* (*kot*); pol. *dywan* – ukr. *диван* (*sofa, kanapa*); pol. *czaszka* – ukr. *чашка* (*filizanka, kubek*); pol. *bogato* – ukr. *багато* (*dużo*); pol. *gotować* – ukr. *готувати* (*przygotowywać*), pol. *magazyn* – ukr. *магазин* (*sklep*).

Jeśli chodzi o kwestie gramatyczne związane z językiem ukraińskim i polskim, łatwo zaobserwować występujące na tej płaszczyźnie różnice, analizując kilka typowych błędów popełnianych przez uczących się. Błędy te w dużej mierze wynikają z przekładania reguł swojego rodzimego języka na język przyswajany jako obcy. I tak na przykład uczniowie ukraińskojęzyczni muszą wystrzegać się struktur, w których dają o sobie znać odmienności deklinacyjne i koniugacyjne: **On pracuje programistą; *Daję upominek rodzicom, przyjaciółom; *Jestem w pracy; w podróży; *Te studenty, te Polaki; *Dzieci krzyczeli; *Ja czytała*.

Z kolei Polacy uczący się ukraińskiego popełniają często takie błędy, jak tworzenie na rodzimy wzór form czasu przeszłego (**będę czekał* zamiast *я бчдч чечакм*) czy nieodmienianie w liczbie mnogiej rzeczowników zakończonych na *-um* (które zresztą należą tu do rodzaju męskiego, a nie jak w polszczyźnie do nijakiego).

Podsumowanie

W wyniku przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że język ukraiński, wbrew powszechnie rozpowszechnionym stereotypom i mitom, stanowi odrębny, samodzielny system językowy, który ukształtował się w odmiennych warunkach historycznych i geograficznych niż język rosyjski. Podważony został mit o rzekomej jedności tzw. trzech „bratnich narodów” oraz teoria o wspólnym, ogólnoruskim języku, z którego miałyby rzekomo wyewoluować trzy dialekty: rosyjski, białoruski i ukraiński. Historia pokazuje, że język ukraiński był przez wieki konsekwentnie marginalizowany, tłumiony i wypierany przez politykę rusyfikacji, która miała na celu wymazanie ukraińskiej tożsamości językowej i podporządkowanie jej dominacji rosyjskiej.

Analiza językoznawcza wykazała, że język ukraiński posiada nie tylko odrębną fonetykę, gramatykę i leksykę, ale także więcej cech wspólnych z językami zachodniosłowiańskimi (jak polski czy słowacki) niż z rosyjskim. Pod względem leksykalnym ukraiński wykazuje 70% wspólnego słownictwa z polskim, podczas gdy z rosyjskim jedynie 62%. Ukraiński dzieli także więcej

cech fonetycznych i gramatycznych z językiem polskim (22 wspólne cechy) niż z rosyjskim (tylko 11). Przykłady podobieństw, jak i różnic między językiem ukraińskim a innymi językami słowiańskimi, ukazują złożoność jego struktury i niezależny rozwój.

W świetle danych historycznych i lingwistycznych język ukraiński nie tylko zasługuje na pełne uznanie jako odrębny język narodowy, lecz również pełni kluczową rolę w badaniach porównawczych języków słowiańskich. Próby utożsamiania go z językiem rosyjskim wynikają głównie z ignorancji, propagandy oraz braku świadomości językowej. Prawda jest jednak taka, że ukraiński wyróżnia się na tle całej rodziny języków słowiańskich i jego status jako niezależnego języka został już dawno potwierdzony zarówno w badaniach filologicznych, jak i w praktyce społeczno-kulturowej.

Bibliography

- Andersen, H. (1975). "Towards a typology of change: bifurcating changes and binary relations". W: *Historical Linguistics. Proceedings of the First International Conference on Historical Linguistics*, 1–2, ed. by John M. Anderson and Charles Jones, vol. 2.
- Blahoslav, J. (1857). *Grammatika česká, z rukopisu wydali*. I. Hradila J. Jireček (red.). Widen: Tiskem L. Grunda. <https://archive.org/details/janablahoslavag00blahgoog/page/n7/mode/1up?view=theater>, 10.06.2025.
- Brückner, A. (1927). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza.
- Ciechanowski, G. (2009). Polska a wielonarodowe struktury wojskowe NATO i Unii Europejskiej. W: Podgórzńska R. (red.). *Polityka zagraniczna Polski w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Dalewska-Greń, H. (1997). *Języki słowiańskie*. Warszawa.
- Dobrovský, J. (2018). *Geschichte der Böhmischen Sprache und Ältere Literatur*. London: Forgotten Books.
- Moszyński, L. (2012). *Wstęp do filologii słowiańskiej*. Warszawa: PWN.
- Schleicher, A. (1863). *Die Darwin'sche Theorie und die Sprachwissenschaft*. Leipzig: Verlag von W. Engelmann.
- Shevelov, G. Y. (1964). *A Prehistory of Slavic. The historical phonology of common Slavic*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

- Stieber, Z. (1979). *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*. Warszawa: PAN.
- Szczerbij, N. (2022). „Hybrydalne formy czasownikowe w języku polskim i ukraińskim”. W: *Poradnik Językowy. Zeszyt specjalny*, t. 1.
- Trochimczuk, S. (1998). „Geopolityczna rola i miejsce Ukrainy w Europie w kontekście partnerstwa polsko-ukraińskiego”. W: *Polska i jej sąsiedzi wobec przemian cywilizacyjnych i geopolitycznych. Biuletyn „Geopolitical Studies*, z. 4.
- Wojsznis, P. (2022). *Język ukraiński ma więcej wspólnego z polskim niż myślisz*. <https://pl.babbel.com/pl/magazine/jezyk-ukrainski-jezyk-polski>, (10.06.2025).
- Демська, О. (2021). Голова Нацкомісії зі стандартів державної мови: «думаю, що ми не перейдемо на латиницю». <https://www.radiosvoboda.org/a/news-demska-pro-perekhid-na-latynytsiu/31119517.html>, (24.02.2021).
- Друль, О. (2024). *Не заперечена теорія генези української мови Шевельова*. <https://zbruc.eu/node/118155>, 06.09. 2025.
- Кононенко, І. (2012). *Українська та польська мови: контрастивне дослідження*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Мавродин, В. (1950). „Основные этапы этнического развития русскогo народа”. W: *Вопросы Истории*, nr 4.
- Мельничук, А. (1986). *Историческая типология славянских языков: Фонетика, словообразование, лексика и фразеология*. Киев: Наукова думка.
- Павловскій, Ал. (1818). *Граматика малоросійскаго нарѣчія, или Грамматическое показаніе существеннѣйшихъ отличій, отдалившихъ Малоросійское нарѣчіе отъ чистаго Россійскаго языка, сопровождаемое разными по сему предмету замѣчаніями и сочинѣніями*. Санктпетербургѣ: Вѣ типографіи В. Плавильщикова,
- Смаль-Стоцький, С. (1927). *Розвиток поглядів про сім'ю слов'янських мов і їх взаємне споріднення*. Прага.
- Смотрицький, М. (1979). *Граматика слов'янська (1619). Підготовка факсимільного видання В. Німчука*. Київ: «наукова думка».
- Тищенко, К. (2012). „Правда про походження української мови”. W: *Український тиждень*, nr 39 (256).
- Ужевич, І. (1970). *Граматика слов'янська (за вид. «Граматика слов'янська І. Ужевича*. Київ.
- Шевельов, Ю. (2001). *Я – мене – мені... (і довкруги). Спогади*. t. 2, Харків, Нью-Йорк: Видання часопису «Березіль», Видавництво М. П. Коць.

- Шэрах, Ю. (2012). „Праблемы фармаваньня беларускай мовы”, tłum. А. Кузьміч. W: *Arche. Пачатак*, nr 6.
- Щербій, Н. (2022). „Взаємовпливи російської та польської мов на вживання гібридних форм дієслова в українській мові”. W: *Актуальні аспекти міжмовних відносин у сучасній науковій парадигмі*. Київ.

Correspondence concerning this paper should be addressed to

Dr. Nataliia Shcherbii – Chair of the Department of Slavic Languages Vasyl Stefanyk Carpathian National University, (Ukraine)

E-mail: nataliia.shcherbii@cnu.edu.ua

Teresa Giedz-Topolewska

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie (Polska)

ORCID: 0009-0005-8956-1107

Język na usługach propagandy – o nowomowie we współczesnym rosyjskim dyskursie politycznym

Language in the service of propaganda – on newspeak in contemporary Russian political discourse

Abstrakt

Artykuł podejmuje problem funkcjonowania nowomowy w oficjalnym rosyjskim dyskursie politycznym i medialnym po 2022 roku. Punktem wyjścia jest koncepcja George’a Orwella, według której nowomowa stanowi język podporządkowany ideologii totalitarnej, eliminujący możliwość samodzielnego myślenia. Analiza opiera się na audycjach propagandowych, wystąpieniach polityków – w tym Władimira Putina – oraz artykułach prasowych publikowanych w przestrzeni internetowej. Celem opracowania jest ukazanie mechanizmów i środków manipulacji językowej, które pozwalają kreować czarno-biały obraz rzeczywistości, oparty na opozycji „my – oni”. Szczególną uwagę poświęcono wykorzystaniu stereotypowych klisz językowych, słów-symboli, eufemizmów, deformacji semantycznej oraz odwołań do religii i historii, które intensyfikują przekaz emocjonalny kosztem informacyjnego. Przedstawione przykłady dowodzą, że język rosyjskiej propagandy pełni funkcję perswazyjno-rytualną, służąc legitymizacji działań wojennych i konsolidacji

społeczeństwa wokół władzy, a zarazem stanowi narzędzie manipulacji i dezinformacji.

Słowa kluczowe: *nowomowa, propaganda, dyskurs polityczny, język rosyjski, manipulacja językowa.*

Abstract

The present paper is focused on newspeak functioning after 2022 in Russian formal political and medial discourse. The starting point is related to George Orwell's idea according to which it is now a language subordinated to totalitarian ideology, eliminating the possibility of applying free thinking. The analysis is based on propaganda broadcasts, publications by politicians - including Vladimir Putin - and press articles published on the Internet. The aim of the study is to show devices and tools of linguistic manipulation, which are tools that create a black and white image of reality, based on the opposition "us - them". In this article, extreme attention is paid to stereotypical linguistic clichés, word-symbols, euphemisms, semantic deformations, and updates to religion and history that intensify emotional messages at the expense of information. Examples were presented proving that the language of Russian propaganda is fully persuasive and ritualistic, equipped with the legitimization of military activities and consolidation of society around the ruling class, and is also a tool of manipulation and disinformation.

Key words: *Newspeak, propaganda, political discourse, Russian language, linguistic manipulation.*

Nowomowa (ang. *Newspeak*) – termin wprowadzony przez George'a Orwella w antyutopii *Rok 1984*. Orwellowska nowomowa, czyli sposób porozumiewania się w stworzonej przez pisarza Oceanii, to „język podporządkowany totalitarnej tyranii i jej socjotechnicznym potrzebom”. (Sławiński, 1988, s. 318) Właściwością nowomowy jest eliminacja wyrażen językowych niekorzystnych z punktu widzenia ideologii (np. *wolność, sprawiedliwość, honor*), a przez to także pozytywnych konotacji towarzyszących ich znaczeniu. Podstawowe zasoby leksykalne to proste, łatwe do wymówienia słowa, dotyczące życia codziennego, potrzebne do przekazywania konkretnej, aktualnej informacji. Zatem w Orwellowskiej nowomowie uznane za zbędne są leksemy abstrakcyjne, oznaczające wartości wyższe, uniwersalne. Wprowadzane przez rządzących zmiany językowe ukierunkowane są na pozbawienie społeczeństwa możliwości samodzielnego myślenia, formułowania opinii, sądów,

ponieważ przekaz oficjalny nie podlega dyskusji. Lakoniczność zaś nowej leksyki ma sprzyjać ograniczeniu wysiłku mówiącego, przede wszystkim wysiłku intelektualnego.

Z czasem termin Newspeak stał się określeniem quasi-języka stosowanego w państwach totalitarnych. Najsłynniejszym polskim badaczem nowomowy jest Michał Głowiński. (1990; 1991; 2009) Nie sposób nie wymienić również prac Jerzego Bralczyka, który bada problem propagandy i manipulacji językowej w tekstach o charakterze perswazyjnym, przede wszystkim w języku polityki (Bralczyk, 2002; 2003; 2007), ale także w reklamie (Bralczyk 1996). Badania dotyczące rosyjskiej nowomowy (ros. *новояз*) stały się możliwe w okresie przemian demokratycznych zainicjowanych przez pieriestrojkę. Analizą języka propagandy radzieckiej, określanego również jako *советский язык, деревянный, дубовый язык, язык лжи, язык пропаганды* zajęli się m.in. tacy językoznawcy, jak Jelena Ziemskaja (Земская, 1996a; 1996b; 1997), Maksim Krongauz (Кронгауз, 1993) w Rosji i Lew Zybatow (1995), Aleksandr Duliczenko (Дуличенко, 1994) za granicą. Aleksandr Skoworodnikow w publikacji *Экология русского языка* nowomowę definiuje jako „идеологизированный язык тоталитарного общества” i dalej stwierdza: „В российской речевой практике новоязом называют обычно официально-бюрократический язык советской эпохи, обслуживающий идеологию правящей коммунистической партии”. (Сковородников, 2017, s. 173) Bez wątpienia można stwierdzić, że nowomowa jako narzędzie propagandy politycznej jest nadal stosowana we współczesnych oficjalnych mediach rosyjskich. Niektórzy językoznawcy zwracają uwagę na nasilenie się w dyskursie publicznym zjawisk językowych, właściwych nowomowie. Białoruska badaczka Tatiana Rumiancewa zauważa, że współczesna nowomowa, podobnie jak radziecka, ma za zadanie «скрывать истинное положение дел в обществе и контролировать сознание людей». (Румянцева, 2012, s. 412-413) Problemem manipulacji językowej we współczesnych rosyjskich środkach przekazu zajmuje się Galina Kopnina. (Копнина, 2007) Jednak obecnie, zwłaszcza po wybuchu wojny rosyjsko-ukraińskiej, prowadzenie badań dotyczących języka propagandy może odbywać się jedynie w ośrodkach naukowych za granicą, gdyż w Rosji mogłoby pociągnąć za sobą poważne konsekwencje, w tym także prawne.

Michał Głowiński określa nowomowę mianem quasi-języka, mającego pewne właściwości stylu językowego, o czym świadczy szerokie występowanie określonej leksyki i frazeologii, a także nabór właściwych jej gatunków wypowiedzi. Wprawdzie jego prace poświęcone są polskiej nowomowie, jednak z powodzeniem można je odnieść nie tylko do „nowojazu” obecnego w propagandzie radzieckiej, ale także do współczesnej nowomowy stosowanej w środkach przekazu. Naturalnym środowiskiem funkcjonowania tej odmiany języka jest publicystyka polityczna. Jednak, zdaniem Michała Głowińskiego, ambicje nowomowy nie ograniczają się do tej sfery użycia, z czasem poszerza ona swoje strefy wpływu, pretenduje na wzorcowość stylu komunikacji

i uniwersalność. Zatem dąży do zajęcia miejsca języka literackiego. Wśród wskazywanych przez badaczy cech nowomowy wymienić można: ideologizację języka, dużą częstotliwość użycia stereotypowych wyrażen językowych (np. rozbudowanych peryfrastycznych określeń przedmiotu), klisz językowych oraz słów-symboli, słów-etykiet, naruszanie reguł konwersacji w celu manipulacji językowej poprzez kłamstwo, niedomówienia lub eufemizację, desemantyzację oddzielnych wyrazów lub całych fragmentów tekstu, kompensację niedoborów znaczenia emocjonalizacją, waloryzacją czy rytualizacją tekstu, bezosobowość przekazu, stosowanie imperatywnych i prohibitywnych konstrukcji często z zastosowaniem tzw. nie-słów (*несоблюдение, невыполнение*).

Przedmiotem badań w niniejszym opracowaniu są zjawiska językowe zachodzące w oficjalnej publicystyce rosyjskiej w okresie od lutego 2024 r. do dziś. Za źródło materiału językowego posłużyły audycje propagandowe Władimira Sołowjowa, Margarity Simonian, Olgi Skabiejewej, Dmitrija Kisieliowa, Artioma Szejnina, Andrieja Norkina i in.,¹ a także artykuły prasowe (w internetowych wydaniach) oraz teksty wystąpień Władimira Putina i innych czołowych polityków rosyjskich publikowane w Internecie. Celem pracy jest wskazanie na mechanizmy i środki manipulacji językowej stosowane we współczesnych rosyjskich tekstach propagandowych w oparciu o wymienione wyżej cechy nowomowy oraz przedstawione przez Stanisława Barańczaka (1975) mechanizmy perswazji. Wydaje się, że z powodzeniem można je zastosować do analizy tekstów propagandowych, w których również, jak w tekstach perswazyjnych, chodzi o przekonanie odbiorców do pewnych opinii i spowodowanie określonych zachowań, jednak dopuszczalne są zabiegi o charakterze manipulacyjnym, często nieetyczne, jak wprowadzanie w błąd, deformacja przedstawianych zjawisk – hiperbolizacja jednych i pomijanie innych, podawanie opinii zamiast faktów, nadmierna emocjonalizacja tekstu kosztem jego informatywności.

Rzeczywistość kreowana przez rosyjską propagandę opiera się na opozycji: my – oni, a jej człony dzieli wyraźna i nieprzenikalna granica. Polaryzacja świata łączy się z rozdzieleniem i odpowiednim przyporządkowaniem wartości: pozytywne zawsze wiążą się z pierwszym członem opozycji, negatywne odnoszą się do wszystkich, których nazywamy mianem „oni”. Mechanizm ten Stanisław Barańczak opisuje jako „mechanizm symplifikacji rozkładu wartości, czyli spełnienie warunku łatwej orientacji aksjologicznej”. (Barańczak, 1975) Oczywiście, że grono określane jako „my” tworzą przedstawiciele władz rosyjskich, zwolennicy tzw. specjalnej operacji wojennej oraz propagandyści, a także – w zależności od sytuacji – niektórzy przedstawiciele innych krajów, uznawanych za sojuszników, natomiast „oni” to broniący swojego kraju Ukraińcy, opozycjoniści rosyjscy nieakceptujący polityki Kremla oraz władze i obywatele państw zachodnich, wspierający Ukrainę. Propaganda przeciwstawia walczące ze sobą państwa, akcentując sprzeniewierzenie się Ukraińców wspólnej historii,

¹ Audycje o charakterze propagandowym, z których został zaczerpnięty materiał językowy to m.in.: 60 минут, Время покажет, Вечер с Владимиром Соловьевым, Место встречи.

stąd określenia *братский народ*, *братья украинцы* przeplatają się z nazwami: *нерусь*, *вырусь*. Podobną funkcję pełnią pogardliwe określenia: *укры*, *укропы*, *хохлы*, *хохляндия*, *укрленд*. Celem propagandy jest przede wszystkim zohydzenie przeciwnika, pozbawienie go ludzkich cech poprzez użycie określeń typu *нелюди*, *вылюди*. Odczłowieczeniu Ukraińców mają służyć również formacje z przedrostkiem *недо-*: *недонарод*, *недострана*, *недолюди*. W pierwszej fazie konfliktu zbrojnego dominującym hasłem przedstawionym jako cel wojenny była tzw. *денацификация* – przypisywano Ukraińcom wyznawanie ideologii faszystowskiej (nazizmu), w związku z tym powszechne były (i są nadal) określenia typu *нацики*, *укрфашисты*. Z czasem o nazizm zaczęto oskarżać nie tylko Ukraińców, lecz również państwa zachodnie. W odniesieniu do prezydenta Wołodymyra Zelenińskiego pojawiało się określenie *недофюрер*, wskazujące na analogię do przywódcy Trzeciej Rzeszy i jednocześnie niosące pogardliwą konotację, zaś w odniesieniu do państwa ukraińskiego – nazwa *Салорейх*, nawiązująca nie tylko do faszystowskich Niemiec, ale także do stereotypowego przekonania o popularnym w Ukrainie produkcie spożywczym. Postrzeganie przedstawicieli innych narodowości przez pryzmat stereotypów już samo w sobie jest dla nich dyskredytujące. Wśród innych określeń nawiązujących do historii zwraca uwagę również wysoka częstotliwość użycia nazw *бандеровцы* lub błędnie *бендеровцы* (co nasuwa skojarzenie nie z Stepanem Bandera, lecz z Ostapem Benderem wywołując niezamierzony przez propagandę efekt komiczny). Nazwa ta, podobnie jak określenie prezydenta Ukrainy mianem *петлюровская тряпка*, mają nie tylko poniżyć Ukraińców, lecz również zaakcentować ich wrogie nastawienie do Rosji.

Propagandyści zwracają uwagę także na relacje Ukrainy z państwami Zachodu, gdzie z jednej strony pojawiają się określenia *верноподданные*, *вассалы*, z drugiej zaś – *кукловоды*, *сузерены*, *гегемоны*, *заокеанские хозяева*, co ma podkreślić niesamodzielność władz ukraińskich, ich serwilizm wobec krajów sojuszniczych. Rosyjski ekspert wojenny Aleksandr Artamonow posuwa się jeszcze dalej, nazywając Ukraińców ludźmi „drugiego sortu”:

С нами воюет НАТО и я не очень высокого мнения об украинцах, потому что я не вижу, чтобы они восставали и что-то такое делали. У меня к ним отношение гораздо ниже, чем к русским, потому что я не вижу никаких восстаний, никакого возмущения. Я буду настаивать на том, что эти люди, к сожалению, люди второго сорта. Коль скоро их вполне устраивает, что их детей разбирают на органы, их жен отправляют в лупанарий, их самих отправляют на фронт.
(А. Артамонов)²

² На «Первом канале» украинцев назвали «людьми второго сорта». Теперь z-сообщество обсуждает. является ли это фашизмом или нет. <https://www.agents.media/na-pervom-kanale-ukraintsev-nazvali-lyudmi-vtorogo-sorta-teper-z-soobshhestvo-obsuzhdaet-yavlyaetsya-li-eto-fashizmom-ili-net/>, 15.07.2024.

W podobnym tonie często wypowiada się o Ukraińcach W. Putin:

Жить по правилам США готовы политические мазохисты и другие последователи нетрадиционных политических отношений.
(В. Путин)³

Określenia stosowane przez rosyjską propagandę w odniesieniu do Ukraińców i ich ojczyzny są nie tylko nośnikami negatywnych wartości, mają również za zadanie potęgowanie napięcia emocjonalnego. Jednak wielokrotnie powtarzane tracą walor świeżości, ulega osłabieniu ich ładunek emocjonalny, przestają więc spełniać swoją funkcję. W związku z tym konieczne jest wprowadzanie nowych elementów dyskursu, nowych ocen i pseudoinformacji, dlatego też pojawiają się oskarżenia Ukraińców i przedstawicieli tzw. *коллективного запада* czy raczej *Геёроны* o nietradycyjne zachowania seksualne, szerzenie tzw. *ЛГБТ-пропаганды*, brak poszanowania rodziny i tradycyjnych wartości, upowszechnienie operacji zmiany płci itp.:

Разве мы хотим, чтобы у нас здесь, в нашей стране, в России, вместо мамы и папы был родитель №1, №2, №3? Совсем спятили? Разве мы хотим, чтобы в наших школах с начальных классов детям навязывали извращения, которые ведут к деградации и вымиранию, чтобы им вдалбливали, что кроме женщины и мужчины существуют ещё некие гендеры, и предлагали сделать операцию по смене пола?
(В. Путин)⁴

W tekstach propagandy Ukraińcy oprócz wartości rodzinnych odrzucają także wartości religijne, stają się wyznawcami satanizmu:

С Божьей помощью мы обязательно победим. С нами Бог. Потому что мы воюем за то, чтобы оставаться людьми, чтобы семья это была мама, папа и дети, а не дядя, дядя и какой-то непонятно кто. Против нас воюют силы зла, силы тьмы, сатанинские силы. И не надо к этому относиться как к каким-то сказкам. (Д. Певцов)⁵

Вообще, если вдуматься, то, что происходит, это сатанизм. Чисто бесы, по-другому и не скажешь. (...) Если мы имеем дело со слугами князя тьмы, если мы имеем дело с сатанинским началом, о каких переговорах и с кем мы говорим? Какие могут быть переговоры с сатаной? Они все время лгали, это и есть основа западной сатанинской цивилизации. (В. Соловьев)⁶

³ Стенограмма выступления Владимира Путина 30 сентября 2022. <https://www.kp.ru/daily/27452.5/4655517/>, 15.07.2024.

⁴ Путин: для России неприемлемо, чтобы детям навязывали извращения. <https://tass.ru/politika/15921455>, 15.07.2024.

⁵ «Против нас воюют силы зла, это силы тьмы, сатанинские силы» — Дмитрий Певцов мобилизованным. <https://svtv.org/online/protiv-nas-voiuut-sily-zla-eto-sily-tmy-sataninskiie-sily-dmitrii-pievtsov-mobilizovannym/>, 15.07.202.

⁶ Соловьев назвал Украину и Запад слугами сатаны и призвал их уничтожить как Содом и Гоморру. <https://www.agents.media/soloviev-propaganda-satan-servants/>, 15.07.2024.

Zatem po stronie Ukrainy, zdaniem propagandy, walczą siły zła, dla Rosjan zaś tocząca się wojna jest nie tylko *отечественная*, lecz nawet *священная*:

Существует мнение, что в скором времени СВО переименуют в контртеррористическую операцию. Кто-то говорит даже, что это будет Отечественная война, но я считаю, что и этого недостаточно. Правильно это назвать "священная война". Существует такое древнее русское междометие "гойда!", означающее призыв к немедленному действию. Как же нам не хватает сейчас таких боевых кличей. Гойда, братья и сестры! Бойся, старый мир, управляемый безумцами, извращенцами, сатанистами! Бойся, мы идём! Гойда! (И. Охлобыстин)⁷

Rosji przypisywane są wartości wyższe, jak ojczyzna, wiara, patriotyzm, bohaterstwo, a także miłość, przyjaźń, przywiązanie do tradycji: *Родину защищать, честь и доблесть российского солдата, с нами Бог*:

Есть что-то, что всех нас объединяет. Сегодня в России мы называем это нашими традиционными ценностями. Это фундамент нашей жизни, нашего бытия. (В. Путин)⁸

W swoich wystąpieniach W. Putin odwołuje się nawet do Pisma Świętego:

Нет больше той любви, как если кто положит душу свою за друзей своих (В. Путин)⁹

Nieprzypadkowo w wystąpieniach Putina pojawia się również wiele nawiązań historycznych, które mają sugerować, że współczesna Rosja jest spadkobierczynią Rusi Kijowskiej, żołnierze walczący na Ukrainie kontynuują zwycięskie pochody Potiomkina, Suworowa, Uszakowa, on sam zaś jest godnym następcą i kontynuatorem osiągnięć Piotra I, Katarzyny II:

Петр I Северную войну 21 год вел. Казалось бы там, воевал со Швецией, что-то отторгал... Ничего не отторгал! Он возвращал! Да, так и есть! Там, где Петербург основан - он когда заложил новую столицу, ни одна из стран Европы не признавала эту территорию за Россией, все признавали ее за Швецией. А там испокон веков наряду с финно-угорскими народами жили славяне, причем территория находилась под контролем российского государства. То же самое и в западном направлении. Это касается Нарвы – его первых походов. Чего он полез-то туда? Возвращал. И укреплял. Вот чего делал. Ну,

⁷ Иван Охлобыстин о войне. <https://starsaboutwar.in.ua/ru/ivan-okhlobystin>, 15.07.2024.

⁸ Путин назвал традиционные ценности фундаментом российского бытия. <https://www.vedomosti.ru/society/news/2024/03/06/1024121-traditsionnie-tsennosti-fundamentom>, 15.07.2024

⁹ Путин: "Нет больше той любви, как если кто положит душу свою за друзей своих". <https://www.slavicsac.com/2022/03/20/putin-crimea-luzhniki/>, 15.07.2024.

судя по всему, на нашу долю тоже, значит, выпало возвращать и укреплять. (В. Путин)¹⁰

Teksty propagandy pełne są wyrazów-symboli takich jak: *фашизм, нацизм, содомия, сатанизм, терроризм* odnoszących się do strony ukraińskiej oraz *родина, патриотизм, вера, традиция, семья* zarezerwowanych dla strony rosyjskiej. Wyrazy te, odwołując się do pojęć tkwiących głęboko w świadomości ludzkiej, umotywowanych historycznie lub religijnie, niosących duży ładunek waloryzujący, pozwalają z łatwością sterować odbiorcami. Oficjalny rosyjski dyskurs publiczny kreuje zatem uproszczony obraz świata, zredukowany do dwóch stron i czarno-białego systemu wartości. Odbiorca nie musi się zastanawiać, analizować, propaganda zwalnia go z konieczności podejmowania decyzji, praktycznie nie pozostawia mu wyboru, po której stronie ma się opowiedzieć. Ten mechanizm perswazji Stanisław Barańczak nazywa „mechanizmem odbioru bezalternatywnego, czyli spełnieniem warunku zwolnienia od decyzji”. (Barańczak, 1975)

Podobną funkcję pełnią klisze językowe, czyli stereotypowe, wielokrotnie powielane, przez co zapadające w pamięć odbiorców wyrażenia językowe o wysokim stopniu nasycenia wartościującego i emocjonalnego. Mają one postać haseł, skrzydlatych słów będących często cytatami wypowiedzi polityków czy propagandystów lub wyrazów-etykiet, niosących ze sobą duży ładunek dodatkowych treści. Pozytywne nacechowanie mają wyrażenia językowe, odnoszące się do rosyjskiej ideologii, armii, uzbrojenia, celów tzw. specoperacji itp.: *русский мир, скрепы, вторая армия мира, возьмём Киев за три дня!, аналогов нет, русские своих не бросают, украинцы будут встречать с цветами, украинцы ждут, возвращение в родную гавань, большинство человечества за нас, борьба против однополярного мира, победа будет за нами.*

W tekstach są obecne klisze językowe, uzasadniające rozpoczęcie działań wojennych:

геноцид донбасского народа, где вы были 8 лет?, восемь лет бомбили Донбасс, у нас не было другого выхода, мы не могли поступить иначе, а также nawoływania wojenne: священная война!, Гойда!

Wyrażana w nich pozytywna ocena odgrywa nie tyle rolę informacyjną, co pragmatyczną: „Оценка предназначена для воздействия на адресата. Заключение в ней похвала не есть неадресованное выражение эмоции, она имеет своей целью вызвать у адресата определенное психологическое состояние, т.е. отражает не собственно семантический, а прагматический аспект знаковой ситуации”. (Арутюнова, 1988, s. 44)

¹⁰ Путин сравнил себя с Петром I и назвал своей задачей возвращение территорий.
<https://www.bbc.com/russian/news-61749842>, 15.07.2024.

Szeroko stosowane są również klisze językowe odnoszące się do Ukrainy i jej sojuszników, mające nacechowanie jednoznacznie negatywne, często pogardliwe: *Украина имени В.И. Ленина, киевский режим, коллективный запад, англосаксы*, służące zastraszaniu: *биологические лаборатории, боевые комары, грязная бомба* lub wzywające do ataku: *бить по центрам принятия решений*. Niepowodzenia na froncie zmusiły propagandystów rosyjskich do wyolbrzymienia sił przeciwnika, dlatego w tekstach oficjalnych mediów Rosja walczy już nie tylko z Ukrainą, lecz z całym blokiem NATO: *с нами воюет всё НАТО, мы воюем против НАТО*, gdzie agresorem są właśnie państwa zachodnie: *война НАТО с Россией*, które zamierzają *уничтожить Россию и завладеть ресурсами*:

*Стратегическая цель США и их союзников по НАТО — победа над Россией на поле боя как механизм существенного ослабления или даже уничтожения нашей страны. Ради достижения этой цели наши оппоненты готовы на многое. (С. Лавров)*¹¹

*Они хотят завладеть ресурсами. Россия — страна номер один в мире по природным ресурсам (...). США и Европа желают заполучить такие ресурсы России, как газ, нефть, уран, никель, алюминий, удобрения, азот, в связи с чем на Западе «одержимы» идеей «сломать» президента России.*¹²

Pod adresem państw NATO pojawiają się jawne groźby użycia broni jądrowej i obrócenia ich w tzw. *радиоактивный пепел*:

*Россия – единственная страна в мире, которая реально способна превратить США в радиоактивный пепел. (Д. Киселев)*¹³

*Ответ России будет незамедлительным и приведёт вас к таким последствиям, с какими вы ещё в своей истории не сталкивались. (В. Путин)*¹⁴

*Судя по происходящему и еще собирающемуся произойти, эта неделя знаменует или преддверие нашей скорой победы, или преддверие ядерной войны. Не могу разглядеть ничего третьего. (М. Симонян)*¹⁵

¹¹ Лавров заявил о стремлении США и НАТО уничтожить Россию. <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/63aa866a9a79471a2606f5ba>, 15.07.2024.

¹² В США раскрыли, чего Запад хочет от России. <https://www.gazeta.ru/politics/news/2024/01/29/22213795.shtml>, 15.07.2024.

¹³ Новости Киселева: Россия способна превратить США в радиоактивный пепел. https://www.youtube.com/watch?v=8a5Wqh2Lj_s, 15.07.2024.

¹⁴ Обращение Президента Российской Федерации. <http://kremlin.ru/events/president/news/67843>, 15.07.2024.

¹⁵ Post Margarity Simonian na platformie X. https://twitter.com/m_simonyan/status/1572168609555701760, 15.07.2024.

Stałe miejsce w języku mediów rosyjskich zajmują również mikroteksty mające postać porzekadeł, aforyzmów bądź hasel propagandowych. Są to krótkie wypowiedzi czołowych polityków lub propagandystów, niosące duży ładunek ideologiczny. Wielokrotnie powtarzane w audycjach publicystycznych trafiają do języka potocznego, gdzie stają się skrzydlatymi słowami, często nabierając dodatkowych sensów:

Есть такая профессия родину защищать. (В. Соловьев)
Нравится, не нравится, терпи, моя красавица. (В. Путин)
Не смешите мои Искандеры! (В. Путин)
Мы-то по большому счёту всерьёз пока ещё ничего не начинали.
 (В. Путин)
Мы, как мученики, попадем в рай, а они просто сдохнут. (В. Путин)
Зачем нам такой мир, в котором нет России? (В. Путин)
Пацан сказал, пацан сделал. (С. Лавров)
Самые ярые антисемиты это евреи. (С. Лавров)
Хватит врать. (М. Симоньян)
Ошибаться можно, врать нельзя. (А. Белоусов)

Propaganda rosyjska sięga także po symbole graficzne. Szeroko stosowane są znaki łacińskich liter Z i V, umieszczane pierwotnie na sprzęcie wojskowym, wtórnie zaś na ubraniach, budynkach, samochodach itp. Pojawiają się one również w hasłach propagandowych, a także w nazwach własnych, w tym w zapisie nazwisk: *За Россию!*, *За правды!*, *За мир!*, *V правде сила!*, *Рыцкий мир*, *Роззия*, *Кузбас*, *Министерство обраЗования*, *ГаЗманов*, *РогоЗин*. Służą one wyrażaniu swojej pozycji, identyfikowaniu się z grupą zwolenników wojny, opowiedzeniu się za podbojem i anektowaniem terytoriów ukraińskich. Ponadto pełnią niemal funkcję magiczną – mają chronić rosyjskich żołnierzy na froncie.

Celem zastosowania w tekstach propagandowych zarówno wyrazów i znaków pełniących funkcję symboliczną, jak i klisz językowych jest emocjonalizacja przekazu przy jednoczesnym ograniczeniu wysiłku intelektualnego, niezbędnego do interpretacji tekstu. Nasycenie emocjonalne w połączeniu z minimalizacją informacji powoduje, iż odbiór staje się irracjonalny, bezrefleksyjny, oparty jedynie na odczuciach. Mechanizm ten, nazywany przez Stanisława Barańczaka „mechanizmem emocjonalizacji odbioru, czyli spełnieniem warunku bezrefleksyjnej percepcji” (Barańczak, 1975), działa tym skuteczniej, im częściej odwołuje się do emocji podstawowych lub wręcz instynktu, np. strachu.

Ponadto klisze językowe wielokrotnie powtarzane w mediach pozostają na długo w pamięci odbiorcy. Upraszczają one komunikację, pozornie ułatwiają mu orientację w przestrzeni informacyjnej i określenie własnej pozycji. Z jednej strony autor tekstu korzysta z gotowych, utrwalonych już w świadomości odbiorcy wyrażań językowych i nie musi poszukiwać nowych sposobów wyrażania myśli, co potencjalnie mogłoby pociągać za sobą niebezpieczeństwo nieporozumienia, a przecież celem przekazu jest jednoznaczny odbiór tekstu.

Z drugiej strony zaś odbiorca dostrzega znany mu schemat językowy, bez trudu go rozpoznaje i odczytuje zawartą w nim myśl, co również ogranicza jego wysiłek intelektualny. Zatem mamy tu do czynienia z „mechanizmem wspólnoty świata i wspólnoty języka, czyli warunkiem pełnego porozumienia” (Barańczak, 1975), który polega na tworzeniu tekstów nie służących poszerzeniu wiedzy odbiorcy lecz budowaniu poczucia wspólnoty. Pełne porozumienie wymaga użycia prostego, zrozumiałego języka, który nie zmusza do refleksji i nie powinien powodować jakichkolwiek wątpliwości interpretacyjnych. Dlatego też z dyskursu publicznego szybko zniknęły trudne do wymówienia słowa określające cele operacji wojennej: *денацификация* i *демилитаризация*, których znaczenie mogło być niejasne dla pewnej części odbiorców. Poprzez wspólnotę języka nadawca buduje poczucie więzi z odbiorcą. Bliskość języka ma sugerować również tożsamość uznawanych przez nich systemów wartości i odczuwanych emocji.

Nowomowa charakteryzuje się także częstym naruszaniem reguł konwersacji, zwłaszcza reguły jakości, zalecającej podawanie jedynie prawdziwych informacji i rzetelnych dowodów. (Grice, 1980) W tekstach rosyjskiej propagandy możemy spotkać jawne kłamstwa dotyczące przede wszystkim działań wojennych, ale także sytuacji gospodarczej kraju: *мы ни на кого не нападали, вооружённые силы не наносят удары по гражданской инфраструктуре, по мирным целям не бьют, экономика выходит на траекторию роста, четвертая экономика в мире:*

В этой операции принимают участие только профессиональные военные - офицеры и контрактники. Призывников нет ни одного, и мы не планируем это делать, и не собираемся. Повторю еще раз, в этой операции принимают участие только мужчины, которые добровольно сделали для себя очень ответственный выбор в жизни - защищать Родину. Они выполняют эту задачу с честью. (В. Путин)¹⁶

В результате пожара на ракетном крейсере „Москва“ сдетонировал боезапас. Корабль получил серьезные повреждения. Экипаж полностью эвакуирован¹⁷

Вооруженные силы России не наносят артиллерийские или авиационные удары по городам Украины. Военная инфраструктура поражается высокоточным оружием. Гражданскому населению ничего не угрожает.¹⁸

¹⁶ Президент РФ заявил, что в операции на Украине участвуют только профессионалы. <https://www.interfax.ru/russia/826579>, 15.07.2024.

¹⁷ Минобороны РФ сообщило о сдетонировавшем боезапасе на крейсере "Москва". <https://www.interfax.ru/russia/834853>, 15.07.2024.

¹⁸ ВС России наносят удары и по гражданской инфраструктуре: Минобороны РФ дезинформирует. <https://fip.am/ru/18395>, 15.07.2024.

*Подразделения вооруженных сил Украины в боевых действиях преимущественно не участвуют. Ожесточенное сопротивление оказывают только батальоны украинских нацистов.*¹⁹

*Потерь в вооруженных силах России нет.*²⁰

Z manipulacją językową mamy również do czynienia w przypadku niepełnych lub zniekształconych cytowań, np. przedstawiciel Rosji przy ONZ Wasilij Niebienzia przytoczył za „Meduzą” fragment wypowiedzi Kateryny Ukraincewej z Buczy pomijając zakończenie, które zmienia sens całego tekstu na przeciwny: *Бывало так, что (российские) солдаты передавали сухпаек в подвал*, tymczasem pełna wypowiedź kończy się słowami: *а потом кидали туда гранаты*.²¹ Innym mechanizmem naruszającym reguły konwersacji jest przytaczanie wielu możliwych interpretacji zdarzeń. Dotyczy to przede wszystkim zbrodni wojennych, popełnianych przez rosyjskich żołnierzy, takich jak ludobójstwo w Buczy lub bombardowanie domów mieszkalnych, centrów handlowych, szpitali czy dworca kolejowego. Odbiorca gubi się wśród licznych pseudoinformacji i dochodzi do przekonania, że trudne lub niemożliwe jest wskazanie realnych przyczyn zdarzenia, a więc i poznanie całej prawdy o nim: *не все так однозначно, всю правду все равно не узнаем*. Propagandyści zaprzeczają zbrodniom dokonywanym przez rosyjską armię i informacje o podobnych tragediach określają jako *фейк ньюс: инсценировка в духе Бучи, провокация а ля Буча, фейк в стиле Бучи, провокация, подготовленная властями Украины и их западными спонсорами*.

Typowa dla nowomowy jest także eufemizacja, która ma za zadanie zamaskowanie pewnych niepożądanych zjawisk, odwrócenie od nich uwagi, nienarażanie odbiorcy na negatywne emocje. Wojnę propaganda określa jako: *спецоперация, конфликт на Украине, украинский кризис, ситуация на Украине, кризис на Донбассе, агрессию – превентивный удар*, zamiast ‘strzelać’ czy ‘bombardować’ używa słowa *работать*. O porażkach na froncie i wycofywaniu wojsk mówi się: *всё идёт по плану, перегруппировка, шаг (жест) доброй воли, деэскалация, кардинальное сокращение наступления, перегруппирование, запланированная перегруппировка, нам пришлось маневрировать с элементами отступления, выравнивание линии фронта, отвод войск на более выгодные рубежи*, o wybuchach składów amunicji i ich przyczynach: *неординарное происшествие, загорелась салитра, воспламенился из-за линзы, детонация боеприпасов из-за возгорания*,

¹⁹ Силы ДНР и ЛНР при поддержке РФ движутся вглубь Украины по двум направлениям. <https://www.interfax.ru/world/824554>, 15.07.2024.

²⁰ «Потерь в вооруженных силах России нет». Как продвигается операция на Украине. <https://www.gazeta.ru/army/2022/02/25/14577229.shtml>, 15.07.2024.

²¹ «Кто-то перед смертью ехал на велосипеде. Кто-то гулял парой» Буча. Депутат местного совета Катерина Украинцева — о том, как этот город жил под российской оккупацией. <https://meduza.io/feature/2022/04/03/kto-to-pered-smertyu-ehal-na-velosipede-kto-to-gulyal-paroy>, 15.07.2024.

хлопок, o rozbitym samolocie: жёсткая посадка, сближение, касание двух самолётов, o zatonięciu krążownika „Moskwa”: судно не сумело удержаться на плаву, o zdetonowaniu ładunku wybuchowego na moście Krymskim: повреждение Крымского моста, происшествие / ситуация / чп на Крымском мосту, o wybuchach w zakładach przetwórstwa naftowego: поломки на НПЗ, ostrzał Biełgorodu i ewakuację młodzieży gubernator Wiaczesław Gładkow nazywa doskonałą okazją do podróżowania i zwiedzania różnych regionów Rosji²², wzrost cen i poziomu zadłużenia Rosjan w bankach oraz deficyt towarów prezes Banku Centralnego Rosji Elwira Nabiullina i minister finansów Anton Siłuanow wyjaśniają bogaceniem się społeczeństwa. Inne często powielane eufemizmy to pr.: водопроявление (potop, powodki), фильтрация информации (cenzura), задымление (pożar). Kryzys ekonomiczny spowodowany przez wydatki wojenne i sankcje opisują eufemizmy: ограничено готовы к санкциям, высвобождение с работы / оптимизация штата / вывод в простой (masowe zwolnienia z pracy), работники, находящиеся в простое (bezrobotni), бережливая модель потребления (ubóstwo), временный рост цен (inflacja), параллельный / альтернативный импорт (przemyt), запрет определённых действий (areszt domowy).

Chęć zawoalowania negatywnej informacji prowadzi do tworzenia alogicznych konstrukcji, które można określić jako oksymoron: отрицательный рост экономики, развитие экономики с негативной динамикой. Pozbawione logiki są także konstrukcje z użyciem rzekomych antonimów:

Мы не требуем, чтобы Зеленский сдавался. Требуем прекратить сопротивление. (С. Лавров)²³

Jeszcze dalej w manipulacji posuwa się propaganda nadając wyrazom znaczenie przeciwstawne: освободить zamiast захватить, уничтожить, dolar, którego cena wzrasta, zdaniem W. Putina, скукоживается, czy w cytowanym przez kolaboranta donieckiego Kirilla Stremousowa tekście piosenki: когда мы отстаем, это значит, мы вперёд идём. W niektórych wypowiedziach propagandystów manipulacja polega na zmianie znaku wartości, np. pozytywne nacechowanie dla Margarity Simonian może mieć zjawisko cenzury, a nawet głodu:

У нас было два периода в нашей истории, когда не было или почти не было цензуры. Это был период с 1905 по 1917. Мы помним, чем все это кончилось. И это был период перестройки и последовавших наших драгоценных девяностых. Мы помним, чем это кончилось. Оба раза это кончилось развалом страны. Не может большое государство

²² Гладков: в регионах России приняли более 13 тысяч белгородских детей. <https://yamal-media.ru/news/gladkov-v-regionah-rossii-prinjali-bolee-13-tysjach-belgorodskih-detej>, 15.07.2024.

²³ «Мы не требуем, чтобы Зеленский сдавался. Требуем прекратить сопротивление». <https://www.gazeta.ru/politics/2022/05/02/14806640.shtml>, 15.07.2024.

существовать без контроля над информацией. И они, те, кто заставил нас записать в нашу Конституцию, что цензура запрещена, это прекрасно понимают. Они, которые нас десятилетиями учили, что так нельзя, ай ай ай, свободное общество не может быть – вот это мое любимое – не может быть развитой экономики там, где нет развитой политической системы, свободной политической системы. Чушь собачья. Посмотрите на Китай. Нравится экономика Китая кому-нибудь? Мне нравится. И что, там есть какая-то свобода в политической жизни страны? В информационной жизни страны? Ее близко нет. И не было никогда. И, может быть, и неплохо? И, может быть, хорошо? Это же абсолютно самое такое время по духоподъемности, лучшее из того, что было в Советском Союзе (...) Оказывается, мы этого ждем, все. Информационную политику надо менять, культурную политику надо менять. Сейчас самое время, сейчас время вот этого перелома вообще посмотреть на все, что у нас происходит в нашей стране по-другому, начиная с фразы «цензура запрещена» в Конституции. (М. Симоньян)²⁴

Развивая тему «кушать хочется», знаете, появилась такая циничная шутка, даже не шутка, просто возглас такой в Москве, несколько раз уже слышала от разных людей, такая вот: Вся надежда на голод. Что имеется в виду? Имеется в виду, что вот начнется голод, и тут они образумятся и санкции снимут и вообще будут с нами дружить, потому что осознают, что не дружить с нами невозможно. (М. Симоньян)²⁵

Zbombardowanie Mariupola może być nazwane procesem, w wyniku którego miasto „oczyściło się” z „błyskotek” w postaci np. parków:

Мариуполь теперь, Мариуполь очистился, ощущение, что вот этими всеми красотами, мишурой, парками там его осквернили, а теперь, да, через страшное, через ужасное, но он очистился. (М. Пирогова)²⁶

Analiza tekstów współczesnej rosyjskiej oficjalnej publicystyki nasuwa skojarzenia z Oceanią George'a Orwella, dlatego też nieprzypadkowe, choć być może niezamierzone, są odniesienia do Orwellowskiej nowomowy, gdzie wojna oznacza pokój, a wolność – zniewolenie:

Запрет как норма права, из которой конструируется закон, и слово должно быть очень четким, которое что-то запрещает это и есть самая большая свобода человека. А вам всегда говорят: Вот депутаты

²⁴ Маргарита Симоньян призывает к тотальной цензуре и рассказывает о своем пионерском детстве. <https://www.youtube.com/watch?v=BPbY4IWb5Qc>, 15.07.2024.

²⁵ Вся надежда на голод - у Путина проговорились о планах относительно Украины. <https://www.youtube.com/watch?v=C-iiFBaQETA>, 15.07.2024.

²⁶ У россиян заявили, что Мариуполь умышленно разрушили для "очищения от скверны красотей". <https://news.liga.net/politics/video/u-rossiyan-zayavili-chto-mariupol-umyshlenno-razrushili-dlya-ochischniya-ot-skverny-krasivostey>, 15.07.2024.

только запрещают. Это ложное, совершенно ложное, ошибочное представление. Запрет, это как раз и есть там, где человек свободен. А что такое право? Да это и есть самая большая несвобода. Я вам могу сказать, что, чем больше прав у нас будет, тем мы менее свободны, потому не надо к этому стремиться, к регулированию только правами, чем больше прав, тем больше несвободы. (Е. Мизулина)²⁷

Historyk rosyjski Tamara Ejdelman mówi o zaistnieniu we współczesnej Rosji wszystkich oznak faszyzmu²⁸, czego konsekwencją może być pewne podobieństwo propagandy rosyjskiej do nazistowskiej propagandy Trzeciej Rzeszy. Przejawia się to w wypowiedziach rosyjskiego eksperta wojennego Aleksandra Artamonowa, który nie tylko dzieli narody na pierwszy i drugi sort, ale też kraje na potrzebne i niepotrzebne, podkreśla konieczność walki o przestrzeń życiową²⁹. W mediach rosyjskich pojawiają się wezwania nawiązujące do potrzeby ostatecznego rozwiązania kwestii ukraińskiej lub hasła konstrukcją i treścią przypominające hasła funkcjonujące w faszystowskich Niemczech: *окончательное решение украинского вопроса, Одна страна, один президент, одна победа* (por.: *Ein Volk, ein Reich, ein Führer*).

Podsumowując, można stwierdzić, że język tekstów propagandy nie służy przekazywaniu rzetelnej informacji i komentowaniu wydarzeń, lecz raczej kreuje rzeczywistość wygodną dla władzy, buduje poczucie porozumienia z odbiorcą, wspólnoty światów i wspólnoty systemów wartości, stosując manipulacyjne strategie nakłaniania charakterystyczne dla nowomowy. Pełni więc raczej funkcje rytualne niż komunikacyjne. Benedykt Sarnow w książce *Наши советский новояз* stwierdza: „Политический жаргон, который навязывала (и навязала) нам власть, был вовсе не безобиден. Это был яд, который люди впитывали бессознательно. И незаметно для них самих он оказывал на них свое пагубное действие”. (Сарнов, 2005, s. 9) Niestety trucizna rosyjskiej propagandy nadal sączy się do umysłów jej odbiorców.

²⁷ Мизулина: запрет - это свобода. <https://www.youtube.com/watch?v=gjZhF-VKS0o>, 15.07.2024.

²⁸ Историк Эйделман: в Украине нацизма нет, а вот в России есть все признаки фашизма. <https://war.obozrevatel.com/istorik-ejdelman-v-ukraine-natsizma-net-a-vot-v-rossii-est-vse-priznaki-fashizma.htm>, 15.07.2024.

²⁹ На «Первом канале» украинцев назвали «людьми второго сорта». Теперь z-сообщество обсуждает, является ли это фашизмом или нет. <https://www.agents.media/na-pervom-kanale-ukraintsev-nazvali-lyudmi-vtorogo-sorta-teper-z-soobshhestvo-obsuzhdaet-yavlyaetsya-li-eto-fashizmom-ili-net/>, 15.07.2024.

Bibliography

- Barańczak, S. (1975). „Słowo-perswazja-kultura masowa”. W: *Twórczość*, nr 7.
- Bralczyk, J. (1996). *Język na sprzedaż*. Warszawa.
- Bralczyk, J. (2000). Manipulacja językowa. W: Z. Bauer, E. Chudziński (red.). *Dziennikarstwo i świat mediów*. Kraków.
- Bralczyk, J. (2002). *O języku polskiej propagandy politycznej lat siedemdziesiątych*. Warszawa.
- Bralczyk, J. (2003). *O języku polskiej polityki lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych*. Warszawa.
- Bralczyk, J. (2007). *O języku propagandy i polityki*. Warszawa.
- Głowiński, M. (1990). *Nowomowa po polsku*. Warszawa.
- Głowiński, M. (1991). *Marcowe gadanie. Komentarze do słów. 1966–1971*. Warszawa.
- Głowiński, M. (2009). *Nowomowa i ciągi dalsze. Szkice dawne i nowe*. Kraków.
- Grice, H.P. (1980). Logika a konwersacja. W: B. Stanosz (red.). *Język w świetle nauki*. Warszawa.
- Post Margarity Simonian na platformie X. https://twitter.com/m_simonyan/status/1572168609555701760, 15.07.2024.
- Sławiński, J. (red.) (1988). *Słownik terminów literackich*. Wrocław.
- Zybatow, L.N. (1995). *Russisch im Wandel. Die russische Sprache der Perestrojka*. Wiesbaden.
- Арутюнова, Н.Д. (1988). *Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт*. Москва.
- В США раскрыли, чего Запад хочет от России. <https://www.gazeta.ru/politics/news/2024/01/29/22213795.shtml>, 15.07.2024.
- ВС России наносят удары и по гражданской инфраструктуре: Минобороны РФ дезинформирует. <https://fip.am/ru/18395>, 15.07.2024.
- Вся надежда на голод - у Путина проговорились о планах относительно Украины. <https://www.youtube.com/watch?v=C-iiFBaQETA>, 15.07.2024.
- Гладков: в регионах России приняли более 13 тысяч белгородских детей. <https://yamal-media.ru/news/gladkov-v-regionah-rossii-prinjali-bolee-13-tysjach-belgorodskih-detej>, 15.07.2024.
- Дуличенко, А.Д. (1994). *Русский язык конца XX столетия*. München.
- Земская, Е.А. (1996а). „Клише новояза в языке постсоветского общества”. W: *Вопросы языкознания*, nr 3.

- Земская, Е.А. (1997). Активные тенденции словопроизводства. W: Е. Ширяев (red.). *Русский язык*. Ополе.
- Земская, Е.А. (red.). (1996b). *Русский язык конца XX столетия (1985-1995)*. Москва.
- Иван Охлобыстин о войне. <https://starsaboutwar.in.ua/ru/ivan-okhlobystin>, 15.07.2024.
- Историк Эйдельман: в Украине нацизма нет, а вот в России есть все признаки фашизма. <https://war.obozrevatel.com/istorik-ejdelman-v-ukraine-natsizma-net-a-vot-v-rossii-est-vse-priznaki-fashizma.htm>, 15.07.2024.
- Копнина, Г.А. (2007). *Речевое манипулирование*. Москва.
- Кронгауз, М.А. (1993). Новейшая история русского языка: эпоха социализма. W: S. Gajda (red.). *Języki słowiańskie wobec współczesnych przemian w krajach Europy Środkowej i Wschodniej*. Ополе.
- Кто-то перед смертью ехал на велосипеде. Кто-то гулял парой Буча. Депутат местного совета Катерина Украинцева — о том, как этот город жил под российской оккупацией. <https://meduza.io/feature/2022/04/03/kto-to-pered-smertyu-ehal-na-velosipede-kto-to-gulyal-paroy>, 15.07.2024.
- Лавров заявил о стремлении США и НАТО уничтожить Россию. <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/63aa866a9a79471a2606f5ba>, 15.07.2024.
- Маргарита Симоньян призывает к тотальной цензуре и рассказывает о своем пионерском детстве. <https://www.youtube.com/watch?v=BPbY4IWb5Qc>, 15.07.2024.
- Мизулина: запрет - это свобода. <https://www.youtube.com/watch?v=gjZhF-VKS0o>, 15.07.2024.
- Минобороны РФ сообщило о сдетонировавшем боезапасе на крейсере "Москва". <https://www.interfax.ru/russia/834853>, 15.07.2024.
- Мы не требуем, чтобы Зеленский сдавался. Требуем прекратить сопротивление». <https://www.gazeta.ru/politics/2022/05/02/14806640.shtml>, 15.07.2024.
- На „Первом канале” украинцев назвали „людьми второго сорта”. Теперь z-сообщество обсуждает, является ли это фашизмом или нет. <https://www.agents.media/na-pervom-kanale-ukraintsev-nazvali-lyudmi-vtorogo-sorta-teper-z-soobshhestvo-obsuzhdaet-yavlyaetsya-li-eto-fashizmom-ili-net/>, 15.07.2024.

На „Первом канале» украинцев назвали «людьми второго сорта». Теперь z-сообщество обсуждает, является ли это фашизмом или нет. <https://www.agents.media/na-pervom-kanale-ukraintsev-nazvali-lyudmi-vtorogo-sorta-teper-z-soobshhestvo-obsuzhdaet-yavlyaetsya-li-eto-fashizmom-ili-net/>, 15.07.2024.

Новости Киселева: Россия способна превратить США в радиоактивный пенел. https://www.youtube.com/watch?v=8a5Wqh2Lj_s, 15.07.2024.

Обращение Президента Российской Федерации. <http://kremlin.ru/events/president/news/67843>, 15.07.2024.

Потерь в вооруженных силах России нет. Как продвигается операция на Украине. <https://www.gazeta.ru/army/2022/02/25/14577229.shtml>, 15.07.2024.

Президент РФ заявил, что в операции на Украине участвуют только профессионалы. <https://www.interfax.ru/russia/826579>, 15.07.2024.

Против нас воюют силы зла, это силы тьмы, сатанинские силы — Дмитрий Певцов мобилизованным. <https://svtv.org/online/protiv-nas-voiuut-sily-zla-eto-sily-tmy-sataninskiie-sily-dmitrii-pievtsov-mobilizovannym/>, 15.07.202.

Путин назвал традиционные ценности фундаментом российского бытия. <https://www.vedomosti.ru/society/news/2024/03/06/1024121-traditsionnie-tsennosti-fundamentom>, 15.07.202.

Путин сравнил себя с Петром I и назвал своей задачей возвращение территорий. <https://www.bbc.com/russian/news-61749842>, 15.07.2024.

Путин: “Нет больше той любви, как если кто положит душу свою за друзей своих”. <https://www.slavicsac.com/2022/03/20/putin-crimea-luzhniki/>, 15.07.2024.

Путин: для России неприемлемо, чтобы детям навязывали извращения. <https://tass.ru/politika/15921455>, 15.07.2024.

Румянцева, Т.Г. (2012). Русский язык: от советского «новояза» к культурным «нормам» глобального общества, Материалы III Международной научно-практической конференции 29—31 марта 2012 г.. Минск.

Сарнов, Б. (2005). Наш советский новояз. Москва.

Силы ДНР и ЛНР при поддержке РФ движутся вглубь Украины по двум направлениям. <https://www.interfax.ru/world/824554>, 15.07.2024.

Сквородников, А.П. (2017). Экология русского языка. Словарь лингвоэкологических терминов. Москва.

Соловьев назвал Украину и Запад слугами сатаны и призвал их уничтожить как Содом и Гоморру. <https://www.agents.media/soloviev-propaganda-satan-servants/>, 15.07.2024.

Стенограмма выступления Владимира Путина 30 сентября 2022. <https://www.kp.ru/daily/27452.5/4655517/>, 15.07.2024.

У россиян заявили, что Мариуполь умышленно разрушили для "очищения от скверны красотей". <https://news.liga.net/politics/video/u-rossiyan-zayavili-chto-mariupol-umyshlenno-razrushili-dlya-ochisleniya-ot-skvernoy-krasivostey>, 15.07.2024.

Correspondence concerning this paper should be addressed to

Dr. Teresa Giedz-Topolewska – Assistant professor - a faculty member of the Slavic Studies Department (The State University of Applied Sciences in Chełm, Poland).

E-mail: tgiedz@tlen.pl

Magdalena Bojar

The State University of Applied Sciences in Chełm (Poland)

ORCID: 0000-0001-6014-2383

Ronald Reagan – a tough politician with a sense of humour

Ronald Reagan – twardy polityk z poczuciem humoru

Abstract

Ronald Reagan was one of the few presidents of the United States to enjoy immense popularity not only among his countrymen but also around the world. He was renowned for his remarkable sense of humour, optimism, and self – deprecation. Naturally, these qualities did not prevent him from being a seasoned politician. On the contrary, not only did he rule with a firm hand for two terms but also introduced many changes to American politics, and it is this area of his life that the first part of this article addresses. The second part is a collection of anecdotes, gaffes, and distortions of facts that accompanied him since birth. The third part contains curiosities, such as the president’s famous quotes, a map of the world seen through his eyes, and handwritten notes that were part of his speeches.

Key words: *WOC radio station, Jane Wyman, military service, assassination, Jimmy Carter, Mondale, Mrs. Mitterrand, microphone check, Reaganomics, Soviet Union, quotes, a map, one-liners.*

Abstrakt

Ronald Reagan jako jeden z niewielu prezydentów Stanów Zjednoczonych cieszył się ogromną popularnością nie tylko wśród rodaków, ale również na całym świecie. Zasłynął ogromnym poczuciem humoru, optymizmem oraz dystansem do samego siebie. Oczywiście, te przymioty nie przeszkadzały mu w byciu wytrawnym politykiem. Wręcz odwrotnie, nie tylko rządził twardą ręką przez dwie kadencje, ale również wprowadził wiele zmian w amerykańskiej polityce i właśnie tej sfery jego życia dotyczy pierwsza część artykułu. Druga część to zbiór anegdot, gaf i przeinaczeń, które towarzyszyły mu już momentu narodzin. W trzeciej części znajdują się ciekawostki, na przykład słynne cytaty prezydenta, mapa świata widziana jego oczami oraz odręcznie napisane notatki, które były częścią składową jego wystąpień.

Słowa kluczowe: *stacja radiowa WOC, Jane Wyman, służba wojskowa, zamach, Jimmy Carter, Mondale, Pani Mitterrand, próba mikrofonu, Reaganomika, Związek Radziecki, cytaty, mapa, fiszki.*

Introduction

Ronald W. Reagan – after Dwight Eisenhower – was the second president in post – war United States history to serve two terms. On January 20, 1981, on the steps of the Capitol in Washington, D.C., Reagan was sworn in as the 40th President of the United States. He was then 70 years old, the oldest president to assume this office in US history. In his inaugural address, he devoted considerable attention to economic problems. He blamed the economic crisis that America was facing on the policies of previous administrations, which consisted of increasing the tax burden while simultaneously increasing public spending. He also criticized the decades – long process of expanding state functions¹. (Bankowicz, p. 24) Ronald Reagan, in his speech, claimed that government was not the solution but the problem. The nation he was to represent had a government – not the other way round and this factor gave a special place among other countries in the world. It had no power except that had been granted to it by the people and this was the finest moment to check and reverse the growth of government which showed signs of having extended beyond the limits of the governed. The president further stated that America could be raised to greatness not by government, but by the concerted work of all its citizens. He also said that he would strive to make America an example of freedom once again and a beacon of hope for those who fought for freedom around the world.

¹ All excerpts selected and translated by the author of this article.

Finally, he announced a decisive opposition to the enemies of freedom reminding that peace was the highest aspiration of the American people. To that end, they would negotiate, make sacrifices, but would not yield – not then, not ever. Their restraint should never be misunderstood and reluctance to engage in conflict should not be misjudged as a lack of will. If any action was needed to preserve national security, they would act. He claimed that his nation would retain sufficient force to prevail if necessary. And knowing that, it would have the greatest chance of not using that force. (*Kadencja Prezydenta Reagana...*, p. 2-5) in this speech, Reagan embodied his entire political philosophy, which he later rigorously implemented. He presented himself as a political conservative who believed in traditional values and wanted to serve America's greatness, and an economic liberal who believed that the economy was the domain of individuals and their free initiative, and that the state's role was solely to ensure the conditions for effective management.

Reagan pursued his electoral platform with incredible dynamism. All of America, became the focus of Reagan's 'conservative revolution'. In the United States, the term 'conservative' denotes fundamental opposition to government intervention in the economy and social affairs. It assumes the independence of individual states and municipalities, and support for the social activities of private organizations, unions, and foundations. In these sectors, American conservatism meant reducing government responsibilities and spending, lowering taxes, balancing the state budget, allowing market forces to operate freely and ceasing to regulate them, reducing bureaucracy, and promoting free trade.

He introduced an economic program called Reaganomics, which focused primarily on supply and was intended to address the economic problems of the 1970s. All of this was intended to lead to economic growth. The short – term decline in revenues was to be offset by savings in social programs, and in the long term by increased revenues from the growing national economy. It was significant that the programs most severely reduced were those benefiting the poorest. Food stamps were eliminated, and support for single mothers was significantly reduced. Meanwhile, social programs serving the middle class, such as pensions and health insurance, remained largely untouched. This polarized American society between the poor and the wealthy. However, over time, it became clear that the Reagan administration had achieved success in combating inflation and unemployment. The inflation rate fell from 12.5 percent in 1980 to 4.5 percent in 1988. The unemployment rate fell from 7 percent to 5.4 percent during the same period. 18 million new jobs were created. His election program also included social and moral issues, the so – called Social Issues, such as the rebirth of the American family and the values associated with it, as well as a return to the 'good old morality', namely the promotion of common

morning prayer in schools, actions against pornography, homosexuality, abortion and crime on the streets of cities.

When it comes to international relations, the term 'conservative' denotes an interventionist foreign policy, a 'politics of force', and this term also encompasses the power of the state. Specifically, this manifested itself in the fight against communism, the Soviet Union, which he referred to as the 'Evil Empire', and terrorism, in the reluctance to pursue a policy of détente, as well as in increasing defense spending². (Lösche, 1999, p. 478-479, 486-488) He elevated anti-communism to the status of a fundamental policy principle of his administration. In the first years of Reagan's presidency, US – Soviet relations were at a critical stage, with tensions reaching levels not seen since the Cold War. After imposing martial law in Poland on December 13, 1981, to suppress the Solidarity movement, Reagan imposed economic sanctions on both Poland and the USSR, believing that this move was inspired by Moscow. At the same time, he decided to provide Solidarity with substantial political and financial aid, correctly predicting that this Polish movement would cause many problems for communism.

The American president also aided anti – communist guerrilla groups around the world. He supported the Afghan mujahideen, the Nicaraguan contras, and anti – communist insurgents in Angola. On October 25, 1983, on Reagan's orders, American troops landed on the small Caribbean island of Grenada, removing the Marxist regime there, supported by Cuba and other communist countries. Americans were astonished. It had been a long time since a US president had taken such radical steps.

During the second term, in April 1986, Reagan once again surprised the world with his decisiveness. He then decided to bomb Tripoli. This was intended as retaliation for Libya's support for international terrorism. Libyan leader Muammar Gaddafi only narrowly escaped with his life. In the second half of the 1980s, US – Soviet relations improved significantly. Mikhail Gorbachev took power in the Kremlin, quickly realizing that the USSR was unable to keep pace with the armament buildup initiated by Reagan. Consequently, disarmament talks were held. Several meetings between Reagan and Gorbachev took place on this occasion. Reagan predicted the imminent collapse of communism. He called on the Soviet leader to tear down the Berlin Wall, saying that by doing so he would forestall the inevitable and thus make a glorious mark on history. (Bankowicz, p. 26-27)

Besides the fact that Reagan pursued a tough policy, none of his predecessors as President of the United States made as many gaffes, distortions of facts, and misquotes as he did. His administration was embroiled in numerous scandals. Reagan's cabinet members, close to him, often left office discredited. Despite this, the American public spared the president and did not hold him

² All excerpts selected and translated by the author of this article.

responsible for his missteps and gaffes. Reagan emerged unscathed from all such troubles. He enjoyed considerable popularity throughout both terms. In his book, Longin Pastusiak (2015, p. 205)³ quotes the famous description of Reagan as the Teflon president. Just as scrambled eggs do not stick in a good Teflon pan, Reagan was immune to the consequences of the various mistakes he frequently made. He also notes that if the ceiling were to suddenly collapse, Reagan, in his dark suit, would emerge without a speck of dust on his shoulder.

The second part of the article presents a collection of selected gaffes, anecdotes, distortions of facts and famous quotes that aims to show the other side of Ronald Reagan, often omitted in traditional narratives.

Anecdotes

Ronald Reagan is remembered for his warmth, charisma, and ability to inspire others. As an extrovert, he easily connected with people, listened attentively to their needs, and demonstrated understanding of their fears and anxieties. He was an exceptionally intelligent and brilliant person with a remarkable sense of humour. Moreover, he maintained a profound sense of self – respect, as evidenced by the very first words of his autobiography, *Where's the Rest of Me*, which begins with an intimate scene set in the small town of Tampico, Illinois, on February 6, 1901, that is his birthday. He claims that his face was blue from crying, his butt was red from being spanked, and his father was pale as he said in a trembling voice, “For such a small piece of fat Dutchman, he makes an awful lot of noise” and Reagan continues that these were the first opinions of him, and that his parents “didn’t change those opinions for the rest of their lives”. (Reagan, Hubler, 1965, p. 7) Reagan was given the nickname Dutch at birth, and he used it well into his adult life. From his alcoholic father, Ronald claimed to have inherited a sense of humour, a typically American sense of humour – simple, sharp, and often described in controversial language.

Starting at the age of 15, he took a summer job as a lifeguard in Lowell Park. Rumours circulated that he usually saved pretty girls who were not drowning. He vehemently denied these allegations, claiming he did not wet his swimming trunks unless necessary. Reagan once earned 10 dollars diving into the Rock River to retrieve a man’s false teeth after he had lost them while swimming.

In college, Reagan did not put much effort into his studies. However, one professor once said that even though Ronald never opened a book, he wrote good exam papers. Based on these words, it can be stated that he was a talented, creative and imaginative young man.

After graduating from college, he went to work for the WOC radio station in Davenport, Iowa. Peter MacArthur, the station’s director, had just hired a man

³ All excerpts selected and translated by the author of this article.

as a sports commentator. Reagan tried to convince him that he was better and could cover a game he had not seen but only knew the score, in such a way that listeners would think it was a live broadcast. MacArthur did not believe him and put him to the test. Reagan did indeed demonstrate remarkable abilities in this field. He later transferred to the News Radio 1040 WHO (The Voice of Iowa) station in Des Moines. To save money, the station did not send its reporter to Cubs team baseball games in Chicago. Instead, it had its own telegraph operator, who transmitted basic information about what was happening on the field via Morse code to the Des Moines studio. Based on this, Reagan reported the game, seemingly 'live'. These reports were less accurate, but much more vivid and engaging, because Reagan had to visualize the event and create various stories to make listeners believe they were listening to a live broadcast from the stadium. When telegraph communication was suddenly interrupted while he was 'on air,' he was forced to fantasize for seven minutes, unaware of what was actually happening on the field. However, he continued his 'broadcast' until communication was restored. (Pastusiak, 2015, pp. 206–207) These were the apprenticeship years before Reagan finally achieved skills as Master of the Media. In 1937, he moved to Hollywood, where, at the age of 30, he began his film and television career. Equally important to his political development was his becoming an active union activist, becoming president of the Screen Actors' Union in 1947. In this role, he learned how to negotiate and developed a sense of when to be tough and when to compromise. (Lösche, 1999, p. 481)

Another anecdote about Reagan's first wife, actress Jane Wyman, dates from this time. In February 1948, after eight years of marriage, she filed for divorce, accusing her husband of extreme psychological cruelty. She confided to a friend that she was fed up with having someone in her home who read the newspaper every morning and only pondered who was far left or far right, who was liberal, and who was conservative. Shortly after the divorce, at a party, Gregory Peck approached Jane Wyman and expressed his regret, but she replied that she could no longer participate in that damned film, *King's Row* which defined her life. The film itself tells the story of a group of friends growing up in a small, seemingly idyllic town in the United States at the turn of the 20th century. It explores dark secrets, forbidden desires, and issues like abuse, unhappy marriages, bigotry, and hypocrisy hidden beneath the facade of provincial life, as well as the characters' struggles with love, friendship, and tragedy. It is worth noting that one of the characters is played by none other than Ronald Reagan. Wyman already hated what his White House aides later complained about his fondness for listening to his own voice. If anyone had asked Reagan the time, they would have learned in detail how he had once taken apart his grandfather's pocket watch and put it back together. He loved to answer questions with dictums. Unfortunately, he even resorted to this behaviour in conversations with foreign statesmen, much to their dismay. Moreover, Jane Wyman, a stubborn and ambitious woman, refused to heed Ronnie's advice, that is they would be a perfect couple if she did

him just one favour – stop thinking. Reagan's second wife, Nancy Davis, complied with this wish.

Another one is related to his military service. While filming the war movie *Desperate Journey*, Ronald Reagan received his draft card. As an officer, he was responsible for drill in his unit. Being ambitious, he took his role seriously and drilled the soldiers quite intensively, but only for a while. One day, a group of soldiers came to him and declared they had had enough of drill and would no longer train. They made him aware of one significant fact: in the army, he was an officer and they were ordinary privates, but in life outside the barracks, he was an actor and they were film producers and directors. After the war, the tables would turn, and his acting career would depend on them. The drill at Fort Rochester ended faster than it really started. (Pastusiak, 2015, pp. 207–210)

When Reagan was governor of California, Kim Marcus, a reporter for the Skyline College Press in San Bruno, California, while covering Reagan's speech at the Commonwealth Club in San Francisco on January 18, 1978, wrote that his face was covered in thick makeup the colour of browned pancakes. Reagan, outraged by the article, wrote a letter to the editor of the university newspaper explaining: "I have not worn makeup when appearing in films or on television. Please tell Ms. Marcus that I was not wearing makeup during my speech at the Commonwealth Club (I am allergic to makeup). In the interest of fairness, please also tell her that she has a standing invitation to perform a white – glove test on my face the next time she reports on my speech". (von Damm, 1980, p. 27)

in August 1942, Reagan published an article in Photoplay entitled *How to Make Yourself Important*. He wrote about himself and his preferences: "I like swimming, hiking, and sleeping (eight hours a day). I'm pretty good at every sport except tennis, which I simply don't like. My favourite food is steak with onion rings and strawberry shortcake. I play bridge well, I collect pistols, I always carry a penny for luck, and I always knock on wood when I make a wish. I have a car, a cabriolet, which I drive myself. I'm interested in politics and political issues. My favourite books are *Turnabout* by Theorne Smith, *Babbitt*, *The Adventures of Tom Sawyer*, and books by Pearl Buck, Herbert Wells, Damon Runyon, and Erich Remarque. I'm a Bing Crosby fan. My favourite actress is my wife. I like things green, and my favourite flower is lilac. I love my wife, my child, and my home. I recently built a new house".

The next anecdote is related to advertising. Reagan entered into an agreement with General Electric to host a television program called *General Electric Theater*. Under the terms, he was to visit the company's factories for 16 weeks a year. One of his tasks was to speak at company meetings to improve the atmosphere among employees and strengthen employee identification with the company. (Lösche, 1999, p. 482) The other was to effectively promote various General Electric products. From this period comes an anecdote in which one man

told another that he had bought a submarine. His interlocutor was astonished by such an original purchase, asking why. The explanation was simple: Reagan advertised General Electric submarines so well that he decided to have one. (Pastusiak, 2015, p. 210–211)

There was a time when the American press wrote about Reagan's intellectual shortcomings. They claimed he did not read books, did not know history, and mostly watched television. They said he chose books for his library based on the colour of their covers. The following joke was told: "A fire broke out in Reagan's personal library. Both books were destroyed". However, the president himself admitted that he started his morning newspaper reading at the White House with comics.

President Ronald Reagan is identified with the Wild West. He enjoyed appearing in public in cowboy attire. Horseback riding was one of the Reagans' favourite pastimes. President felt proud when compared to a cowboy and saw nothing sarcastic in it. He often said he was proud of his spurs and that there was no better place for a man than in the saddle.

During his first term, the president was surrounded by two circles of advisors simultaneously. The inner circle consisted of the so-called Three, namely James Baker as Chief of Staff, Edwin Meese as a key advisor and official, and Michael Deaver, responsible for public relations. The second circle consisted of those who reported to the Three but did not have direct access to the president. In 1980, Meese established seven committees within the cabinet to tie its members to the White House and avoid the Carter administration's mistake of violent conflicts among the cabinet members. (Lösche, 1999, p. 484) However, all his advisors unanimously agreed that jokes and humour suited Reagan's personality and made him more approachable and likable. Landon Parvin, in addition to writing speeches for the president, also created many jokes for him. There were also some that arose spontaneously, prompted by a specific event. For example, once, while cutting the ribbon at a White House ceremony and waving scissors in the air, the president said, "I practiced cutting the ribbon on Ed Meese's tie all morning today".

In August 1984, Reagan's closest advisor, Michael Deaver, publicly revealed that the president would doze off in his chair during Cabinet meetings. The joke was that one day a sign would be hung on the chair reading, "Ronald Reagan slept in this chair". When the press began to write about it, Reagan said, "I have left orders to be awakened at any time in case of national emergency – even if I'm in a Cabinet meeting".

On March 30, 1981, Reagan was shot with a .22 caliber pistol. The assassin used fragmentation projectiles, but – fortunately for Reagan – they failed this time. Nancy, who was in the White House at the time, was immediately notified of the attack and rushed to the hospital. Seeing his wife's distress, Reagan smiled at her and said, "Honey! I forgot to duck". Reagan was conscious, and as he was

wheeled into the operating room, he joked, "I hope you're all Republicans", to which Dr. Joseph Giordano, a liberal Democrat, replied, "Today, Mr. President, we're all Republicans". The surgery lasted over three hours. The President tolerated it well and recovered remarkably quickly. Doctors removed a bullet from his lung that was about an inch from his heart. After the surgery, Reagan sent a card to his aides at the White House: "Winston Churchill said: There is nothing so exhilarating as the feeling of being shot for nothing". Two hours later, he sent another card: "If Hollywood had cared for me as much as here, I would have stayed there forever". When doctors praised him for being a disciplined patient, he replied, "I have to be. My father – in – law is a doctor". After hearing that three of his wounded colleagues were recovering, Reagan replied, "That's wonderful. Get four bedpans ready, and we'll have a friendly get-together".

Reagan was a pleasant person to deal with. He exuded optimism and a cheerful disposition. No one saw him irritated or reprimanding his colleagues. While his predecessor, Carter, had made it clear to his guest that he was in a hurry and wanted to end the conversation as quickly as possible in order to get back to work, Reagan gave the impression that he enjoyed the conversation and cared nothing more. These conversations, however, were very specific. Statesmen visiting the White House would discreetly complain that the president engaged them in stories, anecdotes, and pleasant conversations. Then, when the scheduled time for the conversation was running out, the president apologized and asked his interlocutors to discuss the substantive details with the secretary of state and the president's close associates. American historian Arthur M. Schlesinger Jr. said of Reagan: "He's like a nice old uncle who comes and all the children are happy to have him. He sits with them and tells them stories. They like him, but they don't take him too seriously". (Pastusiak, 2015, pp. 215–223, 228)

This opinion is confirmed by the words of John Sears, Reagan's 1976 campaign manager, who said of his candidate: "He is not a stupid man. He appreciates the nuances of what is proposed to him. It's just that he's not the originator of ideas...He's not a conceptualizer. He's a borrower and endorser". (Smith, Gebbie, 1984, p. 55) The mentioned authors comment on that: "There is absolutely no question that Reagan has longstanding views which are really his: antagonism to Soviet Russia, faith in capitalism, hostility to 'bleeding hearts' and 'freeloaders'... But the specifics of Reagan's policies are more likely to emerge from his advisors than from the President himself. He has no fixed moorings in any particular program, just a bias in favour of right – wing solution".

The European press, American journalists, political advisors, and President Carter underestimated Reagan, who proved to be a brilliant opponent during the election campaign and a seasoned politician. The prejudiced belief that the Republican candidate was merely a mediocre actor obscured the fact that Ronald Reagan, thanks to his biography and political career, was perfectly prepared for the presidency. This was also evident in the way the conservative Republican managed to transform his electoral victory (he received 50.7 percent

of the vote, compared to 41 percent for Carter) into a political mandate. (Lösche, 1999, p. 480)

During the campaign, Reagan relied on the slogan of limiting government incompetence. It was: “Get the government off our backs”. He continued: “The government in Washington has accumulated so much fat that if you processed all the fat into soap, you could wash the whole world with it”. Referring to various rumours and leaks, Reagan ironically remarked: “Washington is the only city where sound travels faster than light”. He also declared that the economy was in a depression. Jimmy Carter argued with him, saying it was in a recession. Reagan commented on this dispute over the definition with the following explanation: “If the president wants it, I’ll give him the definition. Recession is when your neighbour loses his job. Depression is when you lose yours. And recovery is when Jimmy Carter loses his”. (Pastusiak, 2015, pp. 216-218)

After the election, on November 17, 1980, President Carter invited the president-elect to the Oval Office to brief him on a number of extremely important matters that the incoming president should be aware of. In his memoirs, *Keeping Faith: Memoirs of a President*, Carter recalls this meeting, stating that Reagan listened to these affairs but did not comment on them or asked no questions. They concerned, for example, the command of nuclear forces in the event of an attack on the United States. He also suggested that Reagan, before assuming office, familiarize himself with the procedures to be followed in the event of a national emergency. He also presented him with top – secret agreements with other countries. Some of these pieces of information were very complex and detailed, and Carter wondered how Reagan could remember it all, but the president – elect claimed to recollect everything very well. The meeting between the two Presidents in the Oval Office lasted almost an hour. “It was a pleasant visit, although I wasn’t sure I had accomplished anything”. (Carter, 1995, pp. 577–578)

Just before Reagan took office, behind-the-scenes negotiations were underway to free American hostages held in Tehran (in November 1979, Iranian students kidnapped 66 US citizens in Tehran, including US embassy staff, in what became known as the Iran hostage crisis. It lasted 444 days and ended with the hostages’ release on January 20, 1981). The outgoing president, Carter, called president – elect Reagan to update him on the current state of negotiations. While Carter spoke with Reagan on the phone, his closest aides were present in the Oval Office. When Carter hung up, Hamilton Jordan asked for Reagan’s reaction. Carter replied, “I briefed him on the hostage situation. He listened the whole time, and when I finished, he asked: What hostages are you talking about?”. (Pastusiak, 2015–219)

During the 1984 presidential campaign, a televised debate took place between the 56 – year – old Democratic Party candidate Walter F. Mondale

and the 74 – year – old Ronald Reagan. Unfortunately for him, Mondale asked Reagan if, at 74, he considered himself too old to hold the most powerful office on the planet. Reagan, seeking re – election, calmly replied: “I want you to know that also I will not make age an issue of this campaign. I am not going to exploit, for political purposes, my opponent’s youth and inexperience”. The intelligent, ironic, and simultaneously cynical response was enthusiastically received by voters. (Pastusiak, 2015, p. 226) And that was the moment when the election campaign for the bland Democratic candidate, who had at his side a woman running for vice president, ended in a complete victory for Reagan. The skills a modern president in the second half of the 20th century must have possessed to achieve success include: 1) the ability to distinguish important from unimportant matters and to establish priorities; one must know what he or she wants and have a sense of what is achievable; 2) the talent for compromise and thus building consensus, which means acting pragmatically; 3) building coalitions and gaining majorities within one’s own administration, in Congress, and among the public, which means persuading people, winning them over while simultaneously conveying his or her message and implementing his or her policies. Ronald Reagan acquired these very skills during his long political career. (Lösche, 1999, p. 480–481)

Gaffes and distortions of facts

Ronald Reagan made numerous gaffes and distortions of facts during his presidency. A few of these are outlined below. He often confused and forgot the names of the celebrities he hosted. In 1985, at an official White House reception for the British heir to the throne and his wife, Prince Charles and Princess Diana, Reagan toasted the health of Prince Charles and Princess David; he called Soviet Foreign Minister Andrei Gromyko an ambassador and addressed Senator Edward Kennedy as ‘Mr. Massachusetts’; mentioned the Hungarian living in Budapest, and inventor of the famous cube, the engineer Erno Rubik, as the example of American free enterprise. At press conferences, he sometimes called journalists by name and gave them the floor, even though they were not even present. He also frequently confused the names of the countries and capitals he visited. While in Brazil, he proposed a toast to Bolivia. Instead of Libya, he said Lebanon. In 1986, Reagan launched an airstrike against Libya as a form of punishment for the country accused of terrorism. The operation was carried out in response to an earlier attack on a Berlin discotheque in which American soldiers were killed. The airstrikes killed 63 people, including members of Muammar Qaddafi’s family. (Lösche, 1999, p. 489)

During the visit of the French president and his wife, Reagan hosted an official reception. As he and Mrs. Mitterrand were led into the hall by the chief of protocol to take their assigned seats at the table, Mrs. Mitterrand suddenly

stopped. She calmly turned her head toward Reagan and said something in French, which he did not understand. The chief of protocol, in turn, motioned for the guests to follow him. Reagan also gestured to move forward, but she spoke something in French again. Finally, an interpreter approached and translated that President Reagan was standing on the dress of the First Lady of France, which prevented her from moving.

Before the official talks began, Presidents François Mitterrand and Ronald Reagan posed for photographers in the Oval Office at the White House. Looking around the presidential office, Mitterrand asked Reagan if he always had a lot of patience for the press, to which he replied that he had developed it over the years. He explained to his guest that he had become comfortable with cameras while working in Hollywood. He compared filmmaking to being in a war, with long hours of boredom punctuated by a few minutes of fear. Of course, it is important to mention that Mitterrand fought on the front lines during the WW II and was a member of the Resistance.

Reagan often presented film scenes as his own experiences or historical events. For example, during the presentation of the Presidential Medal of Honour, he spoke about an airman who received the award posthumously. He distinguished himself by staying with a wounded, unable – to – jump young gunner instead of parachuting from a bomber. According to Reagan, the pilot told the gunner that they would somehow make it down together. Of course, no historian was familiar with this event. Only later did it occur to him that a similar scene had been shown in a war film. Meanwhile, Reagan vividly recounted to Israeli Prime Minister Yitzhak Shamir how, in 1945, he filmed Jewish prisoners of concentration camps in Germany. Naturally, once again he brought his film impressions to life.

Except for the final years of his presidency, he was wary of the idea of détente in East-West relations. He also projected an apocalyptic vision of what a compromise with the USSR over the Middle East might lead to. He believed that West Berlin, like many other places in the world, could disappear very quickly. He cited Lenin's strategic plan, which allegedly stated that he would occupy Eastern Europe, organize Asian hordes, and advance on Latin America. Meanwhile, the United States, as the last bastion of capitalism, would be surrounded and fall into Lenin's outstretched hands like an overripe fruit. In support of this claim, the Documentation and Research Department of the United States Library of Congress was repeatedly asked to locate the words Reagan attributed to Lenin. Unfortunately, the search yielded nothing. It is believed that the quote may come from a movie script, which is further proof that Reagan quite often confused movie scenes with historical reality.

When it came to radio appearances, Reagan most often read his lines or used a prompter when appearing on television or at large gatherings. Sometimes he had his lines memorized, which, as a former actor, was no problem.

As a veteran radio host, he enjoyed using the medium and delivered his broadcasts quite regularly, usually on Saturdays. Often, the technicians would ask the President for a microphone check. Then Reagan would speak from the heart, from himself, and it was then that his notorious gaffes occurred.

For example, in November 1982, during his second microphone check, he said: "My fellow Americans, I've told you many times about the economic problems and opportunities facing our nation. I'm ready to tell you: 'We're in a hell of a mess.' Then he asked, 'We're not on air yet? Are we?'" Of course, he was already on air.

In August 1984, he said: "My fellow Americans. I'm pleased to announce that I've signed legislation outlawing the Soviet Union. We begin bombing in five minutes" - joking during a microphone check before his Saturday radio broadcast.

Reagan liked to ridicule social programs with stories he presented as true, even though they had nothing to do with reality. For example, in March 1982, he told his audience a story about a young man who emerged from a grocery store holding an orange in one hand and a bottle of vodka in the other. He paid for the orange with food stamps and used his cash change to buy the vodka. "That's what's wrong with the food stamp program". (Pastusiak, 2015, pp. 213–220, 223–228)

Conclusion

Ronald Reagan embodied the American myth of the great career of the ordinary man. Everything he achieved in life was due to his hard work and entrepreneurship. This undoubtedly lay at the root of his popularity. He never portrayed himself as any greatness. Americans forgave him when he confused countries or misspelled the names of foreign politicians, because by doing so, he best demonstrated being one of them. He remained an ordinary American and a president for ordinary Americans. On the one hand, Ronald Reagan was a tough and effective politician who did not avoid complex and indisputable decisions. On the other hand, his sense of humour, self-distance and quick wit were significant assets easing tensions and building bridges of understanding. Reagan's terms left a distinct mark on American politics. He made a great contribution to the country's social and political reality. Reagan went down in history as one of the most conservative presidents, and at the same time as one who restored strength and dignity to America.

Appendix

In the last part of the article, as a curiosity, additional famous quotes by Ronald Reagan, a caricature of the world map seen through his eyes, and stacks of

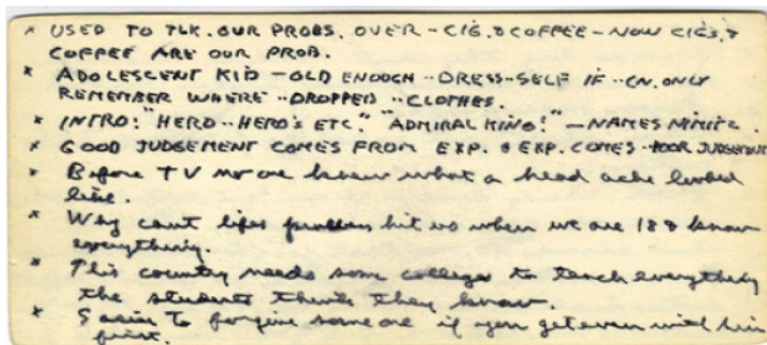
3x5 index cards filled with one-liners, which he kept in his desk to append to speeches are presented.

Additional famous quotes:

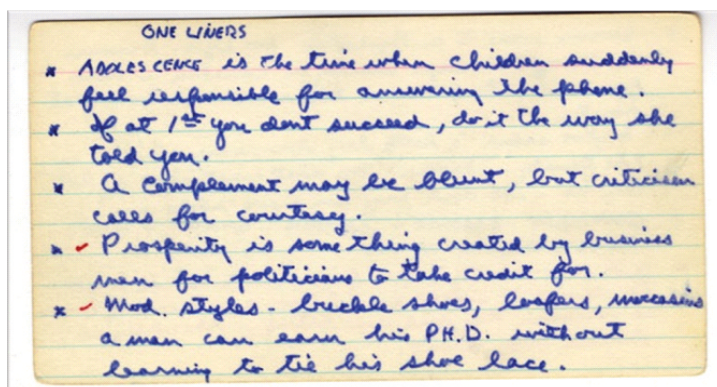
1. "It's true hard work never killed anybody, but I figure, why take the chance?"
2. "I am not worried about the deficit. It is big enough to take care of itself".
3. "Politics is supposed to be the second – oldest profession. I have come to realize that it bears a very close resemblance to the first".
4. "The nine most terrifying words in the English language are: 'I'm from the government and I'm here to help'".
5. "Thomas Jefferson once said, 'We should never judge a president by his age, only by his works.' And ever since he told me that, I stopped worrying".
6. "I have only one thing to say to the tax increasers: Go ahead, make my day". – threatening to veto tax – increase legislation after getting his record tax cut to date in 1981. He ultimately followed with two tax increases, though declined to go any further.
7. "Well, I learned a lot... I went down to (Latin America) to find out from them and (learn) their views. You'd be surprised. They're all individual countries".
8. "I don't know. I've never played a governor". – asked by a reporter in 1966 what kind of governor he would be.
9. "Politics is not a bad profession. If you succeed, there are many rewards. If you disgrace yourself, you can always write a book".
10. "You can tell a lot about a fella's character by whether he picks out all of one colour or just grabs a handful". – explaining why he liked to have a jar of jelly beans on hand for important meetings.
11. "We are trying to get unemployment to go up, and I think we're going to succeed".
12. "As a matter of fact, Nancy never had any interest in politics or anything else when we got married".

13. "I've noticed that everyone who is for abortion has already been born".
14. "One way to make sure crime doesn't pay would be to let the government run it".
15. "Before I refuse to take your questions, I have an opening statement".
16. "If you're explaining, you're losing".
17. "I have wondered at times what the Ten Commandments would have looked like if Moses had run them through the U.S. Congress".
18. "Government is like a baby. An alimentary canal with a big appetite at one end and no sense of responsibility at the other".
19. "I'm afraid I can't use a mule. I have several hundred up on Capitol Hill". – refusing a gift of a mule.
20. "How are you, Mr. Mayor? I'm glad to meet you. How are things in your city?" – greeting Samuel Pierce, his secretary of Housing and Urban Development, during a White House reception for mayors.
21. "My name is Ronald Reagan. What's yours?" – introducing himself after delivering a prep school commencement address. The individual responded, "I'm your son, Mike", to which Reagan replied, "Oh, I didn't recognize you".
22. "One picture is worth 1,000 denials".
23. "I never drink coffee at lunch. I find it keeps me awake for the afternoon".
24. "A hippie is someone who looks like Tarzan, walks like Jane and smells like Cheetah".
25. "How can a president not be an actor?" – when asked: "How could an actor become president?".
26. "Approximately 80 percent of our air pollution stems from hydrocarbons released by vegetation, so let's not go overboard in setting and enforcing tough emission standards from man – made sources".
27. "Trees cause more pollution than automobiles".
28. "All the waste in a year from a nuclear power plant can be stored under a desk".
29. "What we have found in this country, and maybe we're more aware of it now, is one problem that we've had, even in the best of times, and that is the people who are sleeping on the grates, the homeless who are homeless, you might say, by choice".
30. "There is absolutely no circumstance whatever under which I would accept that spot. Even if they tied and gagged me, I would find a way to signal by

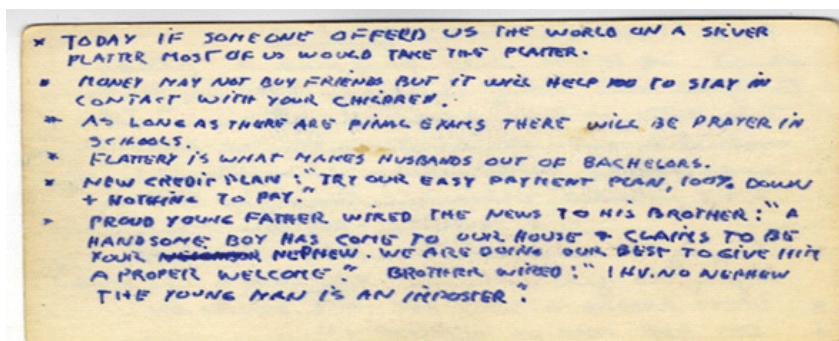
- “Elderly motorist going down a one – way street. The cop asked, ‘Do you know where’s you’re going?’ ‘No,’ the old fellow admitted, ‘but I must be late because everyone else is coming back!’”
- “Congress’ biggest job: How to get money from the taxpayer without disturbing the voter”.
- “Three ways to get something done: Do it yourself; hire someone to do it; or forbid your kids to do it”.
- “Costrophobia: The fear of rising prices”.
- “Today’s kids are studying in History what we studied in Current Events”.

- “Used to talk our problems over cigarettes and coffee. Now cigarettes and coffee ARE our problems”.
- “An adolescent kid: Old enough to dress himself if he can only remember where he dropped his clothes”.
- “Good judgment comes from experience; experience comes from poor judgment”.
- “Before TV no one knew what a head ache looked like”.
- “Why can’t life’s problems hit us when we are 18 and know everything?”
- “This country needs some colleges to teach everything the students think they know”.
- “Easier to forgive someone if you get even with them first”.

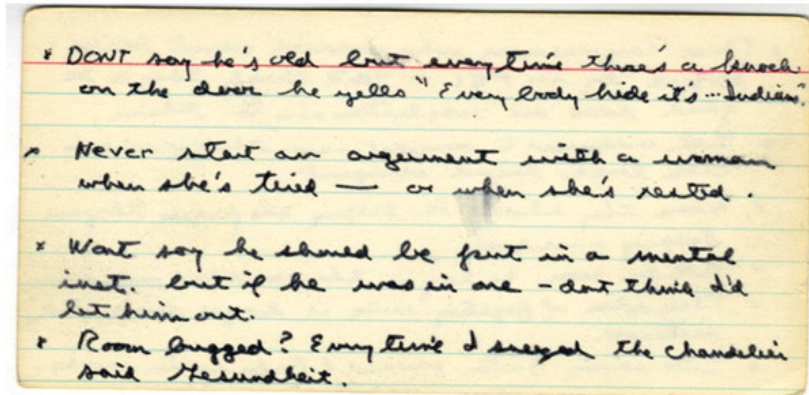

- “Adolescence is the time when children suddenly feel responsible for answering the phone”.
- “If at first you don’t succeed, do it the way she told you”.
- “A compliment may be blunt, but criticism calls for courtesy”.
- “Prosperity is something created by businessmen for politicians to take credit for”.
- “Modern styles – buckle shoes, loafers, moccasins. A man can earn his Ph.D. without learning to tie his shoelace”.

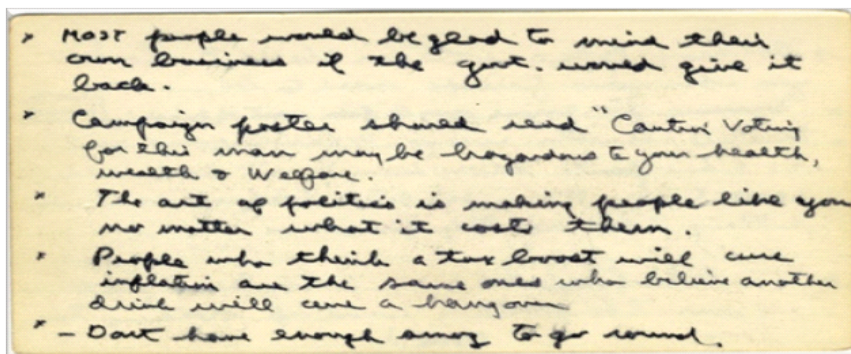

- “Today if someone offered us the world on a silver platter, most of us would take the platter”.
- “Money may not buy friends, but it will help you to stay in contact with your children”.
- “As long as there are final exams there will be prayer in schools”.
- “Flattery is what makes husbands out of bachelors”.
- “New credit plan: “Try our easy payment plan – 100% down + nothing to pay.”

- “Proud young father wired the news to his brother: ‘A handsome boy has come to our house and claims to be your nephew. We are doing our best to give him a proper welcome. Brother wired: ‘I have no nephew. The young man is an imposter.’”

- “Don’t say he’s old, but every time there’s a knock on the door he yells ‘Everybody hide, it’s Indians!’”
- “Never start an argument with a woman when she’s tired – or when she’s rested”
- “I won’t say he should be put in a mental institution, but if he was in one, don’t think I’d let him out”.
- “Room bugged? Every time I sneezed the chandelier said, ‘Gesundheit!’”

- “Most people would be glad to mind their own business if the government would give it back”.
- “Campaign poster should read: ‘Caution: Voting for this man may be hazardous to your health, wealth & welfare.’”
- “The art of politics is making people like you, no matter what it costs them”.

- “People who think a tax boost will cure inflation are the same ones who believe another drink will cure a hangover”. (CBS News, 2025)

Bibliography

- Carter, J. (1995). *Keeping Faith. Memoirs of a President. The Carter Collection*. Arkansas: The University of Arkansas Press.
- Lösche, P. (1999). *Ronald W. Reagan 1981-1989. Prezydent konserwatywnej rewolucji?* In: *Amerykańscy Prezydenci. 41 historycznych portretów od Jerzego Waszyngtona do Billa Clintona*. Wrocław: Wydawnictwo Astrum.
- Monster, J. *Świat według Ronalda Reagana – litografia Davida Horseya z 1987 r.*, 07. 03. 2018. <https://joemonster.org>art>, 02. 05. 2025.
- Pastusiak, L. (2015). *Prezydenci USA w Anegdocie. Od Trumana do Obamy*. Warszawa: Wydawnictwo Bellona.
- Reagan, R., Hubler, Richard C. (1965). *Where's the Rest of Me?* New York: Dell Publishing Company.
- Smith, D., Gebbie, M. (1984). *Reagan for Beginners*. London: Writers and Readers Publishing Cooperative Ltd.
- von Damm, H. (1980). *Sincerely, Ronald Reagan*. New York: Berkley Books.
- Kadencja Prezydenta Reagana – I. Przemówienia – Deklaracje*, (1984), In: *Zeszyty Dokumentacyjne PAP*, 3 (196), Warszawa.
- CBS News, *Ronald Reagan's index cards of one-liners*, 20. 07. 2014. <https://www.cbsnews.com/pictures/ronald-reagans-index-cards-of-one-liners/2/>, 25. 04. 2025.
- Kurtzman, D. *Top Funniest Ronald Reagan Quotes*, 27. 08. 2018. <https://www.liveabout.com/ronald-reagan-quotes>, 30. 03. 2025.

Correspondence concerning this paper should be addressed to

Magdalena Bojar, A. In English Philology – a faculty member of the English and American Studies Department – The State University of Applied Sciences in Chełm (Poland).

E-mail: magata03@interia.pl

Kultura - Culture

Iryna Biskub

Lesya Ukrainka Volyn National University (Ukraine)

ORCID: 0000-0001-5844-7524

Wojciech Żołnacz

The State University of Applied Sciences in Chełm (Poland)

ORCID: 0009-0003-4413-3999

Cultural Echoes: How World's Famous Wars Shaped George Lucas's Star Wars Saga

Echa kultury: Jak wojny światowe ukształtowały sagę Gwiezdných Wojen, Georga Lucasa

Abstract

This paper offers a comprehensive examination of the profound connections between George Lucas's *Star Wars* saga and several major historical military conflicts, specifically the American Civil War, the Second World War, and the civil war in Sierra Leone. The study emphasizes the saga's enduring impact on cinema, literature, music, and popular culture. Civil war is employed as an analytical framework to explore the moral dilemmas, societal divisions, and individual suffering inherent in internal conflict. The analysis demonstrates that the *Star Wars* narrative presents a sophisticated portrayal of two interrelated civil wars. The first, depicted in *The Phantom Menace*, *Attack of the Clones*, and *Revenge of the Sith*, portrays the struggle between the Trade Federation (later the Confederacy of Independent Systems) and the Galactic Republic, reflecting a secessionist revolt against centralized governance. The second, unfolding in *A New Hope*, *The Empire Strikes Back*, and *Return of the Jedi*, follows the insurgency of rebel factions against the authoritarian Galactic Empire.

The findings suggest that the saga symbolically contrasts democratic ideals with oppressive regimes rooted in systemic exploitation, paralleling dynamics present during the American Civil War. Furthermore, the Empire's experimentation with cloning, hybridization, and other ethically dubious scientific pursuits – such as Project Necromancer – evokes historical analogies with World War II, particularly the Nazi regime's attempts to manipulate life and death through pseudo-scientific and totalitarian means. While *Star Wars* has traditionally been interpreted through the lens of Western and Cold War allegories, this study argues that its themes are equally applicable to broader geopolitical contexts. The comparison with the civil war in Sierra Leone underscores the saga's relevance in examining the structural causes and moral ramifications of warfare across diverse cultures and historical periods. Ultimately, *Star Wars* emerges as a global narrative that transcends temporal and spatial boundaries, offering meaningful insights into the cultural representation of war.

Key words: *Star Wars, civil war, cinema, literature, history, popular culture.*

Abstrakt

Niniejszy artykuł stanowi kompleksowe opracowanie głębokich powiązań między sagą *Gwiezdnych wojen* George'a Lucasa a kilkoma ważnymi konfliktami zbrojnymi w historii, w szczególności wojną secesyjną w Stanach Zjednoczonych, II wojną światową oraz wojną domową w Sierra Leone. Badanie podkreśla trwały wpływ sagi na kino, literaturę, muzykę i kulturę popularną. Wojna domowa została zastosowana jako rama analityczna do zbadania dylematów moralnych, podziałów społecznych i indywidualnego cierpienia, które są nieodłącznymi elementami konfliktów wewnętrznych. Analiza pokazuje, że narracja *Gwiezdnych wojen* przedstawia złożony obraz dwóch powiązanych ze sobą wojen domowych. Pierwsza, ukazana w *Mrocznym Widmie*, *Ataku klonów* i *Zemście Sithów*, przedstawia walkę między Federacją Handlową (później Konfederacją Niezależnych Systemów) a Galaktyczną Republiką, odzwierciedlającą bunt secesyjny przeciwko scentralizowanemu rządowi. Druga, rozgrywająca się w *Nowej nadziei*, *Imperium kontratakuje* i *Powrocie Jedi*, śledzi działalność rebelianckich frakcji walczących z autorytarnym Imperium Galaktycznym. Wnioski sugerują, że saga symbolicznie przeciwstawia ideały demokratyczne reżimom opresyjnym, zakorzenionym w systemowym wyzysku, co przypomina dynamikę obecne podczas wojny secesyjnej. Co więcej, eksperymenty Imperium związane z klonowaniem, hybrydyzacją i innymi etycznie wątpliwymi przedsięwzięciami naukowymi – takimi jak Projekt Nekromanta – przywołują historyczne analogie z II wojną światową, zwłaszcza z próbami manipulowania życiem i śmiercią przez reżim nazistowski, opartymi na pseudonaukowych i totalitarnych podstawach. Chociaż *Gwiezdne wojny* były tradycyjnie interpretowane przez pryzmat zachodnich i zimnowojennych alegorii, niniejsze

badanie dowodzi, że ich tematyka jest równie adekwatna w szerszym kontekście geopolitycznym. Porównanie z wojną domową w Sierra Leone podkreśla znaczenie sagi w analizie strukturalnych przyczyn i moralnych konsekwencji konfliktów zbrojnych w różnych kulturach i okresach historycznych. Ostatecznie *Gwiezdne wojny* jawią się jako narracja o zasięgu globalnym, przekraczająca granice czasowe i przestrzenne, oferując wnikliwe spojrzenie na kulturowe przedstawienie wojny.

Słowa kluczowe: *Star Wars, wojna domowa, przemysł filmowy, historia, kultura popularna.*

Since the dawn of humanity, innumerable literary, artistic, and cinematic works have emerged, each leaving its mark on cultural development to varying degrees. A few of these creations stand out for their profound and enduring influence on humanity's collective heritage. Such works are often labeled cultural artifacts – creations that transcend their original medium and shape the broader cultural landscape. To merit this designation, a work must affect several cultural domains simultaneously, rather than remaining confined to a single sphere of expression. These domains typically include art, literature, popular culture, music, and cinematography, each contributing to the work's integration into the fabric of society. The reach of such artifacts extends well beyond their immediate context, inspiring new creations and fostering dialogue across generations. Their importance lies not only in aesthetic or narrative qualities but also in their capacity to reflect and mold societal values, beliefs, and identities. Through their enduring legacy, these cultural artifacts become cornerstones of humanity's shared history and imagination. *Star Wars* is an exemplary case.

This study aims at providing a comprehensive analysis of the evident parallels between George Lucas's *Star Wars* saga and several major historical military conflicts, specifically the American Civil War, the Second World War, and the civil war in Sierra Leone. In this paper, we establish the saga's enduring impact on cinema, literature, music, and popular culture. Civil war is employed as an analytical framework to explore the moral dilemmas, societal divisions, and individual suffering inherent in internal conflict.

Cinema. George Lucas's achievement in *Star Wars* is indisputable. The saga revolutionized visual effects, largely through Lucas's own company, Industrial Light & Magic (ILM). Motion-control cameras, intricately detailed miniatures, and pioneering digital compositing established new standards of realism, influencing generations of filmmakers. (Knox 2022) Additionally, *Star Wars* popularized the "hero's journey" narrative within a richly constructed universe of complex lore, multidimensional characters, and interwoven mythologies,

prompting later franchises to craft similarly immersive worlds. Beyond its technical and narrative feats, *Star Wars* became a cultural landmark, marrying cinematic innovation with mainstream appeal. The series fostered a durable fan culture – cosplay, conventions, and myriad other forms of engagement – demonstrating its capacity to transcend the screen and resonate globally across generations.

Literature. *Star Wars* also transformed contemporary fiction. It revitalized the space-opera genre, drawing on sources such as *Flash Gordon* and Jules Verne while re-defining the form for modern audiences. The Expanded Universe (now classified as “Legends”) produced a vast corpus of novels and comics elaborating the franchise’s lore. Authors such as Timothy Zahn (*Heir to the Empire*) and Claudia Gray (*Lost Stars*) enriched the saga with intricate plots and well-developed characters. These works captivated readers and offered a model of multimedia storytelling later emulated by franchises such as Marvel and *Harry Potter*.

Music. The musical dimension of *Star Wars* is equally significant. John Williams’s score – especially themes such as *The Imperial March* and *The Force Theme* – is integral to the films yet has also entered global cultural consciousness. These compositions are performed in concert halls, at sporting events, and even political rallies, demonstrating both versatility and durability. Williams’s music has inspired reinterpretations in genres ranging from rock and jazz to electronic music and parody, underscoring its universal resonance. Leitmotivic writing, a hallmark of Williams’s style, set new standards for film scoring and continues to influence composers worldwide.

These themes have also become staples of live orchestral programs, introducing younger audiences to symphonic traditions. Their immense popularity bridges classical and contemporary music for new generations, while their frequent quotation in popular media makes them emblematic of broader cultural moments. By transcending its cinematic origins, the *Star Wars* score has secured a place as a cornerstone of modern music culture, celebrated in both popular and academic discourse.

Special attention must be paid to the opening fanfare. In an era when electronic soundtracks dominated Hollywood, the *Star Wars* Main Title re-established classical symphonic writing as the blockbuster standard. Its triumphant brass and dramatic pacing evoke unparalleled grandeur, influencing composers such as Hans Zimmer (*Pirates of the Caribbean*) and Howard Shore (*The Lord of the Rings*). Universally recognized, the fanfare features in parodies, tributes, and public events, and it serves as an accessible gateway to orchestral music for diverse audiences. (Gabler, 2023)

Popular culture. The impact of *Star Wars* on popular culture is equally far-reaching. Following the original 1977 release, fan clubs, newsletters, and gatherings rapidly appeared. Today, large-scale conventions such as *Star Wars*

Celebration provide panels, previews, and immersive activities that sustain community engagement. Cosplay – featuring characters from Darth Vader to Rey – demonstrates the franchise’s influence on personal creativity, while fan films, artwork, and fiction reveal the participatory nature of *Star Wars* fandom. Organizations such as the 501st Legion and the Rebel Legion formalize fan activities, participating in charity events, parades, and outreach programs. Online platforms and sites like *TheForce.net* amplify fan voices and maintain momentum between film releases. “May the Fourth” (“Star Wars Day”) illustrates the saga’s full integration into everyday life. Intergenerational transmission further cements its legacy, as parents introduce the series to their children, ensuring continuity of this shared cultural tradition.

The vibrancy of each episode’s narrative is visually represented by the collection of film covers shown in Fig. 1.

Figure 1. *Star Wars Episodes’ covers*

The term *civil war* originates from the Latin phrase *bellum civile*. In antiquity, it referred specifically to the series of internal conflicts that afflicted the Roman Republic during the first century BCE. Its etymology is notably

intricate: “In English, French, Italian, Spanish, German, Irish, Russian, and many other languages, the words for my subject are direct calques of the Roman one, or nearly so: “civil war,” *guerre civile*, *guerra civile*, *guerra civil*, *Bürgerkrieg*, *Cogadh Cathartha*, *гражданская война* (*grazhdanskaya voyna*). The Russian phrase comes from the German; the German phrase translates literally a term found in the Romance languages and in English. We need not assume that they all represent exactly the same concept to see that they all have two elements in common. The root of each is the word for citizen: a “civil” war is literally a “citizens’ war” or war among fellow citizens. And the original term for citizen lying behind them all is the Latin noun *civis*, from which the adjective “civil”—in Latin, *civilis*—derives, along with such weighty words as “civility” and “civilization”. (Armitage, 2017, pp. 22-23)

A more operational definition suitable for this study defines civil wars as internal conflicts characterized by violent struggles, typically between a state and one or more organized groups within the country, and often driven by political power contests, competition over resources, or ideological differences. (Collier et al., 2004) Although the term – albeit with minor variations – has been in circulation for approximately two millennia, the phenomenon of internal conflict among groups, tribes, nations, and communities is as ancient as human civilization itself. Accordingly, such conflicts have exerted a profound influence on global culture.

In literature, internal conflict is often depicted as a site for the development of characters’ ethical and psychological dilemmas, particularly concerning themes such as love, loyalty, and personal integrity. Literary portrayals frequently illuminate the erosion of interpersonal bonds under the weight of war’s atrocities and the insidious effects of wartime propaganda. A prominent example is Ernest Hemingway’s *For Whom the Bell Tolls*, which is set during the Spanish Civil War and powerfully conveys the moral ambiguities and human cost of internal conflict. (Hemingway, 2008)

The theme of civil war is also explored in art, which engages deeply with the emotional, social, and political ramifications of internal strife. Artists often use their work to convey the chaos, suffering, and fragmentation experienced by societies riven by civil war. Through media such as painting, sculpture, film, and literature, art functions both as a mode of expression and a means of processing trauma, critiquing political structures, and preserving marginalized narratives. These artistic portrayals often interrogate themes of identity, collective memory, and reconciliation, striving to bridge the deep divides left by conflict. Pablo Picasso’s *Guernica*, while rooted in the Spanish Civil War, transcends its historical moment to become a universal symbol of the devastation wrought by civil strife. (Preston, 2012)

In cinema, the concept of civil war is employed to explore the moral complexities, societal ruptures, and personal tragedies that accompany internal

conflict. Filmmakers use civil war as a lens through which to examine themes such as loyalty, betrayal, ideological conviction, and the abuse of power. These films often serve dual purposes: as both artistic narratives and vehicles for political commentary. They reflect on the origins, consequences, and enduring scars of civil wars, frequently provoking discussion on broader issues of justice, freedom, and resilience. The film *Hotel Rwanda*, while centered on the Rwandan Genocide, vividly illustrates the civil strife and humanitarian crisis resulting from entrenched ethnic divisions, thereby shedding light on the brutality of internal warfare. (Rusesabagina et al., 2010)

The *Star Wars* saga offers a nuanced depiction of two interconnected civil wars. Given the relatively brief interval between them, the events portrayed in Episodes I–VI can be treated as a single era in which, to borrow Yoda’s words, “the shroud of the dark side has fallen”. (Lucas 2002)

The first conflict – chronicled in *The Phantom Menace*, *Attack of the Clones*, and *Revenge of the Sith* – pits the Trade Federation (later subsumed into the Confederacy of Independent Systems) against the Galactic Republic as the secessionists attempt to withdraw from centralized authority. The second conflict unfolds in the original trilogy – *A New Hope*, *The Empire Strikes Back*, and *Return of the Jedi* – where citizens and planetary unions rise against the Galactic Empire. By contrast, the sequel trilogy concerns hostilities between the First Order and the New Republic; because the First Order did not secede from the Republic but emerged from the remnants of the Empire, this confrontation is not, strictly speaking, a civil war.

Star Wars and the American Civil War

The opening crawl of *A New Hope* explicitly labels the Rebellion’s struggle against the Empire a “civil war.” From Princess Leia’s perspective, the Alliance embodies the legitimate political ideals of the former Republic – principles the Emperor subverted when he seized power. Having hollowed out republican institutions from within, the Empire functions as a vehicle of tyranny; the conflict is therefore framed in ideological terms. The Alliance seeks to restore the pre-imperial constitutional order, whereas the Empire fights to maintain its authoritarian supremacy.

Analogous tensions – clashing world-views, disputes over central versus local authority, and sharp economic grievances – also fed the United States Civil War. The opening crawl of *The Phantom Menace* foreshadows the later galactic conflict with a plainly economic grievance:

“The taxation of trade routes to outlying star systems is in dispute... the greedy Trade Federation has stopped all shipping to Naboo.” (Lucas, 1999)

Violent resistance to perceived exploitative taxation evokes the American slogan “No taxation without representation”. (Wolf, 1982) Likewise, beneath antebellum America’s public debate over slavery lay deeper struggles for economic and political power: slavery’s defenders feared losing the immense profits that the system generated. (Genovese, 1989)

The American war thus set democracy against an authoritarian social order built on human bondage. In the Confederate states, slavery was both an economic engine and a culturally entrenched institution justified by a racial ideology. Southern society had woven enslavement into its economic structures and collective identity, normalizing the exploitation of Black laborers on cotton plantations through systemic coercion and violence.

Star Wars presents a parallel logic of oppression. Across their various incarnations, Sith regimes depended on forced labor. During the Clone Wars, the Confederacy tried to augment its war effort by purchasing slaves from the Zygerians – an arrangement thwarted by Anakin Skywalker, Obi-Wan Kenobi, and Ahsoka Tano in *The Clone Wars* series. After the Republic’s fall, the Galactic Empire imposed few constraints on such exploitation. It rapidly constructed a galaxy-wide network of mines, factories, and prisons powered by coerced labor. Most “inmates” were not ordinary criminals but political detainees and dissidents – people judged threatening to imperial ideology. In both historical and fictional cases, then, authoritarian systems sustained themselves through systematic subjugation of marginalized populations.

***Star Wars* and the Second World War**

It is highly probable that George Lucas drew significant inspiration from the interwar period and the Second World War when crafting the *Star Wars* narrative. Several factors support this conclusion. First, World War II was the most extensive and devastating conflict in human history, reshaping global perceptions of power, ideology, and morality. Second, from Lucas’s perspective in the 1970s, the war remained a living memory: when *A New Hope* was released in 1977, a large population of veterans and survivors still carried vivid recollections, influencing cultural and artistic expression. These historical resonances are clearly visible throughout the *Star Wars* saga.

Star Wars vividly depicts a totalitarian regime in the form of the Galactic Empire, a state built upon centralized power, systemic repression, and ideological uniformity. The Empire enforces obedience through military dominance – represented by vast fleets and stormtroopers – and through surveillance, fear, and propaganda. Emperor Palpatine embodies absolute authority, reflecting the collapse of democratic institutions and the rise of authoritarian rule. Diversity is suppressed, cultural expression is stifled, and personal freedoms

are subordinated to the needs of the state. These characteristics mirror historical totalitarian systems, particularly Nazi Germany and the Soviet Union.

As William Shirer explains in *The Rise and Fall of the Third Reich* (Shirer, 1960), the Nazi regime represented “one of the most monstrous political regimes in human history.” Under Adolf Hitler, the German state discarded law and individual rights, transforming government into an instrument of terror. Propaganda replaced truth; loyalty to the Führer superseded all other values; racism became the guiding ideology. The glorification of war and the myth of racial superiority were used to justify widespread atrocities and the pursuit of world domination – clear thematic parallels with Palpatine's Empire.

The Galactic Empire's obsession with colossal structures – most notably the Death Star – is an expression of *gigantomania*, a tendency to demonstrate power through overwhelming physical scale. These projects serve as symbols of technological prowess and ideological domination, but they also betray a deeper insecurity and inefficiency at the heart of the regime. The immense cost and fragility of these mega-projects ultimately undermine the Empire's stability, as seen in their repeated destruction by relatively small rebel forces.

Similar phenomena were observed in Nazi Germany. Hitler's vision for *Germania*, a reimagined Berlin, involved monumental architecture designed to dwarf ancient Rome. As Shirer recounts, Hitler planned to build a People's Hall seating 180,000 people with a dome larger than St. Peter's Basilica. These ambitions strained Germany's resources, reflecting a megalomaniacal urge to impress through spectacle rather than sustainability. Likewise, Nazi investments in technically impressive but strategically inefficient weapons – such as the *Gustav* railway gun or the *Maus* super-heavy tank – ultimately hindered the war effort by diverting resources from more practical military needs. Gigantomania parallels are presented in Fig. 2:

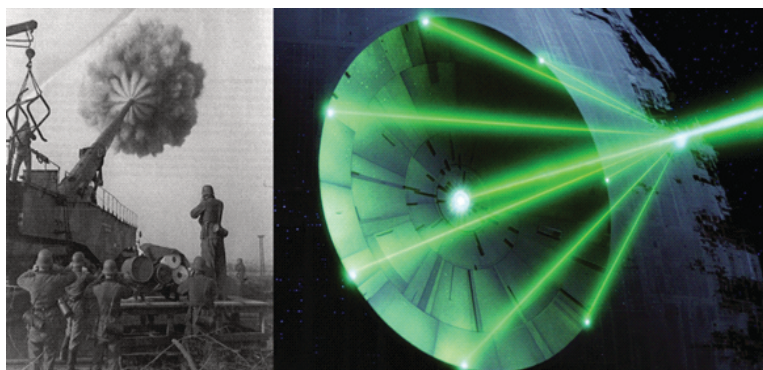

Figure 2. Gigantomania

A key component of Sith ideology in *Star Wars* is occultism – an esoteric tradition grounded in the dark side of the Force. Sith philosophy values secrecy,

ritual, and transgression. Forbidden knowledge, spirit transfer, and Sith alchemy serve as mechanisms to gain power and cheat death. Sith temples, such as those on Korriban and Exegol, act as dark shrines to mystical authority and hidden knowledge.

This emphasis on mystical symbolism and pseudo-historical myth mirrors the Nazi regime's flirtation with the occult. Groups such as the Thule Society and institutions like the Ahnenerbe infused Nazi ideology with elements of Germanic mysticism, Aryan supremacy myths, and esoteric rituals. Occult symbols like the swastika were appropriated and transformed into powerful ideological tools. Though much of the Nazi leadership maintained a pragmatic public image, these symbolic and mystical elements were employed to create a mythic identity for the regime and elevate Hitler to messianic status.

The Galactic Empire's experimentation with cloning, hybridization, and dark science is another chilling echo of World War II. Projects such as *Project Necromancer*, aimed at resurrecting Emperor Palpatine through cloning and Sith alchemy, illustrate the regime's desire to dominate life and death itself. These secretive initiatives, often involving unwilling subjects – including political prisoners and Force-sensitive individuals – emphasize the Empire's disregard for ethical boundaries.

The Nazi regime similarly weaponized science for ideological and military control. As Shirer documents, Nazi doctors conducted horrific experiments in concentration camps, including forced sterilization, hypothermia tests, and chemical exposure – all justified by twisted notions of racial science. These experiments were not only crimes against humanity but also a corruption of scientific and medical institutions, transforming them into tools of terror and dehumanization.

The parallels between *Star Wars* and the historical experience of the Second World War enhance the franchise's cultural and educational relevance. Far from being mere entertainment, the series engages deeply with themes of authoritarianism, resistance, propaganda, and moral decay. Its narratives resonate across time, offering insight into the fragility of democracy, the dangers of ideology, and the enduring fight for freedom.

By embedding these lessons in a mythic and accessible form, *Star Wars* bridges the gap between past and present. The saga's enduring popularity demonstrates its capacity to educate, provoke thought, and inspire vigilance against the repetition of historical mistakes. In this regard, George Lucas's universe stands as a unique cultural artifact – one that transcends its genre to speak to the broader human condition.

Star Wars and the Civil War in Sierra Leone

It is not difficult to observe that greed and the pursuit of material wealth are powerful catalysts for civil war. In the Star Wars prequel trilogy and its expanded universe, the Sith – masters of long-term strategic manipulation and prophetic foresight (Karpysyn, 2006) – astutely exploit this human vulnerability. Entities such as the Banking Clan, the Techno Union, and the Trade Federation are driven by economic gain and are skillfully manipulated into secessionist behavior. Their obsession with wealth and power is transformed into political rebellion, providing the fuel for a brutal and protracted civil war – the Clone Wars.

This conflict, as depicted in *Star Wars: The Clone Wars* (Filoni, 2008–2013), is marked by widespread atrocities. The Separatists, led by the Confederacy of Independent Systems, commit numerous war crimes under the pretense of fighting for independence. Among the most alarming of these actions is the development and deployment of biological weapons, including the Blue Shadow Virus, which was designed to exterminate entire planetary populations to ease conquest by the droid armies.

Civilian suffering is a recurring theme. During the occupation of Ryloth, Separatist forces bombarded civilian infrastructure, took hostages, and used them as human shields during urban combat. Droids, designed for absolute obedience, served not only in combat roles but also as brutal enforcers in policing and security, engaging in torture without hesitation. During the Siege of Umbara, captured Republic soldiers were subjected to inhumane interrogations, underscoring the moral decay and ruthlessness of the conflict.

A striking real-world parallel to this fictional civil war can be found in the conflict in Sierra Leone, which raged from 1991 to 2002. Much like the Separatists in *Star Wars*, the warring factions in Sierra Leone were motivated primarily by greed – specifically, control over lucrative diamond and gold mining regions. As Erbick (2012) notes, the civil war was fueled by internal power struggles within the local elite and the rise of the Revolutionary United Front (RUF), a rebel group seeking to seize these valuable resources.

The human cost of the Sierra Leone conflict was staggering. According to the research of Corinne Dufka, thousands of civilians lost their lives, often in acts of senseless brutality. Mutilation – particularly amputation – became a grotesque signature of the RUF, whose fighters committed atrocities to terrorize and control the population. These practices were comparable in scale and cruelty to the horrors of the Kosovo War. The RUF and other factions systematically recruited child soldiers, exploiting their malleability and desensitizing them through exposure to violence and the use of narcotics. Girls and women were subjected to horrific sexual violence, and the conflict as a whole was marked by looting, forced displacement, and the total erosion of civil order. (Beauchemin & Silva, 2000)

In both the fictional galaxy of *Star Wars* and the real-world tragedy of Sierra Leone, war became a mechanism for the powerful to enrich themselves at the expense of the vulnerable. The exploitation of civilians, the use of terror as a political tool, and the reliance on ideologically indoctrinated soldiers – be they clones, droids, or children – highlight the universal themes of corruption, manipulation, and dehumanization that often define civil conflict.

The parallels between *Star Wars* and the civil war in Sierra Leone underscore the saga's broader conceptual and scholarly relevance. While George Lucas's work is often associated with Western and Cold War allegories, this comparison demonstrates its applicability to diverse geopolitical contexts. The *Star Wars* universe engages with the structural causes and moral consequences of war in a way that transcends cultural and geographic boundaries.

Conclusion

The results of this research have revealed some of the most prominent cultural connections between the key conceptual foundations of *Star Wars* and broader world culture. While this study has examined only a fraction of the cultural references embedded in the saga, it has focused on those most closely aligned with the foundational pillars of Latin civilization – particularly the Bible and Catholic philosophy. These sources provide fertile ground for comparison, revealing striking parallels in the portrayal of eternal evil and the redemptive figure of a Savior. Moreover, the saga's engagement with the theme of civil war – both fictional and historical – further emphasizes its narrative depth and relevance, as demonstrated in the analysis of real-world conflicts such as the civil war in Sierra Leone.

Another critical finding is that *Star Wars* has succeeded in crafting a modern mythology by integrating universal archetypes: the hero's journey, the eternal conflict between good and evil, and the central roles of mentors and adversaries. These timeless motifs have enabled the saga to transcend cultural and generational boundaries, embedding its characters, narratives, and symbols deeply into the collective consciousness of global popular culture. Its influence extends far beyond entertainment, impacting fields as varied as education, marketing, philosophy, and the arts.

Additionally, *Star Wars* revolutionized the science-fiction genre by shifting it from a niche domain into the mainstream. Through the seamless fusion of futuristic technologies with mythic storytelling structures, the saga captivated diverse audiences and set new benchmarks for cinematic narrative. This innovation has profoundly shaped subsequent developments in film, literature, and interactive media, sparking widespread cultural fascination with space exploration and advanced technologies.

By drawing on real-world atrocities – even indirectly – *Star Wars* functions as more than a science fiction franchise. It becomes a vehicle for exploring human nature, systemic violence, and the ethical dilemmas of power and rebellion. As such, it serves as a culturally valuable text – one capable of fostering reflection on both historical and contemporary conflicts across the globe.

The ongoing advancement of military technologies, encompassing space-based defense initiatives, alongside current armed conflicts such as the war in Ukraine and the Hamas-Israel military confrontation, provides a broad and significant scope for future research in this field. The representation and impact of warfare within cultural contexts will continue to constitute a critical area of inquiry in both cultural and linguistic studies.

Bibliography

- Armitage, D. (2017). *Civil Wars A History in Ideas*. Knopf Doubleday Publishing Group.
- Beauchemin, E., & Silva, G. (2000, January 25). *Sierra Leone: Getting away with murder, mutilation, rape*. Radio Netherlands Archives. <https://www.radionetherlandsarchives.org/sierra-leone-getting-away-with-murder-mutilation-rape>, 08.07.2025.
- Collier, P., & Hoeffler, A. (2004). *Greed and Grievance in Civil War*. Oxford Economic Papers.
- Erbick, S. (2012). *Economization of the Sierra Leone War*. Lehigh University.
- Filoni, D. (2008-2013). *Star Wars: The Clone Wars* [TV series]. Lucasfilm Ltd.
- Gabler, J. (2023, September 1). 'Star Wars' music: What were John Williams' classical influences? YourClassical.org. <https://www.yourclassical.org/story/2015/10/20/star-wars-john-williams-influences>, 08.07.2025.
- Genoves, E. (1989). *The Political Economy of Slavery: Studies in the Economy and Society of the Slave South*. Wesleyan University Press.
- Hemingway, E. (2008). *For Whom the Bell Tolls*. Paw Prints.
- Holland, T. (2019). *Dominion: How the Christian Revolution Remade the World*. Basic Civitas Books.
- Karpyshyn, D. (2006). *Darth Bane I: Path of Destruction*. Del Rey Books.
- Knox, K. (2022, August 25). *20 Things We Learned from Light & Magic*. StarWars.com. <https://www.starwars.com/news/20-things-we-learned-from-light-magic#:~:text=From%20designing%20and%20building%20the%20cameras%20used%20to,Magic%20%28ILM%29%20has%20had%20on%20filmmaking%20is%20staggering>, 08.07.2025.

- Lucas, G. (1977). *New Hope* [Film]. Lucasfilm Ltd.
- Lucas, G. (1980). *The Empire Strikes Back* [Film]. Lucasfilm Ltd.
- Lucas, G. (1983). *Return of the Jedi* [Film]. Lucasfilm Ltd.
- Lucas, G. (1999). *Phantom Menace* [Film]. Lucasfilm Ltd.
- Lucas, G. (2002). *Attack of the Clones* [Film]. Lucasfilm Ltd.
- Lucas, G. (2005). *Revenge of the Sith* [Film]. Lucasfilm Ltd.
- Preston, P. (2012). *The Destruction of Guernica*. HighBridge Company.
- Rusesabagina, P., & Zoellner, T. (2010). *An Ordinary Man*. Bloomsbury Publishing Plc.
- Shirer, W. (1960). *The rise and fall of the Third Reich: a history of Nazi Germany*. Simon & Schuster LLC
- Wolf, E. (1982). *Europe and the People Without History*. Berkeley: University of California Press.

Correspondence concerning this paper should be addressed to

Dr. habil. Iryna Biskub, Professor and Chair of the Department of Applied Linguistics at The Lesya Ukrainka Eastern European University in Lutsk (Ukraine).

E-mail: ibiskub@ukr.net

Joanna Bejda

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie (Poland)

ORCID: 0009-0005-9532-9021

Monika Grygiel

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie (Poland)

ORCID: 0000-0003-3745-9942

Ikona Matki Boskiej Chełmskiej – między legendą, historią i polityką

The Icon of Our Lady of Chełm – Between Legend, History and Politics

Abstrakt

Artykuł przedstawia dzieje ikony Matki Boskiej Chełmskiej od XI wieku do współczesności, ukazując jej losy na tle zmian politycznych i religijnych w regionie. Autorzy analizują różnorodne legendy dotyczące pochodzenia ikony, w tym przypisywanie jej autorstwa św. Łukaszowi Ewangelście oraz teorii o sprowadzeniu jej z Bizancjum przez księżniczkę Annę lub z Kijowa przez rodzinę Daniela Romanowicza. Szczególną uwagę poświęcono roli ikony w okresie funkcjonowania Unii Brzeskiej (1596-1875), kiedy stała się przedmiotem sporów między katolikami, unitami a prawosławnymi. Ikona towarzyszyła królowi Janowi Kazimierzowi podczas zwycięskiej bitwy pod Beresteczkiem w 1651 roku, zyskując przydomek "Madonny Wojennej". Publikacja szczegółowo dokumentuje dramatyczne losy ikony w XX wieku: ewakuację podczas I wojny światowej, ukrywanie w prywatnych domach

w okresie radzieckim, czasowe zaginięcie i odnalezienie przez Nadię Gorlicką. Od 1996 roku ikona znajduje się w Wołyńskim Muzeum Krajoznawczym w Łucku, gdzie została poddana kompleksowym badaniom naukowym. Praca ukazuje, jak dzieje ikony odzwierciedlają skomplikowaną historię regionu i przemian religijno-politycznych na pograniczu polsko-ukraińskim.

Słowa kluczowe: *Ikona Matki Boskiej Chełmskiej, Unia Brzeska, Bitwa pod Beresteczkiem, Pogranicze polsko-ukraińskie.*

Abstract

The article presents the history of the Icon of Our Lady of Chełm from the 11th century to the present day, showing its fate against the background of political and religious changes in the region. The authors analyze various legends concerning the origin of the icon, including attributing its authorship to St. Luke the Evangelist and theories about its transportation from Byzantium by Princess Anna or from Kiev by the family of Daniel Romanovich. Particular attention is paid to the role of the icon during the period of the Union of Brest (1596-1875), when it became the subject of disputes between Catholics, Uniates, and Orthodox believers. The icon accompanied King John Casimir during the victorious Battle of Berestechko in 1651, earning the nickname "War Madonna." The publication thoroughly documents the dramatic fate of the icon in the 20th century: evacuation during World War I, hiding in private homes during the Soviet period, temporary disappearance, and rediscovery by Nadia Gorlitska. Since 1996, the icon has been housed in the Volyn Regional Museum in Lutsk, where it has undergone comprehensive scientific research. The work demonstrates how the history of the icon reflects the complex history of the region and religious-political transformations on the Polish-Ukrainian borderland.

Key words: *Icon of Our Lady of Chełm, Union of Brest, Battle of Berestechko, Polish-Ukrainian borderland.*

Pierwsze wzmianki dotyczące dziejów Chełma sięgają XI w. Badania archeologiczne pozostałości po trzynastowiecznym grodzie założonym przez księcia Daniela Romanowicza oraz historyczne dostarczają dowodów na temat funkcjonowania w tym miejscu innego grodu jakiś czas przed Romanowiczem.

Z podań dowiadujemy się o księciu Włodzimierzu, który zdobył okolice chełmskiego wzniesienia i osiedlił się na nim na początku XI w.

W legendach mówiących o pojawieniu się w Chełmie ikony Matki Boskiej nazwanej później chełmską wymieniani są obaj władcy. To pozwala zakładać, że historia miasta od zarania związana była z ikoną chełmskiego wizerunku Matki Boskiej. Natomiast losy ikony zależały w znacznej mierze od sytuacji Chełma na przestrzeni wieków.

Chryścianizacja narodów słowiańskich spowodowała, że władcy regionów, w swoich siedzibach budowali świątynie i sytuowali biskupstwa. Celem było umocnienie ich władzy oraz podniesienie znaczenia i rozwój grodów, które wybierali na swoją siedzibę. Podobnie postąpił książę Daniel Romanowicz - pierwszy władca grodu chełmskiego. Zbudował kilka cerkwi, do których sprowadził święte ikony, w tym ikonę Bogurodzicy. Takie informacje podaje *Kronika Halicko-Wołyńska*. Badania historyczne nie potwierdzają, że chodzi o ikonę Matki Boskiej Chełmskiej. Nie ma zatem jasności kiedy i w jaki sposób ikona pojawiła się w Chełmie.

Zarówno o pochodzeniu ikony Matki Boskiej Chełmskiej, jak i okolicznościach sprowadzenia jej do Chełma nie informują żadne uznane powszechnie źródła historyczne. Pierwsze pisane dzieje obrazu odnajdujemy w tekstach z pierwszej połowy XVII w. (Gil, 2016, s. 61-62; Gil, 2004, s. 205) Ich autorem był o. Jakub Susza, bazylianin, pełniący funkcję biskupa chełmskiej diecezji unickiej, W swoim dziele pt. *Phoenix tertiatu redivivus albo obraz starożytny chełmski Panny i Matki Przenajświętszej* w sposób literacki dokonuje opisu Ikony, jej losów oraz funkcji religijno-społecznych, jakie pełniła, splatając je z dziejami Chełma. (Mart, 2004, s. 189, 192) A. Gil pisze, że ocena wartości źródłowej, tekstu Suszy dotyczących losów Ikony do XVII w. wypadła negatywnie z powodu zarówno braku bezstronności wobec badanego zagadnienia jak i tego, że źródłem informacji były dla niego przekazy ustne ludzi, rzekomo znających dzieje z ksiąg starodawnych. Sam zresztą Susza w przedmowie do trzeciego wydania swojego dzieła, ofiarowanego królowi Janowi III Sobieskiemu pisał o niepewności „starodawności obrazu” i „skądby też był, od kogo malowany, kiedy, i przez kogo do Chełma zanieiony ten Obraz Panny i Matki Najświętszej”. Jednakże wszyscy badacze tematu odwołują się do jego przekazu, dokonując korekt w oparciu o *Kronikę halicko-wołyńską*. Należy nadmienić, że *Latopis* dostarcza jedynie informacji o zafundowaniu przez Księcia Daniela czterech cerkwi: św. Trójcy, św. Jana Złotoustego, św. Kosmy i Damiana oraz katedrę Przenajświętszej Bogurodzicy. Przy opisie cerkwi św. Jana Złotoustego, latopisarz wzmiankuje, że została ozdobiona przez księcia ikonami, wśród, których znajdowała się jedna z wizerunkiem Bogurodzicy. A. Gil stwierdza, że z pewnością nie była to ikona Matki Boskiej Chełmskiej, ponieważ z dalszego przekazu *Kroniki* wynika, że świątynia spłonęła w pożarze chełmskiego grodu, ocalała jedynie ikona św. Michała Archanioła. (Mart, 2004, s. 192; Gil, 2016, s. 61)

Mimo braku źródeł historycznych o początkach obrazu i pojawieniu się go w Chełmie, rozpowszechniony był przekaz oparty na legendach etiologicznych, które podkreślały nadzwyczajne wręcz cudowne okoliczności jego powstania. Do jednej z nich odwołuje się Jakub Susza, który o powstaniu obrazu pisze: „O tym świętym obrazie ta była nieodmienna ludzi starych powieść z ksiąg starodawnych słowieńskich wyczerpiona, iż jest od Łukasza świętego ewangelisty malowanym. Którą tradycją to samo stwierdza, iż obrazowi rzymskiemu Mariae Maioris, od Łukasza świętego malowanemu, jest podobnym. A przy tym poszanowania godną swoją starodawnością wiary nam dodaje, że się ta traditio z prawdą nie omija”. (Kosyl, 2019, s. 38) Według legendy ikonę napisał św. Łukasz Ewangelista, a świadectwem tego ma być jej podobieństwo do rzymskiego Santa Maria Maggiore, któremu również przypisywano autorstwo tegoż ewangelisty.

O ile o powstaniu obrazu funkcjonowała jedna legenda, o jego pojawieniu się w Chełmie opowiadano kilka. Najstarsza pochodząca z początków XI w. głosiła, że Księżniczka bizantyjska Anna przywiozła ikonę z Bizancjum i jako podarunek posagowy ofiarowała ją księciu kijowskiemu Włodzimierzowi, którego poślubiła. Włodzimierz w 1001 r. ufundował w Chełmie katedrę obrządku wschodniego. Następnie przywiózł z Chersonu otrzymany wizerunek Bogurodzicy i umieścił go w świątyni. Próba potwierdzenia przez Suszę tej opowieści jako zgodnej z faktami polegała na przywołaniu – również z zasłyszanej opowieści – informacji, że na jednej z zachowanych z rozbiórki cerkwi belek namalowana była po grecku data „1001”. Inny przekaz mówi, że Ikona Matki Boskiej była jedną z wielu darowanych księciu przez Konstantynopol w związku z przyjęciem przez niego chrztu. Pisarze wierni tradycjom prawosławnym częściej odwoływali się do legendy mówiącej, że ikona przywieziona została z monasteru kijowskiego, a miała tego dokonać siostra Daniela Romanowicza - Teodora. Z przekazu innej wynika, że Książę Włodzimierz sprowadził ją do Chełma z Owruca. W *Kronice halicko-wołyńskiej* jest zapis mówiący, że była darem siostry Teodory z monasteru Fiedorowskiego dla księcia Daniela. (Stefański, 2021, s. 125-127) Należy tutaj zauważyć, że *Latopis* mówi o cerkwiach zbudowanych przez Daniela, które spłonęły w pożodze grodu, ale też o zbudowanej w ich miejsce cerkwi. W związku z tym w opracowaniach badaczy, w tej kwestii zauważalny jest brak jasności, czy ikona umieszczona została w świątyni, która spłonęła, co oznaczałoby jej przepadek, czy była wśród znajdujących się w katedrze Bogurodzicy. J. Stefański w swojej pracy obok informacji o ikonie wymienionej w *Kronice*, wprowadzie dodaje informację, że spłonęła ona wraz z cerkwią św. Jana (ten przekaz jest tożsamy z wnioskami A. Gila), jednak umieszcza przy tym cytat z *Kroniki*: „...w imię Przenajświętszej Marii Panny, która była tak samo piękna jak poprzednie i umieścił w niej przecudowne ikony”. U. Pawluczuk natomiast posiłkuje się tylko tym cytatem, (Gil, 2016, s. 61) co sugerowałoby jednak, że ikona przetrwała i może nią być wizerunek Matki Boskiej Chełmskiej. Powołując się na ukraińskie źródła naukowe, wnioskuje, że istnieje prawdopodobieństwo, że ikonę Chełmskiej

Bogurodzicy mogła wnieść do rodziny Daniela jako relikwię rodzinną jego matka, która miała pochodzenie bizantyjskie. W. Deluga natomiast pisze, że ikona dotarła do Chełma w 1260 r. z Kijowa i została umieszczona w cerkwi zbudowanej w miejsce spalonej św. Jana Złotoustego. (*Ikona Matki Boskiej Chełmskiej...*) Według M. Kruka obraz to dar ufundowany przez księcia Lwa Daniłowicza dla katedry Narodzenia Bogurodzicy w Chełmie. (Kruk, 2011, s. 30) Jan Długosz odnotowuje, że w 1262 r. syn Daniela Lew „wieś swoją Pokrowę dla cerkwi i Obrazu Panny Najświętszej darował”. (Czernicki, 1936, s. 39) Wśród miejscowej ludności krążyła także legenda która głosiła, że powodem odparcia ataku Mongołów w XIII w. była obecność cudownej Ikony Bogurodzicy, która została umieszczona na cerkiewnej wieży (inna wersja zamiast wieży mówi o wałach obronnych). Przekazywano, że Tatarzy porwali ikonę, poranili ją (karą za ten czyn było porażenie ślepotą) i porzucili między skały wapienne. Odnaleziono ją dopiero po stu latach. Jakub Susza dość szczegółowo opisuje uszkodzenia widoczne na obrazie. Należy nadmienić, że legendy o zranionych świętych obrazach były szeroko rozpowszechnione już od kilku stuleci wcześniej zarówno na wschodzie, jak i na zachodzie. (Stefański, 2021, s. 164)

Oczywistym było, że obecność ikon w jakimś miejscu była ściśle związana z funkcjonowaniem tam cerkwi. Opierając się na tym fakcie Wacław z Sulgostowa (Wacław Nowakowski) w swojej pracy *O cudownych obrazach w Polsce Przenajświętszej Matki Bożej* z 1902 r. najpierw podważa kilka źródeł pisanych nt. wczesnej obecności ikony Matki Boskiej w Chełmie, następnie swój wywód konkluduje następującymi słowami: „Jakoż ruskim pisarzom, zwłaszcza popom syzmatyckim, żadnej wiary dać nie można, bo w tym względzie w sumieniu ich wielka relaksacya. – Słowem nie ma żadnej pewności o dawności cerkwi w Chełmie, a więc i o cudownym tam obrazie nie ma żadnego dowodu. Nikt o tym obrazie dawniej nie pisał, nigdzie o nim nie ma żadnej wzmianki. ... Wprawdzie pochodzenie tego obrazu może być i dawne – w każdym razie początek jego mógł być grecki, z powodu greckiego na tym obrazie monogramu. Chociaż i to nie dowód, bo malarze ruscy kopiując obrazy greckie, kopiowali zawsze z greckich obrazów i monogramy greckie”. (Wacław z Sulgostowa, 1902, s. 87) W pracy nie ma odniesienia do *Kroniki halicko-wołyńskiej*. Wydaje się zatem, że Nowakowski, nie znał jej treści, stąd jego wnioski tak sprzeczne z przekazem latopisarza, ale także z faktami historycznymi. Powszechną praktyką w XIII w. na Rusi było, aby w stolicy budować katedry oraz umieszczać siedziby biskupie. Prawosławni władcy mieli status dworzan, a ich siedziby sytuowane były przy siedzibie książąt. (Dawidziuk, 2021, s. 127) Potwierdzają to wyniki badań archeologicznych prowadzonych na Górze Katedralnej w Chełmie.

Dzięki polityce Bolesława Trojdenowicza na tereny Chełmszczyzny zaczęła napływać ludność polska. (Szczygieł, 1996, s. 36) Obok kościoła wschodniego zaczął funkcjonować także kościół katolicki. Ostatni Książę Halicko-Wołyński pozostawił testament, w którym zaznaczył, że w razie bezpotomnej śmierci jako następcę wyznacza swojego szwagra króla Kazimierza Wielkiego.

Niezadowolenie, które wzbudziły te działania księcia wśród ruskich poddanych doprowadziło do spisku i otrucia Trojdenowicza. Po jego śmierci rozpoczął się wieloletni okres walk o tereny księstwa, w które zaangażowani byli Polacy, Węgrzy, Litwini i Tatarzy. W konfrontacji polsko – litewskiej szala zwycięstwa przechylała się kilkakrotnie, a Ziemia Chełmska przechodziła pod panowanie raz polskie, raz litewskie. W celu umocnienia polskiej pozycji na tych terenach król w 1359 r. wystąpił z prośbą do papieża Innocentego VI o erygowanie w Chełmie biskupstwa rzymsko-katolickiego. Biskupem został franciszkanin Tomasz, syn Ninogniewa z Sienna, który podobnie, jak jego następca nigdy nie sprawował rzeczywistej władzy nad objętą diecezją. Po śmierci Kazimierza Wielkiego w 1370 r. Polska ponownie utraciła obszar Rusi Czerwonej wraz z Chełmem na rzecz Litwy. Wyrazem starań o jego odzyskanie było powołanie w 1375 r. przez papieża Grzegorza XI biskupstwa chełmskiego i włączenie go do metropolii lwowskiej (halickiej). (Zimmer, 1974, s. 20-22; Mart, 2003, s. 9; Dzieńkowski, 2010, s. 27) Zmiana sytuacji nastąpiła dopiero w 1386 r. po podpisaniu unii polsko-litewskiej. Następnie rządy Władysława Jagiełły na tych terenach doprowadziły do umocnienia wyznania rzymsko-katolickiego w mieście. W 1417 r. król uposażył diecezję chełmską w kilka wsi oraz ufundował drewnianą katedrę pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny i Rozesłania św. Apostołów, jako pamiątkę zwycięstwa pod Grunwaldem¹. (Zięba, 2005, s. 12; Mart, 2003, s. 10; Szczygieł, 1996, s. 218)

Na terenie Chełma działały dwa biskupstwa: prawosławne i łacińskie. W 1596 r. w Brześciu większość biskupów prawosławnych z obszaru Rzeczypospolitej zawarło Kościołem katolickim unię kościelną. W efekcie powstał Kościół unicki, który stał się częścią Kościoła katolickiego, Biskup chełmski obrządku wschodniego Dionizy Zbirujski wraz z innymi biskupami w związku z tym złożyli przed królem i papieskimi legatami katolickie wyznanie wiary uznając tym samym zwierzchnictwo papieża. Cerkiew Narodzenia NMP stała się świątynią grekokatolicką. (Zięba, 2005, s. 12; Szczygieł, 1996, s. 281) K. Czernicki pisze, że wówczas w Chełmie nie było żadnych dyzunitów. Należy jednak zaznaczyć, że nie wszyscy prawosławni biskupi polscy przystąpili do Unii Brzeskiej. Wobec jej postanowień swój sprzeciw wyrazili biskupi przemyski Michał Kopysteński i lwowski Gedeon Bałaban. Przeciwnikom Unii nadano miano dyzunitów. (Zięba, 2005, s. 12; Szczygieł, 1996, s. 281)

W 1648 r. podpisano w Zborowie umowę, która znosiła Unię i nakazywała unitom zwrot świątyń prawosławnym. (Pawlak, 2011, s. 221) Na jej mocy duchowni prawosławni otrzymali przywilej królewski z dnia 12 stycznia 1650 roku, na podstawie którego mogli domagać się także zwrotu niektórych cerkwi i klasztorów na obszarze Białorusi i Wołynia oraz umieszczać w nich swoich

¹ Katedra pod wezwaniem św. Apostołów była odbudowana „upadającą prawie katedrę biskupstwa chełmskiego z ruin podźwignął, kościół katedralny napadami spustoszony oporządził” (cytat pochodzi z Ks. Boniewskiego Rysu życia biskupów chełmskich). (Szczygieł, 1996, s. 269-271) Nadanie tytułu katedrze było ściśle związane z datą zwycięstwa Władysława Jagiełły pod Grunwaldem. Dla Kościoła była to data liturgicznego święta Rozesłania Apostołów.

biskupów (Gronek, 2019, s. 88) Dzięki temu także chełmska katedra przeszła w ręce dyzunitów. Kiedy metropolita kijowski Sylwester Kossow w styczniu 1650 r. rozpoczął agresywną kampanię przejmowania kolejnych cerkwi unickich ówczesny unicki biskup chełmski Jakub Susza nie chcąc oddać dyzunitom Ikony Matki Boskiej, początkowo chciał ją wywieźć z miasta. Widząc sprzeciw mieszkańców wobec tego pomysłu Susza wyjaśnił zagrożenia wynikające z zaistniałej sytuacji najbardziej godnym zaufania mieszczanom. Wobec braku zgody na wywiezienie świętego obrazu wraz z cennymi liturgicznymi naczyniami z miasta 28 stycznia postanowiono pod przysięgą dochowania tajemnicy ukryć obraz w domu jednego z mieszczan. 10 lutego odbyło się siłowe, dramatyczne w przebiegu przejście chełmskiej katedry. Kossow z pomocą zbrojnych najemników wyważył zabarykadowane przez Suszę drzwi świątyni. Katedrę wraz z przylegającymi budynkami splądrowano, a biskupa pobito. Obaj duchowni nawzajem oskarżali się przed miejscowym sądem. Susza Kossowa o pobicie i kradzież ksiąg oraz szat liturgicznych. Natomiast Kossow Suszę o to, że nie chce dobrowolnie przekazać należnego mu prawem majątku. Ostatecznie metropolita kijowski przejął cztery unickie świątynie, a bazylianów na czele z biskupem zmusił do opuszczenia przykatedralnych budynków. Następstwem działań Kossowa było powołanie w Chełmie biskupstwa prawosławnego, którego biskupem został Dionizy Bałaban. (Zięba, 2005, s. 23-25; Szczygieł, 1996, s. 282) Wraz z biskupem pomocniczym starał się nakłaniać miejscową ludność na przyjmowanie wyznania prawosławnego, ale przede wszystkim podjął wysiłki by dowiedzieć się gdzie ukryto ikonę Chełmskiej Bogurodzicy. Mimo podjętych starań opiekunom obrazu nie udało się go ochronić. Miejsce ukrycia zostało zdradzone i ikona przeszła w ręce dyzunitów. Nie widząc innych możliwości jej odzyskania Jakub Susza przy wsparciu starosty chełmskiego, biskupa chełmskiej diecezji rzymsko-katolickiej i kanclerza koronnego zwrócił się o pomoc do króla Jana Kazimierza. Przedsięwzięcie powiodło się i na mocy królewskiego listu ikonę odebrano prawosławnemu władcy i przekazano pod opiekę króla. (Zięba, 2005, s. 27-28; Wacław z Sulgostowa, 1902, s. 88)

Za namową biskupa Suszy, Jan Kazimierz zabrał ze sobą obraz do obozu pod Sokalem, a następnie do Beresteczka, gdzie pod jego wodzą odbyła się trzydniowa zwycięska bitwa z połączonymi siłami kozacko-tatarskimi pod wodzą hetmana kozackiego Bohdana Chmielnickiego. (Zięba, 2005, s. 29) Przed rozpoczęciem starcia polski oddział zbrojny modlił się przed wizerunkiem Matki Boskiej. (Deluga, s. 325) W. Pawlak powołując się na Albrychta Radziwiłła pisze, że od jej rezultatów „los religii katolickiej, Rzeczypospolitej, króla i, żeby prawdę powiedzieć, całego chrześcijaństwa zawisł”. (Pawlak, 2011, s. 211) Zwycięstwo pod Beresteczkiem przypisywano obecności tam chełmskiej ikony. Po bitwie król zabrał ze sobą obraz do Lwowa, gdzie był wystawiony do adoracji w katedrze łacińskiej, a później do pałacu królewskiego do Warszawy. W pierwszej połowie 1652 r. decyzją króla Jakub Susza na powrót został mianowany biskupem eparchii

unickiej w Chełmie, a ikona Bogurodzicy, wróciła do chełmskiej katedry. (Stefański, 2021, s. 283)

W następnym roku cudowny obraz Matki Boskiej ponownie towarzyszył królowi podczas kolejnych wypraw w tym na sejmie w Brześciu, a także podczas stacjonowania obozu wojskowego w Żwańcu po czym pierwszego dnia 1654 pod opieką Suszy przywieziony został do Chełma. (Zięba, 2005, s. 35) Z powodu obecności ikony w licznych wyprawach wojennych króla Jana Kazimierza oraz Michała Korybuta Wiśniowieckiego nadano jej przydomek Madonny Wojennej.

Dynamiczna sytuacja polityczna w 1655 r. skutkowałą najazdem szwedzkim na Polskę oraz sprzymierzeniem się przeciwko Rzeczypospolitej cara i kozaków. Działania zbrojne najeźdźców nie ominęły także Chełma (Zięba, 2005, s. 35) Jakub Susza zaistniałą sytuację i swoją w tym czasie aktywność opisywał w następujący sposób: „/.../kiedy ówdzie Ukrainiec, ówdzie Węgrzyn, ówdzie Moskwicin Koronę Polską i Wielkie Księstwo Litewskie ze wszech stron ścisnęli, z tym świętym Najświętszej Panny Chełmskiej Obrazem uchodziłem, gdzie mogłem. Szpiegowało mnie z Zabuzza od Brześcia, Rotna i Lubomla za polskim wojskiem uganiające się wojsko ukraińskie. /.../ Ochroniony i przestrzeżony od północy z Kulemczyc z Obrazem Matki Bożej ujechałem”. (Zięba, 2005, s. 35) Po wojennych zawieruchach Susza z ikoną powrócił do Chełma. Z wdzięczności za ocalenie zlecił lubelskiemu złotnikowi Sebastianowi Nicewiczowi sporządzić sukienkę dla Chełmskiego wizerunku Matki Boskiej. (Szczygieł, 1996, s. 285)

Za sprawą biskupa Józefa Lewickiego do końca lat dwudziestych XVIII w. rozbudowano katedrę chełmską. Staraniem jego następcy biskupa Felicjana Wołodkiewicza, podjęto przygotowania do koronacji cudownego obrazu. Zdecydowano o tym w obliczu rozszerzającego się kultu Matki Boskiej Chełmskiej nie tylko na wschodzie Rzeczypospolitej. Była celem pielgrzymek również Węgrów, Czechów, Litwinów i Ślązaków. (Zięba, 2005, s. 45) Do papieża Klemensa XII wystosowano list, w którym zwrócono się z prośbą o wydanie pozwolenia na koronację. Notariuszami listu byli m.in. Michał Potocki, Jan Zamoyski i Karol Sapieha. Papież zmarł przed wydaniem pozwolenia, co było jedną z przyczyn wstrzymania dalszych przygotowań. Innym powodem była budowa nowej katedry według projektu Pawła Fontany w miejsce rozebranej w 1735 r., ufundowanej przez księcia Daniela Romanowicza. Budowa nowej katedry, pod nadzorem biskupa Maksymiliana Ryłły zakończyła się w 1756 r. W tych latach w pracowni gdańskiego złotnika Jode powstało srebrne Antepedium do ołtarza przedstawiające hołd złożony Matce Boskiej Chełmskiej przez Jana Kazimierza po bitwie pod Beresteczkiem. W styczniu 1765 r. Klemens XIII dekretem papieskim wydał zgodę na koronację obrazu, po czym Biskup Ryłło na dokonanie tego akt wyznaczył datę 15 września 1765 r. Uroczystości koronacyjne trwały cztery dni. (Szczygieł, 1996, s. 284-285)

Pod koniec XVIII w. katedra pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny była miejscem kilku ważnych dla Rzeczypospolitej wydarzeń. J. Stefański

szczególnie podkreślił wizytę Tadeusza Kościuszki, zanoszącego modlitwy do Chełmskiej Patronki oraz zjazd szlachty ziem województwa ruskiego, na którym wyrażono aprobatę dla powstania kościuszkowskiego. (Szczygieł, 1996, s. 286) Dostrzegając zagrożenie ze strony Rosji, Tadeusz Kościuszko podczas swojej wizyty sugerował ówczesnemu władcy Porfiriuszowi Ważyńskiemu porzucenie unickich zwyczajów liturgicznych bliskich obrządkowi wschodniemu w celu podkreślenia swojej „/.../różności od Nieunitów/.../”. (Zięba, 2005, s. 60)

W okresie pozostawania Ziemi Chełmskiej pod rządami katolickich władców Królestwa Polskiego, za sprawą ich nominatów w tutejszych biskupstwach (unickim i łacińskim) Ikona Matki Boskiej Chełmskiej zyskała ogromną sławę. Kult Chełmskiej Bogurodzicy z lokalnego rozprzestrzenił się poza granice Rzeczypospolitej, czego skutkiem były liczne pielgrzymki do cudownego obrazu ludzi różnych narodowości. (Zięba, 2005, s. 45) Należy także zauważyć, że ekspansja kościoła katolickiego oraz silna pozycja biskupów unickich doprowadziły w XVII w. do sytuacji w zasadzie prawie całkowitego wyparcia ze wschodnich terenów Polski w tym Chełmszczyzny autochtonicznego dla nich prawosławia. (Zięba, 2005, s. 54)

W wyniku trzeciego rozbioru Polski Rosja i Austria przyjęły konwencję rozbiorową, na podstawie której dokonały podziału ziem Rzeczypospolitej. W jego efekcie Chełmszczyzna została przyłączona do Austrii wchodząc tym samym pod panowanie Habsburgów. Odtąd przez kolejnych czternaście lat tereny te należały do tak zwanej Nowej Galicji Zachodniej. (Szczygieł, 1996, s. 66) Tym samym dla ziemi chełmskiej nastał bardzo niekorzystny okres. Miasto straciło na znaczeniu i podupadło gospodarczo. Ośrodek na krótko został włączony w 1809 roku do Księstwa Warszawskiego, by w 1813 roku po wejściu wojsk carskich przejść pod panowanie rosyjskie i pozostać w tej sytuacji politycznej przez kolejne sto lat. (Szczygieł, 1996, s. 68; Zimmer, 1974, s. 107)

W ciągu kilku lat na przełomie XVIII i XIX wieku w Chełmie miało miejsce kilka pożarów. W jednym z nich w 1802 roku spłonęła cerkiew katedralna. Udało się jednak uratować ikonę Matki Boskiej Chełmskiej, którą umieszczono w kaplicy klasztoru bazylianów. (Zięba, 2005 s. 61; Gil, 2016, s. 204, Szczygieł, 1996, s. 287) Staraniami biskupa Ważyńskiego udało się pozyskać ze środków państwowych finanse na odbudowę świątyni. (Zięba, 2005 s. 62) Rozpoczęta w 1817 roku budowa trwała 9 lat. (Szczygieł, 1996, s. 287) W październiku 1825 roku odbyła się uroczystość przeniesienia obrazu do katedry, Ikonę Chełmskiej Bogurodzicy umieszczono w nastawie ołtarza. Do użytku świątynia została oddana w 1827 roku. Jednak jej wyświęcenie odbyło się dopiero trzynaście lat później, podczas odpustu 8 września 1839 roku. (Zięba, 2005 s. 62)

Biskup chełmski Ferdynand Ciechanowski, który pełnił swoją funkcję do swojej śmierci w 1828 roku był wielkim zwolennikiem Unii. Jego działalność w znacznym stopniu polegała na wzmocnieniu związku kościoła unickiego z kościołem łacińskim. Jeden z jego wychowanków pisał o nim „/.../ On przez

zaprowadzone nowe instytucje /.../ wysłanie alumnów do akademii na naukę, podniósł kler ruski, zrównał go z łacińskim. Nadawszy mu formy rzymskie dał mu ducha rzymskiego/.../". (Czernicki, 1936 s. 28) Dla chełmskich unitów osiągnięcia Ciechanowskiego stały się brzemiennie w skutkach.

Po zwycięstwie w powstaniu listopadowym, władze rosyjskie podjęły działania zmierzające do zniesienia Unii i przyłączenia unickich diecezji do kościoła prawosławnego. Domagano się wycofania z obrządku unickiego wszelkich praktyk charakterystycznych dla obrządku łacińskiego. Starano się także znacząco osłabić relacje unicko-łacińskie. Rosyjskim naciskom uległo trzech biskupów unickich z obszaru zaboru rosyjskiego, którzy w lutym 1839 roku na soborze w Połocku stworzyli i podpisali akt przyłączenia wyznania unickiego do Cerkwi Prawosławnej. W marcu akt został przyjęty przez Synod Prawosławny, a następnie zaakceptowany przez Cara. W ten sposób Unia w zasadzie przestała istnieć na zniewolonych ziemiach polskich. (Zięba, 2005 s. 62)

Jedynym ośrodkiem, który niezłomnie trwał przy Unii była eparchia chełmska. W celu złamania oporu tutejszego duchowieństwa, w kwietniu 1836 roku Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych wydała rozporządzenie, na podstawie którego należało w świątyniach unickich przywrócić prawosławny wystrój, jak i porządek ceremonii. Biskup chełmski częściowo uległ i w 1839 roku zgodził się jedynie na umieszczenie w katedrze ikonostasu i carskich wrót. Ikona Bogurodzicy pozostała jednak na swoim miejscu. J. Stefański pisze, że podczas święta narodzenia NMP 8 września 1839 roku wierni chcąc pomodlić się przed jej wizerunkiem, na kolanach przechodzili przez jedne drzwi boczne ikonostasu i wychodzili drugimi. (Zięba, 2005, s. 63; Zimmer, 1974 s. 142; Szczygieł, 1996, s. 287)

Po upadku powstania styczniowego nasiliły się szykana wymierzone w duchowieństwo oraz wiernych unickich, którzy wciąż stawiali opór przed połączeniem z kościołem wschodnim. Po aresztowaniu i zsyłce biskupa Kalińskiego, władze rosyjskie dopilnowały, by następcy po nim byli ulegli i doprowadzili do ostatecznej likwidacji Unii poprzez przyjęcie prawosławia. (Zimmer, 1974, s. 143; Zięba, 2005, s. 68-72)

Ostatecznie w maju 1875 roku diecezja chełmska odrzuciła Unię przyjmując prawosławie i decyzją Najświętobliwszego Synodu połączono ją z diecezją warszawską. Następnie ukazem carskim została zniesiona Unia z kościołem łacińskim. Cerkiew katedralna, a z nią ikona Matki Boskiej stały się na powrót własnością kościoła prawosławnego. B. Zimmer dodaje, że Unitów „wpisano, jako prawosławnych”. (Dawidziuk, 2021, s. 132)

Zamieniona na sobór prawosławny świątynia w latach 1874-1878 przeszła gruntowną przebudowę. Wybudowana w stylu barokowym po remoncie całkowicie nabrała cech stylu bizantyjsko-rosyjskiego. Zmiana nie miała wpływu na kult cudownej ikony. (Mart, 2004, s. 15; Wilk, 2023) W czasie prac remontowych umieszczono ją w cerkwi Św. Mikołaja. J. Zięba pisze, że w tamtym

czasie powtarzano plotkę, że była to kopia, oryginał zaś wywieziono do Petersburga. Fakt zaginięcia ikony dokumentuje korespondencja prowadzona przez prawosławny Chełmski Duchowny Zarząd z kilkoma instytucjami w Petersburgu i Warszawie w celu odnalezienia i sprowadzenia jej do Chełma. Nie potwierdza jednak plotki, ponieważ nie daje odpowiedzi, kto święty obraz zabrał i gdzie się znajduje. Kiedy i jak obraz znalazł się z powrotem w Chełmie nie wiadomo. J. Zięba sugeruje że musiała to być „wstydliva sprawa”, skoro ją zatajono. (Zięba, 2005, s. 76-78)

Antependium przedstawiające Króla Jana Kazimierza kłaniającego się przed obrazem Chełmskiej Bogurodzicy, które znajdowało się w ołtarzu głównym wraz z nim usunięto. Rosjanie nie chcąc oddać Polakom symbolu zwycięstwa pod Beresteczkiem, wywieźli antependium do Orużonej Pałaty w Moskwie. Zwrócono je dopiero w 1923 roku po traktacie ryskim. (Szczygieł, 1996, s. 288)

W 1878 roku katedrę jako sobór oddano do użytku. Dla wizerunku Chełmskiej Bogurodzicy przygotowano miejsce nad carskimi wrotami i ikoną Ostatniej Wieczerzy w głównym pięciorzędowym ikonostasie. (Zięba, 2005, s. 78)

We wrześniu 1888 roku w Chełmie gościł Car Aleksander III, który wraz z rodziną modlił się w soborze chełmskim oddając cześć cudownej ikonie Matki Boskiej. (Zięba, 2005, s. 88)

Kiedy w 1915 roku do Chełma zbliżały się wojska austriackie, dla mieszkańców kilku powiatów (w tym chełmskiego) zarządzono ewakuację. Z tego powodu zlikwidowano większość parafii prawosławnych, zabierając z cerkwi cenne wyposażenie. Przypuszcza się, że obraz Matki Boskiej zabrał ze sobą protojerz Mikołaj Gankiewicz (Mykoła Hankewycz), klucznik chełmskiego soboru. (Dawidziuk, 2021, s. 132) Jednak J. Stefański wzmiankuje, że uczynił to jej ówczesny opiekun bp Atanazy, wywożąc ikonę najpierw do Jabłecznej, a potem do Moskwy, gdzie znalazł dla niej miejsce w cerkwi Św. Eljasza. Następnie w 1917 roku ikona miała przejść pod opiekę chełmskiego biskupa Serafima, który początkowo umieścił ją w swoim majątku, znajdującym się w guberni mohylowskiej, a następnie pod pieczę księdza Mikołaja Hankiewycza w 1918 roku została przewieziona do żeńskiego monasteru Michajłowskiego w Kijowie. (Szczygieł, 1996, s. 289) Według U. Pawluczuk oraz chełmskiej Bazyliki pw. NNMP po proklamowaniu Ukraińskiej Narodowej Republiki obraz trafił do Kijowa, ale niedługo potem w tajemnicy do żeńskiego monasteru Florińskiego na Podolu. (Dawidziuk, 2021, s. 132)

W czasie dwudziestolecia międzywojennego istniała obawa przed konfiskatą świętej ikony. Pod pretekstem pomocy głodującym radzieccy aparaczczyki rekwirowali kosztowności z cerkwi, dlatego w tym okresie bezpieczniejszym wydawało się ukrywanie jej w domach prywatnych. Historyczka, Natalia Polonska-Wasylenko, w liście do Iwana Ogijienki pisała, że ikona najpierw znalazła się w jej domu, ale po rewizji jej mieszkania przejął ją „niejaki K.”, chełmianin, który zabrał ikonę do siebie. W celu ratowania obrazu

przed władzami radzieckimi K. zdjął z niej złotą sukienkę i rozdzielił deski, by podczas przewożenia jej do kolejnych kryjówek nie została odkryta. Rozczłonkowaną ikonę na trzy części ukryto w różnych miejscach. Pana K. aresztowano, a złotą sukienkę zarekwirowano. Źródła podają, że z monasteru Florińskiego ikona Chełmskiej Bogurodzicy trafiła do historyka M. Kornijłowicza, A. Kwasiuk i O. Romaniuk sugerują że „możliwe, że to ten sam K., o którym mowa w liście Polonskiej-Wasylenko.” J. Zięba jest tego pewien. (Kwasiuk, Romaniuk, s. 128; Zięba, 2005, s. 133)

W 1933 roku pieczę nad obrazem przejął protojerej Anatolij Junak. W Archiwum Parafii NNMP zachowała się notatka z 17.II.1937 roku o następującej treści: „Obraz Matki Boskiej Chełmskiej według zeznań p. Szuchomia, a ten od popa Suworowa z Górki znajduje się w monastyrze Frołowskim w Kijowie. Tak samo informował p. Stachurskiego pop w Poczajowie w r. 1936-tym. Zeznał p. Stachurski” Pod notatką podpisał się ks. Julian Jakubiak. (Zięba, 2005, s. 132)

Do zakończenia pierwszej wojny światowej katedra służyła Austriakom, jako magazyn wojskowy. Po wojnie przeszła w ręce kościoła katolickiego. W 1919 roku oddano ją pod opiekę jezuitom. Natomiast w roku 1921 rezolucją Sejmu Ustawodawczego Rzeczypospolitej Łacinnikom oddano także cały teren przykatedralny „/.../znajdujący się w obrębie ogrodzenia.” (Gil, 2016, s. 216; Szczygieł 1996; Zięba, 2005, s. 132)

Sytuacja zmieniła się po wybuchu drugiej wojny światowej, kiedy to w maju 1940 roku władze okupacyjne odebrały księżom katolickim ich chełmską siedzibę, przekazując ją prawosławnym. Tym sposobem w Chełmie znów zaczęło funkcjonować biskupstwo prawosławne. Staraniem tutejszego arcybiskupa Ilariona ikona Matki Boskiej Chełmskiej została odnaleziona i przewieziona do Kijowa w celu dokonania prac konserwatorskich, których wykonania podjął się profesor sztuki Mikołaj Prachow. We wrześniu 1943 roku ikona znów była w Chełmie. Przywieźli ją protojerej Anatolij Junak i profesor W. D. Bołkanowicz, wicemer Kijowa. Z powodu remontu cerkwi katedralnej biskup polecił umieścić ją w swojej prywatnej kaplicy. Zawirowania wojenne zmusiły arcybiskupa Ilariona do ewakuacji. Chcąc ratować cenne przedmioty cerkiewne, w tym także Chełmski obraz Bożej Rodzicielki postanowił wywieźć je transportem kolejowym.

Od momentu podjęcia próby wywiezienia cudownej ikony z Chełma przez arcybiskupa Ilariona jej losy nie były znane aż do roku 1996, kiedy Nadia Gorlicka (Nadija Hawryliwna Horłycka) przekazała ją do Wołyńskiego Krajoznawczego Muzeum w Łucku i opowiedziała o jej losach. Jej ojciec protojerej Hawryło Korobczuk, dowiedziawszy się, że ikona Matki Boskiej znajduje się w Lublinie sprowadził ją z powrotem do Chełma i ukrył w swoim mieszkaniu. Pani Gorlicka nie wiedziała w jaki sposób obraz znalazł się w Lublinie. (Zięba, 2005, s. 127-130)

Pozyskane na ten temat informacje różnią się od siebie. U. Pawluczuk pisze, że skład, w którym przewożone były święte artefakty został

zbombardowany w okolicach Krakowa. Ikona nie uległa zniszczeniu. Odnalazła ją Iłaria Bułhakowa, przywiozła do Lublina i przekazała prawosławnemu duchownemu. J. Zięba przedstawia tę historię zgoła inaczej. Pociąg ewakuacyjny, w którym znajdowała się ikona Matki Boskiej oraz Iłaria Bułhakowa, z powodu postępujących walk został zatrzymany na stacji towarowej przed Lublinem. Pani Bułhakowa chcąc ocalić obraz owinąwszy go w prześcieradło zaniosiła na plecach do cerkwi. (Zięba, 2005, s. 130-133; Dawidziuk, 2021, s. 132)

Pod koniec 1945 roku rodzina Korobczuków wyjechała do Łucka, zabierając ze sobą ikonę Chełmskiej Patronki oraz inne ikony i ikonostas. Początkowo Hawryło Korobczuk zamierzał umieścić obraz Matki Boskiej w monasterze w Poczajowie. Okazało się, że z powodu niepewnej sytuacji politycznej stanowiłoby to zbyt duże zagrożenie. Zdecydowano zatem aby obraz umieścić w mieszkaniu córki Korobczuka Luby w Iwano Frankowsku (Stanisławowie). Po śmierci zarówno Luby, jak i ojca w 1968 roku ikona przeszła w ręce Nadii Gorlickiej. W 1979 roku mimo braku zgody opiekunki, ikonę poddano renowacji, polegającej właściwie na przemalowaniu jej pociemniałego wizerunku, niestety ze szkodą dla dzieła. (Kwasiuk, Romaniuk, s. 121)

W 1996 roku będąc w złym stanie fizycznym ikonę Pani Gorlicka postanowiła oddać do konserwacji. W tym celu najpierw skontaktowała się z Mykołą Czerniukiem oraz poetę Josipem Struciukiem, członkiem rady Towarzystwa „Chełmszczyzna”, którzy pomogli jej w realizacji powziętego postanowienia. Josip Struciuk zaprosił konserwatora Anatolija Kwasiuka do mieszkania Nadii Gorlickiej, która pokazała mu obraz. W listopadzie tego samego roku ikona została przekazana do Wołyńskiego Muzeum Krajoznawczego w Łucku. Pani Gorlicka zobowiązała przy tym osoby wtajemniczone do zachowania tajemnicy. We wrześniu 2000 roku Chełmska ikona Matki Boskiej ostatecznie przeszła pod opiekę Wołyńskiego Muzeum Krajoznawczego w Łucku, jako wieczysty depozyt, pod warunkiem stałego pozostawiania na obszarze miasta Łucka. Już 19 września tego roku podczas IV Światowego Kongresu Chełmian obraz po raz pierwszy został udostępniony do oglądania uczestnikom Kongresu. W tym samym roku opublikowano także wspomnienia Nadii Gorlickiej ujawniające losy Chełmskiej Bogurodzicy. (Kwasiuk, Romaniuk, s. 130-133; Zięba, 2005, s. 133; Wawryniuk, 2003)

Od przekazania ikony na stałe do Wołyńskiego Muzeum do prac badawczych nad nią dołączyli kolejni jego eksperci. Powstała oddzielna komisja tylko do badań nad ikoną Chełmskiej Matki Boskiej. W okresie pierwszych dwóch lat prac badawczych poddano ją kompleksowym badaniom technologicznym, fizykochemicznym, promieniami podczerwieni oraz wykonano zdjęcia rentgenowskie elementów szczegółowych. Na ich podstawie możliwe było dokładne przeprowadzenie analizy stylistycznej i technologicznej. (Kwasiuk, Romaniuk, s. 123) W kwietniu 2002 r. Rada Ministrów Ukrainy postanowieniem nr 363 przyznała 115 tysięcy grywien na dalsze badania chełmskiego obrazu.

Bibliography

- Czernicki, K. (1936). *Chełm przeszłość i pamiątki*. Chełm.
- Dawidziuk, P., Sawicki, D., Michalczuk, W., Wieczorek, J., A. (2021). *Wielkie powroty*. Tom rozpraw międzynarodowej konferencji naukowej, Jabłeczna.
- Deluga, W., *Ukraińskie graficzne wyobrażenia cudownych ikon maryjnych z XVII i XVIII wieku*. <http://history.org.ua/LiberUA/Book/mazepa/19.pdf>, 05.05.2025.
- Dziennikowski, T. (2010). „Rozwój przestrzenny Chełma w średniowieczu na podstawie badań archeologicznych”. W: *Rocznik Chełmski*, t. 14.
- Gil, A., Kalinowski, M., Skoczylas, I. (red.) (2016). *Przywrócona Pamięci Ikona Matki Boskiej Chełmskiej*. Lublin.
- Gil, A., Wawryniuk, A., Bazhenova, A. (2014). „Daniel Romanowicz i jego czasy”. W: *Instytut Europy Środkowej. Rocznik*, nr 12, zeszyt. 6.
- Gil, A. (2004). *Źródła kultu ikony Matki Boskiej Chełmskiej: z dziejów religijności w XVII – wiecznej Rzeczypospolitej*, Series Byzantina 2, Warszawa.
- Gronek, A., Nowak, A. (red.) (2019). *Studia o kulturze cerkiewnej w dawnej Rzeczypospolitej*. t. 2, Kraków.
- Kosyl, I. (2019). „Phoenix tertiatu redivivus... Jakuba Suszy jako źródło badań nad religijnością i wrażliwością mirakularną mieszkańców ziemi chełmskiej XVII wieku”. W: *Rocznik Chełmski*, t. 23.
- Kwasiuk, A., Romaniuk, O. (2003). „Ikona Matki Bożej Chełmskiej z XI–XII wieku – przywrócone sacrum”, tłum. P. Kondraciuk, W: *Zamojsko-Wołyńskie Zeszyty Muzealne*, t. 1.
- Mart, K. (2003). *Do Piękna nadprzyrodzonego*, Wystawa sztuki sakralnej XVI–XX wieku ze zbiorów Muzeum Chełmskiego i świątyń dawnych diecezji chełmskich. Katalog, t. 2, Chełm.
- Mart, K. (2004). *"Phoenix" Jakuba Suszy źródłem do badań ikonografii Matki Boskiej Chełmskiej*, Series Byzantina 2, Warszawa.
- Pawlak, W., Piskała, M. (2011). *Wojny bitwy i potyczki w kulturze staropolskiej*. Warszawa.
- Stefański, J. (1986). „Z dziejów kultu obrazu Matki Boskiej Chełmskiej”. W: *Nasza Przeszłość*, t. 66.
- Szczygieł, R. (1996). *Chełm i chełmskie w dziejach*. Chełm.
- Wacław z Sulgostowa (1902). *O cudownych obrazach w Polsce Przenajświętszej Matki Bożej*. Kraków.
- Wawryniuk, A. (2012). „Matka Boska Chełmska w swym cudownym obliczu patronką ludu polsko-ukraińskiego pogranicza”. W: *Збірник наукових праць*, 153 УДК 94 (438).

- Wawryniuk, A. (2003). „Peregrynacje Matki Boskiej Chełmskiej”. W: *Ziemia Lubelska*, nr 3 (9).
- Wilk, S. M. (2023). *Kulty pątnicze na terenie łacińskiej i unickiej diecezji chełmskiej w XVI-XVIII w. w świetle ksiąg cudów*, Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dra hab. Zdzisława Budzyńskiego, uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów.
- Wilkowski, E. (2015). „Kult maryjny na Górze Chełmskiej do koronacji Obrazu MB Chełmskiej w 1765 r.”. W: *Powinność. Pismo kulturalno-społeczne Ziemi Chełmskiej*.
- Zięba, J. (2005). *Dzieje jednego obrazu Opowieść o cudownej ikonie Matki Boskiej Chełmskiej*. Lublin.
- Zimmer, B. (1974). *Miasto Chełm, zarys historyczny*. Warszawa.

Źródła internetowe:

- Ikona Matki Boskiej Chełmskiej. Głos w dyskusji badaczy polskich i ukraińskich.* <http://archaeology.kiev.ua/journal/040702/deluga.htm>, 12.09.2025.
- Błogosławiony Wincenty Lewoniuk i 12 towarzyszy, męczennicy unicy z Pratulina.* https://www.regnumchristi.com.pl/index.php?mod=site_w&id=369&ses=d5af9bef370fdf72a495395ee47278d8, 12.09.2025.
- Podpisanie aktu unii brzeskiej.* <https://muzhp.pl/kalendarium/podpisanie-aktu-unii-brzeskiej>, 12.09.2025.
- Matka Boska Chełmska.* https://wmuzeach.pl/wszystkie-obiekty/G2abU62p6dQbmlI8hlYb_matka-boska-chelmska, 12.09.2025.
- Beresteczko 1651. Srebrne antependium z sanktuarium Matki Boskiej Chełmskiej.* <https://mnk.pl/wystawy/beresteczko-1651-srebrne-antependium-z-sanktuarium-matki-boskiej-chelmskiej>, 12.09.2025.
- Obraz Matki Bożej Chełmskiej i jego historia cz.1.* <https://www.bazylika.net/index.php/hisotira-g-ch/79-obraz-matki-bozej-chelmskiej-i-jego-historia?showall=1>, 12.09.2025.

Correspondence concerning this paper should be addressed to

Dr. Monika Grygiel, Assistant professor - a faculty member of the Slavic Studies Department The State University of Applied Sciences in Chełm (Poland).
E-mail: mongrygiel@gmail.com

Polityka - Politics

Lyubomyr Skochylyas

Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine)

ORCID: 0000-0002-2534-0234

Principles and Methods of Political Forecasting: Theoretical Constructs and Practical Cases

Zasady i metody prognozowania politycznego: konstrukty teoretyczne i zastosowania praktyczne

Abstract

The article explores the methodological and applied foundations of political forecasting as a branch of modern political science. It reveals the content of key forecasting principles – alternativity, systematicity, continuity, and verification – within the context of political processes as dynamic and complex systems. Special attention is devoted to an overview of forecasting methods: extrapolation, analogies, scenario analysis, machine learning, and hybrid approaches. A case study of the Russia–Ukraine war illustrates the practical application of forecasting in a geopolitical pentagon comprising Ukraine, Russia, the US, the West, and the Global South. Electoral forecasting is examined separately as a specialized type of political prediction. The article emphasizes the importance of ethical responsibility, methodological transparency, cognitive flexibility, and reflexivity in forecasting. Practical recommendations are offered for scholars, government forecasting units, think tanks, and institutions of higher education.

Key words: *political forecasting, scenarios, alternativity, machine learning, electoral forecasting, verification, strategic analysis.*

Abstrakt

Artykuł analizuje metodologiczne i aplikacyjne podstawy prognozowania politycznego jako dziedziny współczesnej nauki o polityce. Przedstawiono istotę kluczowych zasad prognozowania – alternatywności, systemowości, ciągłości i weryfikowalności – w kontekście procesów politycznych jako dynamicznych i złożonych systemów. Szczególną uwagę poświęcono przeglądowi metod prognozowania: ekstrapolacji, analogii, analizy scenariuszowej, uczenia maszynowego oraz podejść hybrydowych. Studium przypadku wojny Rosji z Ukrainą ilustruje praktyczne zastosowanie prognozowania w geopolitycznym pięciokącie obejmującym Ukrainę, Rosję, USA, Zachód oraz Globalne Południe. Prognozowanie wyborcze omówiono osobno jako wyspecjalizowany typ przewidywań politycznych. W artykule podkreślono znaczenie odpowiedzialności etycznej, przejrzystości metodologicznej, elastyczności poznawczej i refleksyjności w prognozowaniu. Sformułowano również praktyczne zalecenia dla naukowców, państwowych jednostek prognozowania, think tanków oraz instytucji szkolnictwa wyższego.

Słowa kluczowe: *prognozowanie polityczne, scenariusze, alternatywność, uczenie maszynowe, prognozowanie wyborcze, weryfikacja, analiza strategiczna.*

Problem statement and rationale for relevance

In today's world, where political dynamics are marked by extreme volatility and complexity, the need for scientifically grounded forecasting of political processes is steadily increasing. The ability to anticipate probable scenarios of future developments is a key prerequisite for effective strategic planning in politics. However, without a clear adherence to forecasting principles and the application of appropriate methods, such forecasts may prove inaccurate – and therefore dangerous – for the decision-making process.

Analysis of scholarly research

In the British tradition of political forecasting, significant influence is exerted by studies conducted by the *Future of Government Group* (UK Civil Service) and analytical reports by *Chatham House*, particularly those focused on risk assessment and the strategic environment. In the United States, noteworthy contributions include the work of the *National Intelligence Council* (2021), as well as reports by the *Brookings Institution* and political analyst Nate

Silver, the founder of the *FiveThirtyEight* platform, who specializes in electoral forecasting. (Tetlock & Gardner, 2015)

In the Francophone academic tradition, prominent contributions include the work of *Hervé de Jouvenel* (de Jouvenel, 2004), who explored the nature of political uncertainty, and *Jacques Lesourne* (Lesourne, 1976), who analyzed long-term scenarios of public policy development. These approaches often integrate elements of poststructuralist methodology and strategic foresight (*prévision stratégique*).

In the German-speaking context, significant attention to political forecasting methods is given by the Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), as well as the analytical departments of the Bundestag. The works of Jos Grin, Jan Rotmans, and Johan Schot (Grin, Rotmans, & Schot, 2010) focus on forecasting political stability in Central and Eastern Europe through comparative analysis and risk modeling.

In Poland, political forecasting is actively developing at the intersection of public policy, strategic studies, and social governance. A systematic analysis of contemporary forecasting approaches in Polish social sciences was offered in the collective monograph *“Prognozowanie w naukach społecznych. Wymiar narodowy i międzynarodowy”* (Forecasting in the Social Sciences: National and International Dimensions), (edited by Halina Świeboda (Świeboda, 2018)) recognized as a foundational contribution in this field. The authors outlines the interrelation between forecasting techniques, the institutional capacity of the state, and the security dimensions of strategic planning.

A methodologically significant contribution is also found in the article by Adrian Gorgosz (Gorgosz, 2014), which explores the role of forecasting in shaping public sector policies. The author systematizes forecasting methods and highlights the importance of institutionalizing forecasting components within state governance cycles.

In the context of interdisciplinary models, the work of Łukasz Donaj (Donaj, 2017) deserves attention. He analyzes the application of grey system theory in the social sciences, emphasizing the need for flexible and adaptive methods in forecasting political behavior and decision-making. This approach has proven relevant amid increasing uncertainty in the world security environment.

A major contribution to the development of the Polish school of strategic thinking was made by Mirosław Sułek (Sułek, 2010), the author of the first advanced Polish textbook on forecasting and simulation in international relations. In his work, he combines social science methodology with strategic analysis practice, focusing on modeling international processes and assessing state power.

Complementing this is the monograph by Dariusz Kondrakiewicz (Kondrakiewicz, 2021), which systematizes the theoretical and practical aspects of forecasting in international relations, including methods, stages, and institutional mechanisms for implementing forecasts. The author also analyzes case studies of international forecasts related to environmental, demographic, and political change.

These publications form the academic foundation for the development of a Polish school of strategic foresight, combining foresight methodology with applied analysis of political risks.

In Ukrainian political science, attempts to systematize the principles and methods of political forecasting became active in the early 2000s. A fundamental role in shaping the conceptual framework, typology of methods, and justification of forecasting functions was played by the works of Volodymyr Horbatenko (Горбатенко, 2006), who, in his monograph «Political Forecasting: Theory, Methodology, Practice», proposed a conceptual framework for the Ukrainian school of political forecasting. He substantiated key principles – alternativity, systematicity, continuity, and verifiability – and classified forecasting methods based on formalization, time horizon, and sources of information.

Considerable attention to the practical dimension of forecasting, particularly within public administration, was given by Vasyl Palokha (Пальоха, 2014) and Vasyl Dereha (Деєра, 2008). They examined the functioning of the forecasting component in Ukrainian institutions, emphasizing its insufficient integration into public policy processes. Their research focuses on the use of forecasting scenarios in the politico-administrative environment of Ukraine.

The institutional dimension of strategic forecasting, particularly in the United States, is thoroughly analyzed in the works of Nina Rzhenska (Ржевська, 2012), who offers comparative approaches to organizing forecasting activities in foreign systems. Strategic forecasting in politics is also comprehensively examined in the monograph by Zaporizhzhia-based scholar Maksym Lepskyi (Лепський, 2012). The work of Iryna Butovska-Iliushko (Бутовська-Ілюшко, 2005) was among the first to raise the issue of forecasting effectiveness criteria and propose their empirical application.

Other notable Ukrainian researchers include Hanna Bei (Бей, 2011; 2015), Serhii Teleshun and Anatolii Baronin (Телешун, Баронін, 2001), as well as the general approaches of O. Rafalskyi, who highlights the role of forecasting in transformational research. Significant attention to scenario thinking is also paid by Kostiantyn Vashchenko (Ващенко, 2008). The Kharkiv school of political science is represented in this area by Viktor Rubanov (Рубанов, 2016).

However, the interaction between forecasting principles, their adaptation to rapidly changing political realities, and the practical application of hybrid methods in real time remains insufficiently explored. At the same time,

the Ukrainian academic tradition lays a foundation for the development of applied and critical branches of political forecasting, grounded in local challenges and transitional processes.

Main content presentation

In political forecasting, as in any other type of scientific prediction, it is essential not only to formulate assumptions about the future but to do so based on specific logical frameworks that allow for assessing the reliability and validity of such assumptions. For this reason, the principles of forecasting – general methodological foundations on which the process of building forecasting models is based – play a key role. (Горбатенко, Бутовська, 2006; Андрусів, 2006)

Forecasting principles serve as the "rules of the game" that define the boundaries and possibilities of analytical imagination. They guide how we should think about the future: whether it should be considered merely as a continuation of the present or as allowing for alternative pathways; whether political reality is predictable, or if complex interrelations and feedback loops must be considered. (Бутовська-Ілюшко, 2005; Бей, 2011)

A distinctive feature of political forecasting is that it deals not only with objective trends but also with the actions of conscious actors—individuals, parties, states – who can change the course of events based on new information or shifting interests (Bei, 2015). This makes the political future especially sensitive to the quality of the forecast – its systemic nature, adaptability, substantiation, and openness to alternatives. (Ващенко, 2008)

Therefore, forecasting principles are not merely technical norms. They form the foundation of the forecaster's analytical ethics and responsibility. Adhering to these principles helps reduce the risks of manipulation, improve the accuracy of forecasts, and enhance their value for decision-making. (Ковальчук, 2020)

Political forecasting defines the main directions of policy development by reflecting the complex system of external and internal connections, dependencies, and interactions among various spheres of political life. (Пальоха, 2014) It relies not only on fact analysis but also on understanding the structural features of political processes, allowing for the formulation of scientifically grounded assumptions about future developments. (Депера, 2008) The classical principles underpinning political forecasting include alternativity, systematicity, continuity, and verifiability. (Ржевська, 2012)

The principle of alternativity involves recognizing that political life is not a linear or deterministic process but can develop along various trajectories depending on the interaction of numerous factors – domestic political, social,

economic, and international. In political forecasting, this requires modeling not just one likely scenario but a spectrum of potential future developments. Each such scenario is not merely “what will happen,” but a conditional projection based on a particular set of assumptions, decisions, and responses.

This principle has been operationalized in analytical practice through scenario-based thinking, which lies at the heart of many strategic research initiatives conducted by leading institutions such as the RAND Corporation (RAND, 2024), the OECD Strategic Foresight Unit (OECD, 2020), and the Good Judgment Project (Tetlock & Gardner, 2015). Alternativity is a way of envisioning the political future not as a single upward-growing tree, but as an entire forest with diverse pathways, branches, and unexpected turns.

A clear example of this principle in action is the post-war development scenario planning for Ukraine, as proposed by the Wilson Center. (Wilson Center, 2023) Analysts outlined three primary scenarios:

Optimistic scenario:

- Complete military victory for Ukraine;
- Active reconstruction supported by the EU and the US;
- Successful reforms and anti-corruption efforts.
- Integration into the EU and NATO by 2030;
- Stable economic growth at 5–6% annually.

Most likely scenario:

- Status quo on the frontlines (frozen conflict);
- Partial Western support, dependent on allies’ political will;
- Delayed structural reforms;
- Risks of internal political polarization;
- Modest economic growth at 2–3% annually.

Pessimistic scenario:

- Decline in Western support;
- Political instability and snap elections;
- Rise of radical political groups;
- Economic downturn and a migration crisis.

All of these scenarios stem from the current state – war, economic instability, and high external dependence. Yet, the principle of alternativity discourages fixation on a “middle ground” scenario and instead promotes readiness for any turn of events. Accordingly, the government, civil society,

and international partners can develop a range of strategies tailored to each potential future.

Thus, the principle of alternativity not only facilitates a more nuanced understanding of uncertainty but also prepares governance systems for agile responses to future developments. It is critically important for political systems undergoing transformation, crisis, or rapid evolution.

The principle of systematicity reflects the view of politics as a complex and holistic system composed of numerous interrelated elements: institutions, norms, political elites, public consciousness, social networks, economic resources, and external political challenges. Within this paradigm, the political system is seen not as a collection of isolated components but as an organic whole, where a change in one element can trigger shifts throughout the entire structure.

In English-language academic literature, this approach is known as complex systems thinking. It has gained popularity in interdisciplinary research that integrates political science, systems analysis, cybernetics, and social dynamics. (Бей, 2015; Grin, Rotmans, & Schot, 2010) According to this logic, political systems are viewed as nonlinear adaptive systems – those that evolve, adapt to their environment, exhibit feedback effects, and are sensitive to initial conditions.

In particular, modern methods of adaptive forecasting use models based on iterative analysis, meaning continuous updates of the forecast that take into account interdependencies between subsystems. For example, if public opinion changes, it may influence the behavior of political parties. If new legislation is introduced, it reshapes the institutional landscape. If the international economic environment deteriorates, this can weaken currency stability – and, consequently, trust in government. (Ващенко, 2008)

A good illustration of this is the forecast concerning government stability in the United Kingdom in 2019. Analysts employing a systemic approach considered not only Boris Johnson's electoral ratings but also:

- internal conflicts within the Conservative Party;
- pressure from business sectors over the risks of a hard Brexit;
- shifts in public opinion regarding EU membership;
- the position of the European Commission;
- media discourse in leading news outlets.

Based on the interaction of these elements, forecasters modeled several scenarios – minority government retention, snap elections, and a second referendum. The most likely scenario turned out to be early elections, which were indeed held in December 2019 and led to a consolidation of power by the Conservatives. (OECD, 2020; Runciman, 2018)

This example demonstrates that if political processes are considered in isolation, systemic shifts may go unnoticed. In contrast, systemic thinking allows for the identification of key nodes of interconnection and provides a more accurate assessment of how one process may influence others – particularly through feedback mechanisms or indirect effects.

Thus, the principle of systematicity, is not merely a methodological requirement but also a tool for constructing realistic forecasts in conditions of political complexity.

The principle of continuity implies that forecasting should not be viewed as a one-time act or a completed study “frozen” in time. On the contrary, given the highly volatile nature of contemporary political reality, any forecast is merely a provisional approximation of the future – one that requires constant revision. Continuity means the ongoing updating of the analytical base, incorporating new sociological data, shifts in political discourse, international developments, and unexpected or crisis events. (Пальоха, 2014; National Intelligence Council, 2021)

In Western academic and practical frameworks, this idea is conceptualized as dynamic updating. It refers to the regular adjustment of forecasting models in near real-time through the use of streaming data, sociological monitoring, media analysis, signals from social networks, shifts in macroeconomic indicators, and more. In certain approaches – such as the practices used by the Good Judgment Project (Tetlock & Gardner, 2015) – the forecast itself becomes a “living document,” continuously revised as the situation evolves or as new expert insights emerge.

An illustrative case is the forecast of political stability in Chile during 2019–2020.

In mid-2019, most analytical centers considered Chile a model of political stability in Latin America. Economic indicators were positive, and President Sebastián Piñera enjoyed relatively high approval ratings. Forecasts based on conventional models did not anticipate serious social unrest.

However, in October 2019, massive protests erupted – initially triggered by rising public transportation costs but ultimately driven by deep-seated social dissatisfaction. Centers that promptly updated their forecasting models (e.g., CIPER Chile, América Economía) (Ващенко, 2008) quickly integrated new variables – protest escalation, government rhetoric, and social media dynamics – and outlined multiple scenarios, one of which anticipated the initiation of a constitutional reform process. This scenario was realized in 2020, when preparations began for a national referendum on a new Constitution.

This case illustrates that only continuous updating of forecasts enables analysts to respond adequately to rapid societal changes. A static forecast based solely on a “snapshot” analysis would have failed.

Thus, the principle of continuity is not only a methodological imperative but also a reflection of responsibility toward an ever-changing reality. It requires flexibility, adaptability, and a willingness to revisit prior assumptions factors that are critically important in complex political environments.

The principle of verification requires that political forecasts undergo both empirical and logical validation. Empirical verification involves comparing predicted events with actual outcomes, while logical verification assesses the internal consistency of arguments, assumptions, and conclusions within the forecast itself. (Андрусів, 2006; Бей, 2015)

In Western analytical practice, this principle is implemented through procedures such as back-testing and post hoc evaluation. Forecasts are commonly assessed according to two main criteria:

- the degree to which the forecast accurately anticipated a particular event or trend;
- whether the forecast was useful for decision-making, even if the event ultimately did not occur (for example, if it helped prevent an undesirable scenario). (National Intelligence Council, 2021; Tetlock & Gardner, 2015)

A case in point is the evaluation of electoral forecasts in the United States during the 2016 presidential election. Prior to the election, most major forecasting platforms – including The New York Times Upshot, Princeton Election Consortium, and HuffPost Pollster – predicted Hillary Clinton's victory with high probability (in some cases, over 90%). However, the actual outcome was a victory for Donald Trump via the Electoral College, despite receiving fewer nationwide votes.

Following the election, academic researchers and forecasting institutions conducted retrospective verifications of these models. They examined whether key variables had been sufficiently accounted for (e.g., the mobilization of white voters without college degrees, misestimates of swing state support), reassessed algorithms for aggregating polls and correcting errors, and evaluated the communicative responsibility of forecasters – specifically, whether they had adequately conveyed the uncertainty embedded in their models. (Runciman, 2013; Tetlock & Gardner, 2015)

In addition to empirical and logical checks, a critical tool for verification is cross-method comparison – also known as triangulation – which is widely used in Western research on complex political processes where no single method can guarantee complete accuracy. (de Jouvenel, 2004; RAND Corporation, 2021)

The core idea is as follows:

- if several methods (e.g., scenario analysis, statistical modeling, expert polling) yield similar results, confidence in the forecast increases;

- if discrepancies emerge between methods, this highlights uncertainty and identifies areas that require further clarification or multiple scenario planning.

For instance, in forecasting the consequences of the war in Ukraine (2022–2023), different think tanks employed various methods: some used the Delphi method, others applied conflict escalation models, and still others conducted elite sociological surveys. (Wilson Center, 2023) Common assumptions included a decline in Russia's economy, rising Western support for Ukraine, and strengthening of defense alliances. However, the models diverged in estimating the war's duration and the likelihood of negotiations.

Such parallel forecasting helped establish a “corridor of possibilities” and clarified the conditions under which specific scenarios might materialize. It also mitigated the risk of methodological bias and enhanced flexibility in future assessments.

In this sense, verification through multi-method approaches strengthens the robustness of forecasting and ensures its adaptability to a dynamic and fast-moving political environment.

Verification is therefore not formality, but a necessity. It helps identify the strengths and weaknesses of forecasts and improves future modeling. Moreover, verification prevents the emergence of self-fulfilling prophecies or, conversely, the devaluation of forecasting due to excessive skepticism. Only systematic post hoc evaluation preserves the credibility of forecasters and enhances the scientific quality of analytical work.

In addition to the core principles discussed above, several other forecasting principles are increasingly recognized within the Western tradition and are gradually being integrated into Ukrainian political analytics:

The principle of cognitive flexibility acknowledges that political reality changes rapidly and that forecasting should avoid dogmatism. It emphasizes the ability to reassess hypotheses in light of new data. (Bishop, Hines, & Collins, 2007; Tetlock & Gardner, 2015)

The principle of transparency stresses that the forecasting process must be open and understandable to its users – whether government officials, the public, or the media. This includes publishing methods, data sources, and the logic behind scenario construction. (National Intelligence Council, 2021)

The principle of bias reduction requires conscious efforts to mitigate cognitive distortions such as confirmation bias or groupthink. This principle is often implemented through blind evaluations, anonymous expert polling, and Delphi methods. (Wilson Center, 2023)

The principle of reflexivity is particularly important in politics, where the forecast itself can influence the behavior of actors. Analysts must therefore

account for the impact of the forecast on the political environment. (RAND Corporation, 2024)

Together, these principles form a foundation for viewing forecasting not only as a predictive tool, but also as an instrument of action – enabling orientation within a volatile political environment and the formulation of informed strategic decisions.

The ongoing Russia–Ukraine war provides a unique case study for the application of comprehensive political forecasting under conditions of extreme uncertainty and multi-level geopolitical interaction. The geopolitical “pentagon” – Ukraine, Russia, the United States, Western Europe, and the “rest of the world” (including China, Turkey, India, and the Global South) – constitutes a complex political system of conflicting interests, information warfare, and strategic power projections.

The principle of alternativity is implemented through the construction of divergent scenarios for the war’s development, ranging from escalation to frozen conflict or gradual peaceful settlement. Scenario matrices developed by RAND Corporation (2024) and methodologies used by analytical centers such as ICDS, CSIS, and Chatham House help identify bifurcation points – moments when a change in a single parameter (e.g., arms supply or sanctions pressure) can significantly alter the course of events.

The principle of system thinking is reflected in the analysis of interconnected political, military, economic, and communication factors. For instance, the interplay between Russia’s energy policy, its mobilization capacity, Western sanctions, and Ukraine’s domestic political dynamics is modeled as a single complex adaptive system. (Grin, Rotmans, & Schot, 2010)

The principle of continuity is realized through continuous updating of forecasts based on developments on the battlefield, diplomatic visits, arms delivery patterns, and signals from countries such as China regarding potential support for either side. Forecasts are updated weekly by expert groups including GLOBSEC, ISW, and the Ukrainian Foresight Community. (JRC EU, 2022; Wilson Center, 2023)

The principle of verification is implemented by comparing forecasts produced through different methods – expert assessments (e.g., Delphi), neural network analysis of political rhetoric, and economic models of sanction impacts. Verification is based on real-world developments such as the pace of military offensives, NATO decisions, or emerging diplomatic formats. (OECD, 2020; Tetlock & Gardner, 2015)

Following the analysis of the core principles of political forecasting, it is appropriate to turn to the methods that enable their practical implementation in research and analytical work.

We begin with the *method of extrapolation*, arguably the most widely used in forecasting. This method involves projecting current trends into the future by analyzing existing data – such as sociological surveys, trends in electoral support, protest frequency, and more. Its main advantage lies in its simplicity and the possibility of generating quantitative forecasts. It is frequently used to predict election results or changes in public trust toward political institutions, assuming a continuation of the status quo (Mullins & Walker, 2020). However, the method has a significant limitation: it fails to account for unexpected disruptions, “black swan” events, or trend reversals. For instance, a forecast of steadily declining approval for the ruling party can be drastically altered by an unforeseen international crisis, major personnel changes, or the charismatic emergence of a new political leader who reshapes voter dynamics. Thus, extrapolation proves most effective under conditions of political stability and should be complemented by other methods. (National Intelligence Council, 2021)

The *interpolation method* seeks to fill the gaps between known data points or events to understand how the political situation may have evolved between two established states. While extrapolation is oriented toward the future, interpolation enables more accurate reconstruction and analysis of transitional periods, especially when data is incomplete or fragmented. It operates on the assumption that, if the broader context and key patterns are understood, the development of political processes between two points can be reasonably inferred. (Godet, 1993)

The *analogy method* is based on the assumption that similar socio-political conditions can produce similar political outcomes. Forecasters examine well-documented historical or international precedents, identify event structures, key drivers, and outcomes, and then draw parallels with contemporary situations. For example, if a political crisis is accompanied by declining institutional trust, growing protest sentiment, and the emergence of an alternative political force, it can be compared to analogous cases in other countries. This allows for informed projections about possible developments – whether escalation, regime change, or stabilization through compromise.

Analogies are often drawn between events in different countries or regions. For instance, the Rose Revolution in Georgia (2003) served as a precursor to several so-called “color revolutions” in the post-Soviet space – most notably the Orange Revolution in Ukraine (2004) and the Tulip Revolution in Kyrgyzstan (2005). Analyzing the similarities in civil society mobilization, the role of youth movements, and external geopolitical influences allowed analysts at the time to anticipate a potential “domino effect”. (OECD, 2020)

However, it is crucial to note that analogies must not be transferred mechanically without considering local contexts, as this may lead to erroneous conclusions. The analogy method is only effective when structural similarities are carefully compared, rather than superficial ones.

Machine learning and Big Data analytics have opened new horizons for political forecasting, significantly expanding the available analytical toolkit. These technologies make it possible to process vast volumes of heterogeneous data in real time, revealing latent patterns that traditional methods might overlook.

Machine learning is an approach where computer algorithms “learn” from historical data and improve over time as forecasting tools. Unlike rigidly programmed rules, these systems can adapt to new conditions and detect non-obvious interdependencies. In the political domain, this means that models can:

- analyze trends in electoral behavior;
- forecast shifts in public sentiment;
- detect the likelihood of protest waves or changes in political loyalty.

Natural Language Processing (NLP) methods allow for the analysis of the content and tone of millions of texts – from social media posts and political speeches to media publications. For example, fluctuations in the frequency of terms such as “threat”, “reform”, “migration” or “war” can help model shifts in the political agenda or the public’s attention. This is especially valuable in contexts of information turbulence and hybrid threats.

Sentiment analysis is another widely used method, enabling the assessment of the general emotional climate of a society (e.g., levels of fear, anger, enthusiasm), which can serve as an early indicator of political instability or radicalization.

Graph-based modeling (graph ML) of social networks is an emerging field that analyzes the relational structures among political actors, opinion leaders, and organizations. These approaches are particularly useful for identifying centers of influence or assessing risks of political polarization.

Hybrid forecasting combines algorithmic models with human intuition. One of the most well-known examples is the Good Judgment Project, where “superforecasters” compete to predict geopolitical events. Their success has demonstrated that combining machine-generated data with expert judgment significantly enhances forecasting accuracy. (Bishop, Hines, & Collins, 2007; Tetlock & Gardner, 2015)

Another important initiative is the IARPA Forecasting Tournament, where participants test a variety of forecasting methods – from traditional polling to mathematical models, neural networks, and simulation games. This approach allows for empirical testing of which combinations of methods yield the most accurate predictions. (Wilson Center, 2023)

Globally, there is rapid development of:

- adaptive algorithms that automatically modify their structure based on new data;
- explainable AI (XAI) systems that provide clear explanations for their predictions;
- real-time alert systems that issue warnings about political crises or shifts in voter sentiment around the clock.

Thus, the digital age brings a new level of precision and speed to political forecasting, while simultaneously requiring greater transparency, critical evaluation, and model validation.

Other commonly used forecasting methods – well documented in both scholarly articles and textbooks – are outlined below in concise form, with practical references.

Expert panel assessment involves reaching a consensus among experts about the prospects of political developments, particularly in areas where empirical research is difficult or infeasible. This method typically includes forming a working group, designing questionnaires, systematizing responses, and synthesizing findings. It is widely used in strategic security assessments and the development of foreign policy “white papers”. (Андрусів, 2006; Ващенко, 2008)

Brainstorming activates the creative capacities of experts through free-flow idea generation followed by critical evaluation. It is especially effective in crisis forecasting or in unpredictable scenarios, such as responses to hybrid threats or information warfare. (Godet, 1993)

The Delphi method involves multi-round anonymous surveys of expert groups, with feedback between rounds. Its main advantage is the elimination of authority bias and the development of a balanced expert judgment. It has been used, for example, in the Global Trends project by the U.S. National Intelligence Council, which forecasts key global challenges through 2040. (National Intelligence Council, 2021)

Scenario forecasting is aimed at constructing verbal descriptions of alternative futures. This method allows analysts to explore best-case, worst-case, and most likely outcomes. For instance, Ukraine’s future post-2022 was modeled in scenarios such as EU integration (best case), protracted conflict with stalled reforms (most likely), or governance failure with escalating threats (worst case). (Wilson Center, 2023)

Modeling allows analysts to explore the simulated structure and dynamics of political phenomena rather than the phenomena themselves. For example, models of coalition behavior in parliaments based on game theory or social choice theory require validation against real-world political cases – such

as interactions between CDU/CSU, SPD, and FDP blocs in Germany. (Lesourne, 1976; Mullins & Walker, 2020)

Content analysis and semantic forecasting are applied to analyze media discourse, official statements, and party platforms. These methods help identify latent trends or discursive shifts not yet reflected in elite behavior. For example, an increase in terms such as “threat”, “terrorism” or “mobilization” in official discourse may signal preparation for military escalation. (JRC EU, 2022; de Jouvenel, 2004)

Ultimately, the choice of method depends on the specific objective, time frame, available resources, and information access. The ideal forecast is not one that predicts events with perfect accuracy, but one that enables sound, evidence-based political decision-making.

To illustrate how methods and principles are applied in practice, we now turn to the domain of electoral forecasting.

Electoral forecasting constitutes a distinct – yet highly popular and in demand – branch of political forecasting, characterized by its own methodological specificity. Its primary goal is to predict election outcomes, voter turnout, and the likelihood of victory for parties or individual candidates. In this context, the principles of extrapolation, systematicity, and verification gain particular practical relevance.

The method of extrapolation is widely used to assess trends in electoral support based on polling data (polling-based forecasting), as exemplified by platforms such as FiveThirtyEight, YouGov (Tetlock & Gardner, 2015), or, in the Ukrainian context, research groups like Rating, SOCIS, and KIIS.

Machine learning further enhances forecasting accuracy by integrating not only direct polling data, but also secondary signals such as social media activity, media coverage, and historical voting patterns. In the United States, hybrid models are increasingly utilized, combining polling data, voter registration records, economic indicators, and behavioral variables. (OpEx90, 2023)

The principle of systematicity, in electoral forecasting requires careful consideration of the broader political context: changes in electoral legislation, media campaign dynamics, party mobilization resources, and the organizational efficiency of campaign headquarters.

The principle of verification is implemented through ensemble forecasting – comparing the results of several independent models – or through post hoc evaluation of forecasting accuracy after elections. For instance, following the U.S. presidential elections of 2016 and 2020, detailed audits of forecasting models were conducted to evaluate their precision and underlying assumptions. (Runciman, 2013)

In the Ukrainian context, electoral forecasting faces additional challenges: limited access to independent polling data, significant regional heterogeneity,

wartime conditions, high electoral mobility, and the growing impact of online campaigning. As a result, there is an increasing need for locally adapted hybrid approaches that integrate traditional forecasting techniques with digital tools such as Telegram analytics, electoral chatbots, and semantic mapping.

Conclusions

The analysis conducted in this study confirms that effective political forecasting is based on adherence to a set of fundamental principles – alternativity, systematicity, continuity, and verification – which ensure the coherence and scientific validity of forecasts. Political forecasting serves not only as an analytical tool but also as a mechanism for improving the quality of decision-making under conditions of increasing uncertainty.

Contemporary analytical practice demonstrates that the combination of classical methods (such as extrapolation, analogical reasoning, and scenario modeling) with cutting-edge approaches (such as machine learning, big data analytics, and hybrid forecasting) offers new opportunities for generating accurate and adaptive predictions.

The study further demonstrates that forecast effectiveness increases when the following conditions are met:

- continuous updating of the analytical model,
- multi-channel verification of results (especially through triangulation),
- cognitive flexibility of forecasters and openness to alternative scenarios,
- transparency of methodology and minimization of analytical biases.

Recommendations:

1. Government institutions should actively establish forecasting units focused on scenario analysis, risk assessment, and long-term strategic trends.
2. Think tanks and academic institutions are encouraged to adopt advanced machine learning methods, integrating them with expert evaluations in a hybrid forecasting framework.
3. Forecasters and analysts should uphold standards of analytical ethics: validating assumptions, avoiding groupthink, and publicly disclosing the rationale behind forecasts.
4. In the field of education, political forecasting should be incorporated into political science curricula, with emphasis on practical case studies, strategic thinking, and foresight methodologies.

5. Media and the public should cultivate critical thinking in relation to political forecasts–distinguishing between analytical hypotheses and political propaganda.

Future research directions. To further develop the conceptual framework presented in this article, future studies may explore:

- the development of cognitively adaptive forecasting models that incorporate shifts in public opinion in real time.
- investigation into the reflexive impact of forecasts – i.e., how the publication of a forecast influences’ actor behavior and the political process.
- refinement of integrated analytical methodologies, combining sociological data, big data, simulation models, and expert assessments.
- examination of forecasting effectiveness in post-conflict states, where risks of instability are particularly high.
- study of ethical dimensions of political forecasting, especially regarding risks of manipulation, undue influence on public opinion, and the responsibilities of forecasters.

Bibliography

- Bishop, P., Hines, A., & Collins, T. (2007). „The current state of scenario development: An overview of techniques”. In: *Foresight*, no 9(1).
- Donaj, Ł. (2017). „Teoria szarych systemów a prognozowanie w naukach społecznych: przyczynek do dyskusji”. In: *Przegląd Strategiczny*, no 10.
- Godet, M. (1993). *La prospective stratégique: Problèmes de méthode*. Paris: Dunod.
- Gorgosz, A. (2014). „Perspektywa prognostyczna w polityce publicznej: metody umożliwiające prognozowanie – ich rola w procesie formułowania polityk publicznych”. In: *Zarządzanie Publiczne*, no 1(25).
- Grin, J., Rotmans, J., & Schot, J. (2010). *Transitions to sustainable development. New Directions in the Study of Long Term Transformative Change*. London: Routledge.
- Jouvenel, de H. (2004). *Invitation à la prospective*. Paris: Presses Universitaires de France.
- JRC EU. (2022). *Collection of foresight and engagement tools. Knowledge for Policy*. https://knowledge4policy.ec.europa.eu/foresight/collection-foresight-engagement-tools_en, 16.08.2025.

- Kondrakiewicz, D. (2021). *Prognozowanie i symulacje międzynarodowe*. Lublin: Instytut Europy Środkowej.
- Lesourne, J. (1976). *Les systèmes du destin*. Paris: Presses Universitaires de France.
- National Intelligence Council. (2021). *Global trends 2040: A more contested world*. Washington, D.C. <https://www.dni.gov/index.php/gt2040-home>, 16.08.2025.
- OECD. (2020). *Strategic foresight for better policies*. Paris: OECD Publishing. <https://www.oecd.org/strategic-foresight>, 16.08.2025.
- OpEx90. (2023, September 7). *Revolutionizing political data analysis with machine learning in 2024*. OpEx90. <https://opex90.com/blog/post/revolutionizing-political-data-analysis-with-machine-learning-in-2024>, 16.08.2025.
- RAND Corporation. (2024). *Back to the Future. A Refresh of Future Scenarios for Project Evergreen Strategic Foresight Activities*. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA2992-1.html, 16.08.2025.
- Runciman, D. (2018). *Political hypocrisy: The mask of power, from Hobbes to Orwell and beyond* (Revised ed.). Princeton University Press.
- Sulek, M. (2013). *Prognozowanie i symulacja międzynarodowa*. Warszawa: Poltext.
- Świeboda, H. (ed.). (2018). *Prognozowanie w naukach społecznych: wymiar narodowy i międzynarodowy*. Warszawa: Akademia Sztuki Wojennej.
- Tetlock, P. E., & Gardner, D. (2016). *Superforecasting: The art and science of prediction*. New York: Crown.
- Wilson Center. (2023). *Ukraine seeks to end the war: What's wrong with the "peace" scenarios?* <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/ukraine-seeks-end-war-whats-wrong-peace-scenarios>, 16.08.2025.
- Андрусів, В. В. (2006). *Прогноз в політиці: розуміння, предмет, методологія здійснення. Теорія і практика політичного аналізу і прогнозування: зб. матеріалів*, 7–34. Київ: НІСД.
- Бей, Г. А. (2011). „Особливості використання математичного моделювання в політичному аналізі та прогнозуванні”. In: *Політологічний вісник*, no 57.
- Бей, Г. А. (2015). *Політичне прогнозування та його роль у формуванні державної політики* (Канд. дис.). Київ.
- Бутовська-Люшко, І. О. (2005). „Сутність, методи і критерії ефективності політичного прогнозування”. In: *Вісник ДАКККиМ*, no 1.
- Вашенко, К. О. (2008). *Політичний аналіз і прогноз в сучасній Україні: монографія*. Київ: Логос.
- Горбатенко, В. П., & Бутовська, І. О. (2006). *Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика*. Київ: Генеза.

- Дерега, В. В. (2008). „Сутність та особливості політичного прогнозування”. In: *Наукові праці ЧДУ ім. Петра Могили. Серія: Політологія*, no 79(66).
- Ковальчук, В. Ю. (2020). *Прогнозування суспільно-політичної обстановки у воєнній сфері*. Харків: ХУПС.
- Лепський, М. А. (ed.). (2012). *Стратегічне прогнозування політичних ситуацій та процесів: монографія*. Запоріжжя: ЗНУ.
- Пальоха, В. В. (2014). „Політичне прогнозування в системі державного управління України”. In: *Науковий вісник НАДУ*, no 2.
- Ржевська, Н. Ф. (2012). *Політичний аналіз і стратегічне прогнозування в США: інституційний вимір*. Дрогобич: Коло.
- Рубанов, В. В. (2016). *Теоретико-методологічні засади політичної аналітики* (Дис. д-ра політ. наук). Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/12185>, 16.08.2025.
- Телешун, С. О., & Баронін, А. С. (2001). *Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації*. Київ: Паливода А. В.

Correspondence concerning this paper should be addressed to

Dr. Lyubomyr Skochylas - Associate Professor of the Department of Political Science at the Ivan Franco National University of Lviv (Ukraine).

E-mail: skochylas@yahoo.com

Magdalena Kawa

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie (Polska)

ORCID: 0000-0001-9340-1097

Solidarność w polityce azylowej Unii Europejskiej

Solidarity in the European Union asylum policy

Abstrakt

Artykuł porusza kwestie dotyczące solidarności w Unii Europejskiej, zarówno na poziomie ogólnym, jak i w zakresie polityki azylowej. Solidarność, jako jedna z podstaw UE, jest mocno osadzona w przepisach regulujących politykę azylową. Kwestie migracyjne i azylowe to jedno z największych wyzwań stojących obecnie przed UE. Unijni przywódcy mają świadomość, że bez solidarnego działania nie uda się im sprostać. Na ile jednak solidarne podejście w kwestii azylu ma swoje odzwierciedlenie w działaniach podejmowanych na szczeblu unijnym i przez poszczególne państwa członkowskie? W artykule analizie zostały poddane zapisy o solidarności w dokumentach unijnych, a także powiązanie solidarnego podejścia z polityką azylową, szczególnie w odniesieniu do jej ostatniej reformy.

Słowa kluczowe: *Polityka azylowa, Unia Europejska, solidarność, mechanizm solidarnościowy.*

Abstract

The article discusses issues related to solidarity in the European Union, both at a general level and in the area of asylum policy. Solidarity, as one of the foundations of the EU, is firmly embedded in the provisions regulating asylum policy. Migration and asylum issues are one of the greatest challenges currently facing the EU. EU leaders are aware that without solidarity action they will not be able to cope with them. However, to what extent is the solidarity approach to asylum reflected in the actions taken at the EU level and by individual member states? The article analyses the provisions on solidarity in EU documents, as well as the link between the solidarity approach and asylum policy, especially in relation to its latest reform.

Key words: *asylum policy, European Union, solidarity, solidarity mechanism.*

Wprowadzenie

Solidarność, jako idea, pojawiła się już w początkowym etapie procesu integracji europejskiej. W 1950 r. Robert Schuman, w deklaracji nazwanej jego nazwiskiem, podkreślił, że “Europa nie powstanie od razu ani w całości: będzie powstawała przez konkretne realizacje, tworząc najpierw rzeczywistą solidarność” (Schuman, 1950). Zdaniem Schumana solidarność europejska musi rozpocząć się od współpracy pomiędzy Francją i Niemcami. Wrogie wobec siebie państwa powinny zapoczątkować wspólne działania w obszarze produkcji węgla i stali. Schuman stał na stanowisku, że solidarność produkcji powinna być priorytetowym działaniem, w dalszej kolejności może ona doprowadzić do rozwoju procesu integracji europejskiej.

W dalszych latach urzeczywistniania się idei wspólnej Europy solidarność była jej nieodłącznym elementem. Pojęcie to pojawiło się zarówno w Traktatach, jak i innych dokumentach. Pierwszy wyrok Trybunału Sprawiedliwości w Luksemburgu odnoszący się do zasady solidarności został ogłoszony w 1973 roku. W uzasadnieniu wyroku znalazło się stwierdzenie, że “niezgodność z obowiązkiem solidarności zaakceptowanym przez Państwa Członkowskie [...] godzi w fundamentalne podstawy porządku prawnego”. (Wyrok TS, sprawa 39-72)

Wśród badaczy charakter i zakres solidarności w Unii Europejskiej jest dyskutowany. Zdaniem Tomasza Długosza solidarność w ogólnym ujęciu ma charakter abstrakcyjny, swoim zasięgiem obejmuje różnorodne obszary integracji. Jednocześnie stoi on na stanowisku, że solidarność jest podstawowym

celem politycznym UE, a jej przejawem jest zasada lojalnej i szczerzej współpracy. (Długosz, 2022, s. 8) Joanna Helios jednoznacznie stwierdza, że solidarność należy postrzegać w charakterze zasady prawa unijnego. (Helios, 2013, s. 22) Bartłomiej Krzan podkreśla, że obecnie solidarność funkcjonuje w różnych wymiarach. Odnosi się do państw członkowskich, narodów, a także różnych grup pokoleniowych. (Krzan, 2022, s. 636)

Solidarność, jako zasada, została umiejscowiona w wielu politykach unijnych. Jedną z nich jest polityka azylowa. W początkach funkcjonowania Wspólnoty Europejskiej kwestie związane z azylem należały do kompetencji państw członkowskich. Sytuację osób uchodźczych regulowała Konwencja Genewska oraz Protokół Nowojorski¹.

Zmiany nastąpiły po przekształceniu Wspólnoty w Unię Europejską. Konsekwencją tego ruchu było umiejscowienie polityki azylowej w III filarze, co miało jednocześnie skutkować ujednoliceniem przepisów i zasad w tym obszarze. (Nitszke, 2013, s. 355) Zgodnie z zapisami Traktatu o Unii Europejskiej, polityka azylowa została uznana za przedmiot wspólnego zainteresowania państw członkowskich².

Od czasu podpisania TUE regulacje dotyczące azylu były wielokrotnie zmieniane, koncepcja polityki azylowej się rozwijała i próbowała reagować na bieżącą sytuację. Jednak nacisk na solidarne podejście państw członkowskich do kwestii związanych z azylem pozostał. Przyjęty 14 maja 2024 r. Pakt o Azylu i Migracji³ także zawiera w swoich zapisach zasadę solidarności.

Cel pracy i metodologia

Celem artykułu jest analiza zapisów poświęconych solidarności w dokumentach regulujących politykę azylową UE. Solidarność leży u podstaw integracji europejskiej, a kwestie azylowe są jednym z największych wyzwań, przed którym obecnie stoi UE. Jednak hipoteza postawiona w tekście głosi, że solidarność, choć silnie umiejscowiona w unijnym prawodawstwie, nie tylko tym poświęconym problematyce azylowej nie znajduje swojego wyrazu w realizacji polityki wobec osób poszukujących ochrony międzynarodowej.

W celu weryfikacji powyższej hipotezy postawiono kilka pytań badawczych, na które podjęto próbę odpowiedzi w kolejnych częściach tekstu: na ile możemy uznać, że zapisy o solidarności w dokumentach UE stanowią o jej fundamentalnym znaczeniu dla całej Wspólnoty, jak silnie powiązana jest

¹ Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. oraz Protokół dotyczący statusu uchodźców, sporządzony w Nowym Jorku dnia 31 stycznia 1967 r.

² Taki sam status nadano polityce imigracyjnej i polityce wobec obywateli państw trzecich.

³ Paktem o Azylu i Migracji zostały nazwane rozporządzenia i dyrektywy regulujące politykę azylu i migracji.

polityka azyłowa z kwestiami solidarnościowymi i jak skuteczne są narzędzia, które w swoim założeniu mają urzeczywistnić ideę solidarności w obszarze azyłu?

Zastosowane metody badawcze, które mają pomóc znaleźć odpowiedzi na zadane pytania oraz zweryfikować postawioną hipotezę to analiza instytucjonalno-prawna oraz analiza treści.

Solidarność w Unii Europejskiej

Pojęcie „solidarności” zostało ujęte w prawie pierwotnym UE. Nigdzie jednak, w dokumentach UE, termin ten nie został zdefiniowany, a jego użycie występuje w wielu formach, m.in. jako wartość, cel czy zasada.

W preambułach Traktatów solidarność występuje jako wartość. Traktat o Unii Europejskiej (TUE) zawiera następujący zapis „PRAGNĄC pogłębić solidarność między swymi narodami w poszanowaniu ich historii, kultury i tradycji”. (Preambuła TUE). Zaś w Traktacie o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE) „ZAMIERZAJĄC potwierdzić solidarność, która łączy Europę z krajami zamorskimi, oraz pragnąc zapewnić ich pomyślny rozwój zgodnie z zasadami Karty Narodów Zjednoczonych”. (Preambuła TFUE)

W dalszych częściach obu dokumentów znajdują się wielokrotnie odniesienia do solidarności. W artykule 2 TUE pojawił się zapis o wartościach, na których opiera się UE podkreślając jednocześnie, że społeczeństwo Państw Członkowskich oparte jest m.in. na solidarności⁴. W artykule 3 słowo „solidarność” pojawia się w trzykrotnie. W pierwszym przypadku mowa o tym, że UE wspiera solidarność między pokoleniami, w drugim podkreślano wsparcie solidarności między państwami członkowskimi⁵. Trzeci raz pojęcie to użyte zostało w kontekście unijnych działań zewnętrznych, zaznaczając, że UE przyczynia się m.in. do solidarności i wzajemnego szacunku między narodami⁶.

W artykule 21 solidarność określona jest jako zasada⁷. W ustępie pierwszym artykułu wymieniono zasady, na których opiera się UE działając na arenie międzynarodowej. Jedną z nich była solidarność⁸.

⁴ „Unia opiera się na zasadach wartościach [...]. Wartości te są wspólne Państwom Członkowskim w społeczeństwie opartym na pluralizmie, niedyskryminacji, tolerancji, sprawiedliwości, solidarności oraz na równości kobiet i mężczyzn”. (art. 2 TUE).

⁵ „[Unia] Zwalcza wykluczenie społeczne i dyskryminację oraz wspiera sprawiedliwość społeczną i ochronę socjalną, równość kobiet i mężczyzn, solidarność między pokoleniami i ochronę praw dziecka”. (art. 3 ust. 3 TUE).

⁶ „W stosunkach zewnętrznych Unia [...] Przyczynia się do pokoju, bezpieczeństwa, trwałego rozwoju Ziemi, do solidarności i wzajemnego szacunku między narodami.”(art. 3 ust. 5 TUE).

⁷ Wioletta Jedlecka zauważa, że solidarność jako zasada w TUE ma dwa aspekty - pozytywny i negatywny. Pierwszy z nich nakłada na państwa zobowiązania do realizacji działań, które zapewnią skuteczność unijnego prawa w ich wewnętrznym porządku prawnym. W drugim przypadku zasada solidarności państwa mają obowiązek zaniechać działań, które mogą podważyć skuteczność prawa UE w prawie państwa członkowskiego. (Zob. szerzej, Jedlecka, 2015, s. 634).

⁸ „Działania Unii na arenie międzynarodowej oparte są na zasadach, które leżą u podstaw jej

W ustępie drugim artykułu 24 solidarność pojawia się w odniesieniu do jej politycznego wymiaru⁹. Z kolei w ustępie trzecim tego artykułu umieszczony został zapis o wzajemnej solidarności w przypadku realizacji polityki zagranicznej i bezpieczeństwa UE. W tym samym ustępie podkreślono, że państwa członkowskie działają zgodnie na rzecz umacniania i rozwijania wzajemnej solidarności politycznej¹⁰.

Kolejne użycie terminu solidarność pojawia się w przypadku określenia sposobu podejmowania decyzji w obszarze wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Zgodnie z ustępem 1 artykułu 31 państwa członkowskie postępują w duchu wzajemnej solidarności w przypadku, kiedy wstrzymują się od głosu¹¹. Ostatnie nawiązanie do omawianego terminu pojawia się również w odniesieniu do działań UE w zakresie wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa¹².

W TFUE solidarność także używana jest w różnych kontekstach. Podkreślana jest solidarność państw członkowskich, także w zakresie polityki azylowej „Unia zapewnia brak kontroli osób na granicach wewnętrznych i rozwija wspólną politykę w dziedzinie azylu, imigracji i kontroli granic zewnętrznych, opartą na solidarności między Państwami Członkowskimi i sprawiedliwą wobec obywateli państw trzecich”. (art. 67 ust. 2 TFUE). Dodatkowo w Traktacie wspomniano o „solidarności finansowej”, która stosowana miałaby być również w odniesieniu do polityki azylowej „Polityki Unii, o których mowa w niniejszym rozdziale, oraz ich wprowadzenie w życie podlegają zasadzie solidarności i sprawiedliwego podziału odpowiedzialności między Państwami Członkowskimi, w tym również na płaszczyźnie finansowej”. (art. 80 TFUE)¹³. W Traktacie zawarto także „Klauzulę solidarności”, która ma gwarantować

utworzenia [...] zasad równości i solidarności [...]”. (art. 21 ust. 1 TUE).

⁹ „W ramach zasad i celów swoich działań zewnętrznych Unia Europejska prowadzi, określa i realizuje wspólną politykę zagraniczną i bezpieczeństwa, opartą na rozwoju wzajemnej solidarności politycznej między Państwami Członkowskimi [...]”. (art. 24 ust. 2 TUE).

¹⁰ „Państwa członkowskie popierają, aktywnie i bez zastrzeżeń, politykę zewnętrzną i bezpieczeństwa Unii w duchu lojalności i wzajemnej solidarności i szanują działania Unii w tej dziedzinie. Państwa członkowskie działają zgodnie na rzecz umacniania i rozwijania wzajemnej solidarności politycznej”. (art. 24 ust. 3 TUE).

¹¹ „Każdy członek Rady, który wstrzymuje się od głosu, może - zgodnie z niniejszym akapitem - jednocześnie złożyć formalne oświadczenie. W takim przypadku nie jest on zobowiązany do wykonania decyzji, ale akceptuje, że decyzja ta wiąże Unię. W duchu wzajemnej solidarności to Państwo Członkowskie powstrzymuje się od wszelkich działań, które mogłyby być sprzeczne lub utrudnić działania Unii podejmowane na tej decyzji”. (art. 31 ust. 1 TUE).

¹² „[...] Państwa członkowskie są względem siebie solidarne”. (art. 32 TUE).

¹³ Dodatkowo w Traktacie pojawiły się odwołania do solidarności w następujących artykułach - „Bez uszczerbku dla innych procedur przewidzianych w Traktatach, Rada, na wniosek Komisji, może postanowić, w duchu solidarności między Państwami Członkowskimi, o środkach stosownych do sytuacji gospodarczej”. (art. 122 ust. 1 TFUE). „W ramach ustanowienia lub funkcjonowania rynku wewnętrznego oraz z uwzględnieniem potrzeby zachowania i poprawy stanu środowiska, polityka Unii w dziedzinie energetyki ma na celu, w duchu solidarności między Państwami Członkowskimi”. (art. 194 ust. 1 TFUE).

wsparcie państw członkowskich w przypadku ataku terrorystycznego, klęski żywiołowej lub katastrofy spowodowanej przez człowieka¹⁴.

Solidarność ujęto również w Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej (KPP UE). W preambule dokumentu została ona wymieniona jako jedna z czterech unijnych wartości „[...] Unia jest zbudowana na niepodzielnych, powszechnych wartościach godności osoby ludzkiej, wolności, równości i solidarności; [...]”. (Preambuła KPP UE) Dodatkowo, solidarności, w odniesieniu do praw pracowniczych, poświęcony został cały czwarty Tytuł Karty. Odwołania do solidarności pojawia się wielokrotnie w innych aktach prawa unijnego, a także różnego rodzaju dokumentach¹⁵.

Za Krzysztofem Tomaszewskim można stwierdzić, że odnosząc się do aspektu normatywnego UE, solidarność ma solidne podstawy formalnoprawne. Dowodem tego jest m.in. fakt, że funkcjonuje ona w dwóch obszarach: „w wymiarze ideologicznym jako pewna samoistna wartość wpisująca się w doktrynę postępowania państw członkowskich UE (art. 2 TUE), jak również w wymiarze praktycznym jako swoisty mechanizm działania, rodzaj generalnej wytycznej do inicjatyw podejmowanych wspólnie przez państwa członkowskie (np. tytuł VII: Klauzula solidarności, art. 222 TFUE)”. (Tomaszewski, 2020, s. 174)

Solidarność i azyl

Unijna polityka azylowa jest częścią przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości. Zaś solidarność, jest jedną z zasad, zgodnie z którą realizowana jest polityka azylowa UE. Mówi o tym, wspomniany już, art. 80 TFUE. Zapisy o konieczności solidarnego podejścia do polityki azylowej przywoływane były także w wielu innych dokumentach. Znaleźć je można m.in. w dwóch programach, których celem było wdrożenie poszczególnych etapów utworzenia Wspólnego Europejskiego Systemu Azylowego (WESA)¹⁶ – Programie Haskim¹⁷

¹⁴ „Unia i jej Państwa Członkowskie działają wspólnie w duchu solidarności, jeżeli jakiegokolwiek Państwo Członkowskie stanie się przedmiotem ataku terrorystycznego lub ofiarą klęski żywiołowej lub katastrofy spowodowanej przez człowieka”. (art. 222 ust. 1 TFUE).

¹⁵ Np. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów - Europejski program w zakresie migracji z dnia 13.05.2015 r., Program sztokholmski - Otwarta i bezpieczna Europa dla dobra i ochrony obywateli czy Konkluzje po spotkaniu Rady Europejskiej z 27 czerwca 2014 r.

¹⁶ Wspólny Europejski System Azylowy Wspólny to “system oparty na pełnym i integralnym stosowaniu konwencji genewskiej. Ma on na celu zapewnienie sprawiedliwego i humanitarnego traktowania osób wnioskujących o udzielenie ochrony międzynarodowej, harmonizację systemów azylowych oraz zmniejszenie różnic między państwami członkowskimi na mocy wiążących przepisów, a także zacieśnienie praktycznej współpracy między krajowymi organami odpowiedzialnymi za kwestie azylu i wzmocnienie zewnętrznego wymiaru azylu”. (Dostęp do ..., <https://euaa.europa.eu/sites/default/files/Practical%20Tools-%20Access%20To%20Procedures-FAQ-PL.pdf>, 15.04.2025).

¹⁷ Program Haski: Wzmacnianie wolności, bezpieczeństwa i solidarności w Unii Europejskiej (2005/C 53/01).

oraz Sztokholmskim¹⁸. W pierwszym jedynie powtórzono zapisy o zasadzie solidarności zawarte w art. 80 TFUE, w drugim je rozwinęto. Pojęcie azylu, a idąc dalej WESA, połączono z przestrzenią ochrony i solidarności. Podkreślono, że jej stworzenie jest celem Rady Europejskiej. Solidarność państw członkowskich stanowiła ważny element procesu wprowadzania WESA. Z jednej strony, kraje unijne powinny działać wspólnie w celu urzeczywistnienia idei polityki azylowej. Z drugiej, Rada Europejska podkreśliła konieczność solidaryzowania się z państwami członkowskimi pozostającymi pod presją migracyjną, m.in. w tym celu wzywa Komisję Europejską do przeanalizowania możliwości „bardziej efektywnego wykorzystywania istniejących systemów finansowych Unii mających na celu wzmacnianie wewnętrznej solidarności”. (Program Sztokholmski)

Jednocześnie, rozwiązanie wprowadzone Konwencją Dublińską¹⁹ w pewien sposób oddalało kraje unijne od idei solidarności. Jego celem było wyznaczenie państwa odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o azyl. Założenia konwencji miały zahamować proces starania się o nadanie statusu uchodźcy w wielu krajach przez tę samą osobę. Jednak w dłuższej perspektywie zaproponowany mechanizm przyczynił się do nieproporcjonalnych obciążeń niektórych państw, co unaoczniał kryzys z 2015 r.

Wraz z rozwojem polityki azylowej zmieniało się także podejście do idei solidarności. Oprócz deklarowania czy dążenia do solidarności w zakresie azylu, oczekiwano również konkretnych działań w tym obszarze. Jednym z nich miał być mechanizm solidarnościowy. W dyrektywie Rady UE 2001/55/WE z dnia 20 lipca 2001 r.²⁰, podkreślono konieczność jego uruchomienia. Celem rozwiązania miało być „osiągnięcie równowagi wysiłków Państw Członkowskich związanych z przyjęciem wysiedleńców wraz z jego następstwami w przypadku wystąpienia masowego napływu wysiedleńców”. (Dyrektywa Rady UE 2001/55/WE) Dodatkowo miało ono pozwolić „na nadanie konkretnej treści ustanowionej w art. 80 TFUE zasadzie solidarności i sprawiedliwego podziału odpowiedzialności między państwami członkowskim”. (Wróbel, 2019, s. 50)

W wyniku kryzysu migracyjnego w 2015 r. zdecydowano się na wprowadzenie dwóch tymczasowych (dwuletnich) programów relokacji uchodźców (Decyzja Rady (UE) 2015/1523 i Decyzja Rady (UE) 2015/1601). Jeden z nich był dobrowolny, w drugim zastosowano podział kwotowy. Negatywne reakcje, w szczególności w państwach Europy Środkowej, skutkowały niepowodzeniem tego rozwiązania. Choć niektóre kraje wsparły Grecję i Włochy

¹⁸ Program Sztokholmski - Otwarta i bezpieczna Europa dla dobra i ochrony obywateli (2010/C 115/01).

¹⁹ Konwencja wyznaczająca państwo odpowiedzialne za rozpatrywanie wniosków o azyl złożonych w jednym z Państw Członkowskich Wspólnot Europejskich podpisana 15 czerwca 1990 r. w Dublinie. Weszła w życie w 1999 r.

²⁰ Dyrektywa Rady Unii Europejskiej 2001/55/WE z dnia 20 lipca 2001 r. w sprawie minimalnych standardów przyznawania tymczasowej ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców oraz środków wspierających równowagę wysiłków między Państwami Członkowskimi związanych z przyjęciem takich osób wraz z jego następstwami.

realizując przyjęte zobowiązania, to nie pomogło to w rozwiązaniu kryzysu²¹. Tym samym unaoczniona została słabość zasady solidarnego podejścia państw członkowskich w zakresie azylu. Złamanie tej zasady potwierdził TS²².

Uchylenie się od solidarnego i odpowiedzialnego podejścia w polityce azylowej może wynikać z faktu, o którym pisze Krzysztof Załucki. „... skoro w polityce migracyjnej²³ nie ma de facto wspólnoty wartości i interesów, zorientowane na nią de iure mechanizmy unijne muszą zawodzić”. (Załucki, 2018, s. 330) Solidarność w tym przypadku okazała się sprzeczna z interesami poszczególnych państw. Blokowanie pomysłu o wspólnym rozwiązaniu kryzysu migracyjnego jeszcze bardziej osłabiło zasadę solidarności. W kolejnych próbach reformy polityki azylowej UE nie zrezygnowano jednak z utrzymania tej zasady. Ostatnie zmiany prawne w tym zakresie podtrzymały solidarnościowe podejście, jako ważny aspekt funkcjonowania w obszarze azylu.

Ostatnia reforma polityki azylowej

Pakt o Azylu i Migracji, przyjęty przez Radę UE 14 maja 2024, składa się ze zbioru aktów prawnych - dyrektywy i rozporządzeń, które reformują dotychczasową politykę UE w zakresie migracji i azylu. Praktycznie każdy dokument odwołuje się do zasady solidarności, zestawiając ją jednocześnie ze sprawiedliwym podziałem odpowiedzialności²⁴.

Solidarność w tym przypadku bardziej ma się przejawiać we wzajemnym wspieraniu państw członkowskich, a nie osób poszukujących azylu. Istotę tego podejścia dobrze oddaje zapis w Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1351 z dnia 14 maja 2024 r. – „Zasada solidarności i sprawiedliwego podziału odpowiedzialności powinna być założeniem, na podstawie którego państwa członkowskie wspólnie dzielą się odpowiedzialnością za zarządzanie migracją, w szczególności w dziedzinie regulowanej wspólnym europejskim systemem azylowym”. (pkt. 3

²¹ krytyki tego rozwiązania, ostateczna liczba wyniosła 34,7 tys. (Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej i Rady, Sprawozdanie z postępów w realizacji Europejskiego programu w zakresie migracji, Bruksela, dnia 16.10.2019 r. COM(2019) 481 final).

²² W wyroku z dnia 2 kwietnia 2020 r. w sprawach połączonych C-715/17, C-718/17 i C-719/17 Trybunał Sprawiedliwości orzekł, że Czechy, Rzeczpospolita Polska i Węgry naruszyły swoje zobowiązania wynikające z prawa Unii odmawiając wdrożenia mechanizmu czasowego przesiedlenia dla osób ubiegających się o ochronę międzynarodową (zob. szerzej Wyrok Trybunału (Trzecia izba) z 2 kwietnia 2020 r. w sprawach połączonych C-715/17, C-718/17, C-719/17, ECLI:EU:C:2020:257).

²³ Polityka migracyjna jest tutaj szeroko rozumiana i obejmuje również kwestie azylowe. Zob. szerzej Załucki, 2018.

²⁴ Zapis „Polityka taka powinna być regulowana zasadą solidarności i sprawiedliwego podziału odpowiedzialności” zawarty został w siedmiu z dziesięciu dokumentów składających się na Pakt o Azylu i Migracji. Nie znalazł się w rozporządzeniach dotyczących kontroli przesiewowej oraz systemu Eurodac.

Rozporządzenia PE i Rady (UE) 2024/1351) Nawet w przypadku przesiedleń ze względów humanitarnych, w rozporządzeniu wspomina się o solidarności z państwami trzecimi, a nie osobami przesiedlonymi.

W dokumentach nie zabrakło także odniesienia do mechanizmu solidarnościowego. Choć przyjęte akty prawne nie weszły jeszcze w życie, to analiza zapisów pozwala dokonać pewnej oceny zaproponowanych zmian.

Jednym z filarów nowego paktu jest skuteczny system solidarnościowy i odpowiedzialności. Miał się on zmaterializować poprzez:

- a) stałe ramy solidarności - zgodnie z założeniami ramy te będą dawały gwarancję solidarności między krajami. Dzięki temu, że to państwa same mogą decydować o sposobie i zakresie swojego zaangażowania (relokacja, wkład finansowy, wsparcie operacyjne, wnioski o odliczeniach i „kompensacja odpowiedzialności”);
- b) wsparcie operacyjne i finansowe - dzięki uruchomieniu odpowiednich agencji UE i specjalnych funduszy możliwe będzie wsparcie państwa członkowskiego na każdym etapie realizacji polityki azylowej;
- c) bardziej przejrzyste przepisy dotyczące odpowiedzialności za rozpatrywanie wniosków o udzielenie azylu - dzięki jasno określonym kryteriom odpowiedzialności, skuteczniej będzie wyglądała procedura wskazywania kraju członkowskiego odpowiedzialnego za ocenę wniosku azylowego;
- d) zapobieganie wtórnemu przemieszczaniu się: zapis ten potwierdza założenia Konwencji Dublińskiej - obowiązek wystąpienia o ochronę międzynarodową w kraju UE pierwszego wjazdu i pozostania tam do momentu ustalenia kraju odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o nadanie azylu. (zob. szerzej stronę Paktu o migracji i azylu).

Założenia mechanizmu solidarnościowego znalazły się w Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1351 z dnia 14 maja 2024 r. Jego wprowadzenie miałyby doprowadzić do urzeczywistnienia zasady solidarności określonej w art. 80 TFUE. Zgodnie z jego zapisami zakłada się stworzenie obowiązkowego, ale jednocześnie i elastycznego, mechanizmu solidarności. Jego celem będzie „skuteczne wsparcie państw członkowskich znajdujących się pod presją migracyjną oraz zapewniający szybki dostęp do sprawiedliwych i skutecznych procedur udzielania ochrony międzynarodowej”. (pkt. 22 Rozporządzenia PE i Rady UE 2024/1351) Jednocześnie podkreślono, że mechanizm będzie skonstruowany w taki sposób, aby dawać możliwość udzielania różnego rodzaju „środków solidarnościowych mających taką samą wartość oraz powinien być elastyczny i możliwy do szybkiego dostosowania do zmieniającego się charakteru wyzwań związanych z migracją”. (pkt. 22 Rozporządzenia PE i Rady UE 2024/1351)

Zgodnie z intencją nowego rozwiązania, elastyczne podejście do mechanizmu solidarnościowego da możliwość każdemu z państw członkowskich realizacji zasady solidarności. Zakres działań w tym obszarze jest szeroki i dostosowany do różnych możliwości poszczególnego kraju unijnego. Jednak zapisy o elastyczności dają podstawę do twierdzenia, że może być to kolejna próba bezskutecznego egzekwowania zasady solidarności.

Kolejnym zagrożeniem jest możliwość „wystąpienia z wnioskiem o zezwolenie na zastosowanie odstępstw i środków solidarnościowych” (pkt. 22 Rozporządzenia PE i Rady UE 2024/1351) w przypadku pojawienia się sytuacji spowodowanej „siłą wyższą”. O ile intencja tego zapisu wydaje się zgodna z zasadą solidarności i zakłada wsparcie państwa członkowskiego w trudnym momencie. O tyle sam proces decydowania czy kraj znajduje się w sytuacji kryzysowej spowodowanej działaniem siły wyższej może powodować utrudnienia w realizacji zobowiązań wobec osób starających się o nadanie statusu uchodźcy. Czas potrzebny Komisji Europejskiej na uznanie czy zasadne jest, aby wobec danego państwa zastosować odstępstwa może być traktowane jako możliwość do braku podejmowania działań w realizacji przepisów zawartych w dokumentach składających się na Pakt o Azylu i Migracji.

Spośród uwag krytycznych tego rozwiązania pojawiły się również głosy mówiące o tym, że trudno będzie osiągnąć równowagę pomiędzy zaproponowanym mechanizmem, a narzędziami ustalania państwa odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej. (Węc, 2024, s. 294)

Dodatkowo brak szerokiej kampanii informacyjnej na temat proponowanych rozwiązań prowadzić może do wzrostu nastrojów antyunijnych i antyuchodźczych, czego doskonałym przykładem było referendum zorganizowane w Polsce wraz z wyborami parlamentarnymi w 2023 roku²⁵.

Podsumowanie

Wydaje się zrozumiałym, że solidarność, jako jedna z podstaw funkcjonowania Unii Europejskiej, zajmuje także ważne miejsce w unijnej polityce azylowej. Ruchy migracyjne, w tym także przymusowe, są częścią obecnej rzeczywistości międzynarodowej i żadne prognozy nie wskazują, że w najbliższym czasie ich nasilenie może ulegać zmniejszeniu. Zasadne jest, że UE poszukuje rozwiązań, które pomogą w sprawnym zarządzaniu w obszarze

²⁵ Chodzi o referendum ogólnokrajowe referendum ogólnokrajowego w sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa, które odbyło się 15 października 2023 r. Ostatnie z referendalnych pytań brzmiało: „Czy popierasz przyjęcie tysięcy nielegalnych imigrantów z Bliskiego Wschodu i Afryki, zgodnie z przymusowym mechanizmem relokacji narzucanym przez biurokrację europejską?”. W referendum nie wzięła udziału wystarczająca liczba uprawnionych. Ci, którzy poszli do urn w zdecydowanej większości (96,79%) na cytowane pytanie odpowiedzieli „nie”. (Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 17 października 2023 r.).

migracji i azylu. Jednak założenie o solidarnym podejściu w tym procesie wydaje się, przynajmniej w tym momencie, idealistyczne.

Odwołując się do hipotezy zawartej w początkowej części tekstu zasadnym wydaje się jej potwierdzenie. Solidarność, którą uznaje się za jedną z podstaw integracji europejskiej, nie znajduje swojego wyrazu w realizacji polityki azylowej. Zarówno jeśli chodzi o solidarne podejście do osób poszukujących ochrony międzynarodowej w krajach UE, jak i w przypadku solidarnościowego podejścia państw członkowskich do realizacji przepisów regulujących kwestie azylowe.

Bibliography

- Długosz, T.(2022). „Traktatowa zasada solidarności w Unii Europejskiej w świetle wyroku Trybunału Sprawiedliwości UE z 15.07.2021 w sprawie gazociągu OPAL (C-848/19 P)”. W: *Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego*, nr 06.
- Dostęp do procedury azylowej. Co należy wiedzieć?*, (2016), Luksemburg: Unia Europejska.
- Helios, J. (2013). „Solidarność i dobro wspólne - kilka uwag w kontekście rozważań o metodach rozwiązywania sporów międzypaństwowych na przykładzie Unii Europejskiej”. W: *Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji* XCIV, nr 3542.
- Jedlecka, W. (2015). „Solidarność jako propozycja przezwyciężenia kryzysu w Unii Europejskiej”. W: *Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji* C/2, nr 3661.
- Krzan, B. (2022). Zasada solidarności w prawie europejskim. W: A. Kozłowski (red.). *Rzeczy prawa jako wartość uniwersalna: księga jubileuszowa Profesora Krzysztofa Wójtowicza*. Wrocław: E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Nitszke, A. (2013). Polityka azylowa Unii Europejskiej: między idealizmem a realizmem. W: R. Kłosowicz, B. Szlachta, J. Węc (red.). *Dylematy strategiczne XXI wieku: księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Michałowi Chorośnickiemu z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Tomaszewski, K. (2020). „Solidarność i subsydiarność — wartości ustrojowe UE. W poszukiwaniu remedium na współczesny kryzys procesu integracji europejskiej”. W: *Przegląd Sejmowy*, nr 1(156).
- Węc, J. (2024). „Kontrowersje między Komisją Europejską a rządami państw członkowskich Unii Europejskiej wokół projektu Rozporządzenia w sprawie zarządzania migracją i azylem w latach 2020-2024”. W: *Polityka i Społeczeństwo*, nr 3 (22).

- Wróbel, I. (2019). „Zasada sprawiedliwości między państwami członkowskimi w prawie Unii Europejskiej. Zmierzch czy renesans?”. W: *Przegląd Zachodni*, nr 2.
- Załucki, K. (2018). „Wpływ traktatu lizbońskiego na regulacje imigracyjne UE ze szczególnym uwzględnieniem zasady solidarności i sprawiedliwego podziału odpowiedzialności między państwami członkowskimi”. W: *Politeja - Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego*, nr 54.

Akty prawne i dokumenty:

- Decyzja Rady (UE) 2015/1523 z dnia 14 września 2015 r. ustanawiająca środki tymczasowe w obszarze ochrony międzynarodowej na rzecz Włoch i Grecji.
- Decyzja Rady (UE) 2015/1601 z dnia 22 września 2015 r. ustanawiająca środki tymczasowe w obszarze ochrony międzynarodowej na rzecz Włoch i Grecji.
- Traktat o Unii Europejskiej, Dz. U. WE C 1992.191.1.
- Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana), Dz. U. UE C 2016.202.47.
- Deklaracja Schumana. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_pl, 15.04.2025.
- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Dz. U. UE C. 2007.303.1.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów - Europejski program w zakresie migracji, Bruksela, dnia 13.05.2015 r., COM(2015) 240 final.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej i Rady, Sprawozdanie z postępów w realizacji Europejskiego programu w zakresie migracji, Bruksela, dnia 16.10.2019 r. COM(2019) 481 final.
- Posiedzenie Rady Europejskiej w dniach 26-27 czerwca 2014 r. Konkluzje, Bruksela, 27 czerwca 2014 r., EUCO 79/14.
- Konwencja wyznaczająca państwo odpowiedzialne za rozpatrywanie wniosków o azyl złożonych w jednym z Państw Członkowskich Wspólnot Europejskich, sporządzona w Dublinie dnia 15 czerwca 1999 r., Dz.U. 2005 nr 24 poz. 194.
- Program sztokholmski - Otwarta i bezpieczna Europa dla dobra i ochrony obywateli, Dz.U. C 115 z 4.5.2010.
- Program Haski: Wzmacnianie wolności, bezpieczeństwa i solidarności w Unii Europejskiej, 2005/C 53/01.

- Dyrektywa Rady Unii Europejskiej 2001/55/WE z dnia 20 lipca 2001 r. w sprawie minimalnych standardów przyznawania tymczasowej ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców oraz środków wspierających równowagę wysiłków między Państwami Członkowskimi związanych z przyjęciem takich osób wraz z jego następstwami, Dz.U.UE.L.2001.212.12.
- Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 17 października 2023 r. o wynikach głosowania i wyniku referendum przeprowadzonego w dniu 15 października 2023 r., Dz.U. 2023 poz. 2236.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1350 z dnia 14 maja 2024 r. ustanawiające unijne ramy przesiedleń i przyjmowania ze względów humanitarnych oraz zmieniające rozporządzenie (UE) 2021/1147.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1351 z dnia 14 maja 2024 r. w sprawie zarządzania azylem i migracją, zmiany rozporządzeń (UE) 2021/1147 i (UE) 2021/1060 oraz uchylenia rozporządzenia (UE) nr 604/2013.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1352 z dnia 14 maja 2024 r. w sprawie zmiany rozporządzeń (UE) 2019/816 i (UE) 2019/818 do celów wprowadzenia kontroli przesiewowej obywateli państw trzecich na granicach zewnętrznych.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1356 z dnia 14 maja 2024 r. w sprawie wprowadzenia kontroli przesiewowej obywateli państw trzecich na granicach zewnętrznych oraz zmiany rozporządzeń (WE) nr 767/2008, (UE) 2017/2226, (UE) 2018/1240 i (UE) 2019/817.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1358 z dnia 14 maja 2024 r. w sprawie ustanowienia systemu Eurodac do porównywania danych biometrycznych w celu skutecznego stosowania rozporządzeń Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1351 i (UE) 2024/1350 i dyrektywy Rady 2001/55/WE oraz w celu identyfikowania nielegalnie przebywających obywateli państw trzecich oraz bezpaństwowców, w sprawie występowania z wnioskami o porównanie z danymi Eurodac przez organy ścigania państw członkowskich i Europol na potrzeby ochrony porządku publicznego, w sprawie zmiany rozporządzeń
- Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/1240 i (UE) 2019/818 oraz w sprawie uchylenia rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 603/2013.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1359 z dnia 14 maja 2024 r. w sprawie reagowania na sytuacje kryzysowe i sytuacje spowodowane działaniem siły wyższej w dziedzinie migracji i azylu oraz w sprawie zmiany rozporządzenia (UE) 2021/1147.

Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 7 lutego 1973 r. Komisja Wspólnot Europejskich przeciwko Republice Włoskiej. Sprawa 39-72. ECLI identifier: ECLI:EU:C:1973:13.

Correspondence concerning this paper should be addressed to

Dr. Magdalena Kawa, Assistant Professor in Political Science, Department of International Relations, The State University of Applied Sciences in Chełm (Poland).
E-mail: mkawa@panschelm.edu.pl

Nataliia Khomyk

Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine)

ORCID: 0009-0002-3919-209X

The Role of the European Commission in Soil Protection in the European Union

Rola Komisji Europejskiej ds. Ochrony Gleby w Unii Europejskiej

Abstract

The ongoing integration processes within the European Union are driving continued reforms and evolution of its institutions. At the same time, the institutional mechanism of the European Union itself has a complex structure that reflects the gradual nature of European integration. This article focuses on the legal basis for the functioning, organisation and activities of the European Commission in the field of soil protection. This institution enables the European Union to achieve its objectives and fulfil its tasks in this area of public policy.

The article highlights the peculiarities of the European Commission's activities and focuses on its relevant competence in the field of soil protection in the manner determined primarily by the founding treaties. A key role is attributed to the Lisbon Treaty, which reformed the institutional foundations of this supranational international organisation. At the same time, the institutional structure of the EU has a number of features due to its status as a supranational association, whose authority is strictly limited to the competences conferred by its Member States. The article also explores the specific features of the distribution of powers and responsibilities between EU

institutions and the decision-making procedure of the European Commission in the field of soil protection. In particular, the study examines how the institutions of the European Union, acting within the framework of their prerogatives, implement policies in the field of environmental protection and soil as its integral part. The article provides a general overview of the EU as a supranational entity characterised by a unique distribution of powers. It outlines the features of the ordinary legislative procedure and clarifies the role of the European Commission within this process.

Key words: *mechanism, institution, norm, EU law, supranationality, environment, legal regulation.*

Abstrakt

Aktywny rozwój procesów integracyjnych zachodzących w ramach Unii Europejskiej prowadzi do dalszych reform i rozwoju poszczególnych instytucji. Jednocześnie sam mechanizm instytucjonalny Unii Europejskiej ma złożoną strukturę, która odzwierciedla stopniowy charakter rozwoju integracji europejskiej. W niniejszym artykule skupiono się na badaniu podstaw prawnych funkcjonowania, organizacji i działalności Komisji Europejskiej w dziedzinie ochrony gleby. To właśnie za pomocą tej instytucji Unia Europejska zapewnia osiągnięcie wyznaczonych celów i realizację zadań w tej dziedzinie życia społecznego.

W artykule omówiono specyfikę działalności Komisji Europejskiej i skupiono się na jej kompetencjach w zakresie ochrony gleby w porządku określonym przede wszystkim w traktatach założycielskich. Kluczową rolę odgrywa tu traktat lizboński, który zreformował podstawy instytucjonalne tej ponadnarodowej organizacji międzynarodowej. Struktura instytucjonalna UE ma szereg cech szczególnych wynikających z jej statusu ponadpaństwowego związku, który jest jednocześnie ściśle ograniczony kompetencjami przyznanymi jej przez państwa członkowskie. Zwrócono również uwagę na specyfikę podziału uprawnień i funkcji między instytucjami UE oraz procedurę podejmowania decyzji przez Komisję Europejską w zakresie ochrony gleby. W szczególności zbadano, w jaki sposób instytucje Unii Europejskiej, działając w ramach przyznanых im prerogatyw, realizują politykę w zakresie ochrony środowiska i gleby jako jego organicznego składnika. Przedstawiono ogólną charakterystykę UE jako ponadnarodowej struktury o specyficznym podziale uprawnień. Opisano specyfikę zwykłej procedury stanowienia prawa i wyjaśniono rolę Komisji Europejskiej w tym procesie.

Słowa kluczowe: *mechanizm, instytucja, norma, prawo UE, ponadnarodowość, środowisko naturalne, regulacje prawne.*

Introduction

Since integration and membership in the EU are priorities of Ukraine's foreign policy, research aimed at identifying the legal forms and mechanisms for Ukraine's integration into the EU plays a crucial role. This, in turn, requires studying and researching the functioning of the institutional mechanism in the field of soil protection in order to develop recommendations and proposals for the optimal implementation of EU law into the legal system of Ukraine in the event that our country acquires full membership in the EU. Thus, research on this issue is particularly relevant in the context of the need to bring Ukrainian legislation into line with European Union law.

The effectiveness of the European Union's (hereinafter referred to as the EU) functions, objectives and policies is directly correlated with the peculiarities of its internal structure. The EU's activities can only produce the desired and expected results if there is an effectively designed institutional model. The effectiveness of soil protection policy is no exception and is directly dependent on the capabilities available to the EU. The full functioning of the EU's environmental policy in the field of soil is directly dependent not only on the legal regulatory system as a set of normative legal acts that define the rules of conduct in this area. No matter how comprehensive or well-designed the regulatory framework may be, it is not enough to regulate social relations in practice. Yes, it is indeed the foundation of the soil protection sector and the basis for its existence, but without effective institutions capable of directly creating legal norms and ensuring their practical application, the system will remain nothing more than a unified set of rules.

The law and relevant competent institutions and bodies should be viewed not as separate entities, but as elements of a single institutional mechanism, whose synergy is essential to ensure the effective functioning of soil protection mechanisms.

The institutional mechanism in question not only performs a regulatory and coordinating function, but also shapes the context in which environmental policies can be implemented. It is capable of adapting to changing environmental realities, conducting comprehensive assessments and choosing the most appropriate response to challenges. Thus, the success of policies focused on soil protection depends on the existence of responsible bodies and institutions, their empowerment with sufficient authority to carry out their assigned tasks, and, most importantly, on the nature and quality of their internal interaction. In this article, we will explore this issue.

The European Commission as a key EU institution in the field of soil protection

The institutional structure has a number of features resulting from the supranational status of the EU, which is strictly limited by the powers granted to it by its member states. Its distinctive feature is the 'mixing' of functions, among which the 'legislative', "executive" and 'judicial' functions are traditionally distinguished, between different institutions, while ensuring clarity in the distribution of powers between them. As a result, it is impossible to correlate a specific function with one particular institution that would perform exclusively legislative, executive or other powers. (Prokopenko, Rudik & Rudik, 2021)

Today, the list of powers of each institution is set out with sufficient clarity in the founding documents of the EU. The final distribution of these powers between EU institutions and bodies is set out in the Treaty of Lisbon (2007), which amended the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community. These changes, as rightly noted by scholars V. Muravyov, I. Berezovska, and O. Krayevska created the conditions for strengthening the supranational powers of the union and increased the scope of the EU's competence. (Muravyov, Berezovska, 2009)

It should be noted that within the jurisdiction of the EU, the mandate to govern is not the exclusive prerogative of the internal structural units of the European Union. It is also vested in the members of this independent entity. It is no coincidence that the Lisbon Treaty divides competences between the EU and the Member States by differentiating them according to the criteria of exclusivity, sharing and support. The first type means that powers can only be exercised by the Union's institutions. The second type consists of the ability to exercise powers jointly by the EU and member states. However, if the Union adopts a regulatory act, member states cannot issue an act that contradicts it. Supporting competence involves the EU helping Member States to implement policies at the national level, with limits on its right to harmonise legislation. (Nebeska, 2017)

Environmental issues, including soil protection, fall under shared competence. (Nebeska, 2017) This means that they fall within the shared responsibility of the EU and its Member States, which necessitates extremely close cooperation between the competent European and national authorities. This is the only way to achieve unity and consistency in the adoption of both strategically important and day-to-day decisions, which together determine the overall direction of soil protection policy.

The Treaty of Lisbon implicitly establishes a list of EU institutions, including the European Parliament, the European Council, the Council of the European Union (Council), the European Commission, the Court of Justice

of the European Union, the European Central Bank, and the Court of Auditors. (*Treaty of Lisbon*, 2007)

The vectors of the Union's soil protection policy as part of a more global environmental policy are determined by the provisions of Article 191 of the Treaty on the Functioning of the EU.

Another participant in the law-making process, whose role cannot be overestimated, is the European Commission, which has the right of legislative initiative, which is commonly identified as 'monopolistic.' (Prokopenko, Rudik, O. & Rudik, N., 2021). Such formulations are not unfounded and are based on an analysis of the text of Article 17 of the Treaty on the EU, which literally stipulates that '...Union legislative acts may be adopted only on the basis of a proposal from the Commission, except in cases provided for in the Treaties.' (*Treaty of Lisbon*, 2007) Therefore, as a general rule, legislative initiative belongs entirely to the European Commission.

Moreover, in specialised scientific literature, the European Commission is marked as the leading supranational institution of the EU. (Яковюк, 2014) This is explained by the fact that in its activities it is independent of the influence of the member states and is guided exclusively by the common interests of the member states. It is the European Commission that is vested with the bulk of executive, managerial and coordinating powers. This institution not only proposes draft legislation, but also supervises the application of the law, as expressly stated in Article 17 of the Treaty on European Union. (*Treaty of Lisbon*, 2007)

In addition, the European Commission is responsible for planning the Union's current activities and representing its interests in the foreign policy arena, except for security and common foreign policy issues. At the same time, this institution is accountable to the European Parliament, which is authorised to pass a vote of no confidence in it. (*Treaty of Lisbon*, 2007)

Directorates-General of the European Commission and their competence in the field of soil protection

The European Commission's work is organised through specially created Directorates-General, each of which is responsible for a specific politically significant area of activity. There is no specialised directorate within the European Commission that focuses exclusively on soil issues. As a result, issues related to soil protection are dealt with simultaneously by several different directorates whose areas of competence either overlap with or encompass broader issues than soil protection alone. This division of competences leads to fragmentation of management approaches and may result in a dilution of responsibility for decisions taken. However, this does not mean that soil protection issues

are being ignored or that the institutional framework is not working. On the contrary, it indicates the need to develop a coordinated, cross-sectoral policy that will ensure a unified approach to soil resource management within the EU.

Soil protection policy is implemented, in particular, with the participation of the Directorate-General for Agriculture and Rural Development (DG AGRI). This Commission department deals with all aspects of the common agricultural policy (Directorate-general...), the implementation of which directly affects the condition of soil cover. The fact that soil protection relations fall within the remit of DG AGRI is due to their complex history of development in legal terms and demonstrates the practical implementation of the concept of the 'land-soil' connection. This refers to the traditional understanding of soil primarily as a platform for growing agricultural crops. With the development of the conceptual interpretation of soil, the pan-European policies that regulate it have gone beyond the exclusively agricultural sphere. However, given the undeniable connection between soil and agriculture, DG AGRI continues to exert substantial influence over soil-related decision-making.

A striking illustration of DG AGRI's influence on soil protection policy is its leading role in the Soil Agreement for Europe mission, which aims to promote more sustainable land management, a natural extension of the central ideas of the Green Deal. As part of the soil mission, the plans include testing innovations aimed at soil remediation, developing a harmonised soil monitoring system in Europe, and raising public awareness of the importance of soil (Healthy soils, 2022). In addition, DG AGRI supports the European Joint Programme on Soil Management (EJP SOIL) initiative, which aims to address socially significant issues such as climate change, long-term food security and the preservation of soil's ability to support crop production. (Panagos, Jones, Liedekerke, Orgiazzi, 2020)

Issues related to soil protection are also addressed directly or indirectly by the Directorate-General for Environment (GD ENV), which leads the development and implementation of the European Commission's environmental policy. (Directorate-general Environment) The Directorate-General for Climate Action (GD CLIMA), whose efforts are aimed at preventing climate change and transforming the EU into a climate-neutral sustainable society. (*Directorate-general Climate...*)

As noted by S. Kingston, V. Heyvaert and A. Čavoški, the Directorate-General for Environment (DG ENV) plays a key role in formulating all of the Commission's environmental proposals and ensures the application of the EU's environmental acquis in the Member States. (Kingston, Heyvaert, Čavoški, 2017) At the same time, since most proposals in the field of the environment, including those relating to soil, are technically complex and/or require special scientific knowledge, DG ENV relies heavily

on the contribution of external expert groups. That is why the formulation of proposals relating to soil protection is usually a lengthy process. Another factor that slows down this process is the obligation of the lead directorate to consult with other directorates with overlapping or related competences. At the same time, this requirement is entirely justified, as comprehensive consultations at the level of specialised directorates contribute to the development of higher-quality draft legislation.

Gaps in soil protection and how to fix them

At the same time, in 2006, the European Commission acknowledged the existence of gaps in knowledge in certain areas of soil protection, and that is why it focused on conducting scientific research. (*Commission of the European Communities*, 2016) Today, when analysing the obstacles to the accumulation of knowledge about soils, scientific circles emphasise that the development of knowledge is hampered by barriers to capacity building and economic constraints. The area of harmonisation, organisation and storage of soil data at national and European levels is complicated by the lack of standardised methods for soil sampling, analysis and mapping, as well as outdated information. This leads to data fragmentation and prevents the formation of high-quality databases for decision-making. (Vanino, Pirelli, Di Bene, Bøe, 2023)

Although the accumulation of expert knowledge about soils has seen positive developments, it is premature to talk about meeting the needs of the industry. Soil science needs to develop knowledge about the biological and ecological functioning of soil, and future soil scientists should be taught a more holistic understanding of the subject, rather than just being trained as narrow specialists in a particular field of soil science. (Veenstra, Coquet, Melot, Walter, 2024) in addition, current educational offerings do not cover a wide range of professional profiles. Therefore, there is a clear need not only to adapt existing programmes, but also to create new courses that certify new profiles. (Walter, Veenstra, Melot, Coquet, 2024)

In addition, there are problems with the data that have already been collected: differences between data sets depend on their origin, which may preclude comparability between regions and countries and hinder integration at the EU level; some of the essential soil parameters are not always recorded in most EU country databases; data exchange between participating countries is difficult. (Cornu, Keesstra, Bispo, Fantappie, 2023)

Whatever proposal for a specialised directive is put on the agenda, it will inherently include technical issues related, for example, to the implementation of specific sustainable management practices by the end recipients of regulatory influence (farmers, agrarians, ecologists, etc.).

Despite the acceptance of the importance of the idea of sustainable soil management and the need for its legally binding establishment, no consensus has yet been reached on the scope of this concept. This hinders the implementation of soil governance measures, which means that soil conservation outside the regulatory requirements is based mainly on voluntary actions by farmers. No work has yet been published that comprehensively analyses the views of stakeholders (farmers, politicians, government institutions, the agricultural and food industries, as well as environmental and social non-governmental organisations) on the agricultural measures necessary to ensure sustainable soil management. (Strauss, Paul, Dönmez, Löbmann, 2023)

In order to maintain the quality of the directive at the appropriate technical level, it is necessary to rely on monitoring data. It allows for the development and implementation of policy measures to protect and support the sustainable use of soils so that they continue to provide ecosystem benefits and services. Since soil monitoring is by its nature a labour-intensive process that takes several years (since it is not static data that is important, but the dynamics of changes, which can only be traced in soils over long time periods), the collection, accumulation and analysis of information is rather slow, which hinders the rapid formation of a comprehensive soil protection approach.

Another difficulty is that monitoring is not a uniformly agreed process. Despite the existence of such practices in Member States, there are significant differences in its methodology, the scope of actual monitoring between national systems and the uneven use of it. (Morvan, Saby, Arrouays, Le Bas, 2008) This shortcoming has been consistently highlighted in the strategies of the European Commission (first in 2006 and then in 2021).

All of the above factors, depending on the stage of development of soil protection policy and legislation, have played and/or continue to play an important role in the development of the area we are studying. It would be wrong to limit the range of obstacles to those outlined above, as this would in fact downplay the complexity of the existing problems. The inhibiting factors listed above are, in our opinion, of primary importance, but they are not exhaustive. Other negative conditions also have an undeniable impact, such as the bureaucracy of the EU system or the low level of digital skills among land surveyors.

Our analysis shows the gradual implementation of the EU Soil Strategy. For example, the group 'Vision and objectives: achieving good soil status by 2050' was fully implemented through the adoption of Regulation (EU) 2024/1991 on nature restoration of 24 June 2024 (Regulation EU 528/2012). What counts here is the development and approval in the Soil Monitoring Act of indicators and threshold values for assessing soil condition, and the granting of a mandate to an extended group of experts to develop appropriate indicators.

The same applies to the 'Promoting the transition to healthy soils' group, which is almost 90% complete, thanks to the European Commission due to its approval of a contract to organise an online seminar on 'Financing soil protection and restoration', which resulted in a guide detailing all available EU funding opportunities related to soil protection. In 2023, the European Soil Observatory (EUSO) bulletin was published. At the same time, the European Commission withdrew the measure to integrate the issue of soil degradation into the pan-European framework of competencies in the field of sustainable development after the issue of soil degradation was not directly reflected in the publication 'Green Comp, the European sustainability competence framework'.

However, it should be understood that it is incorrect to use these groups as a basis for comparison, given their significantly smaller scale. They consist of three areas and include a total of ten implementation measures, which represents 11.11% of the total number of planned actions.

The situation will not change fundamentally if we take into account a slightly larger group of measures related to in-depth soil research. Its three areas provide for 15 actions, or 16.66% of the total. It is important to understand that the limited analytical significance of this group for a full comparison with the more complex and loaded group mentioned above is due not only to its insignificant quantitative content, but also to the relative simplicity of the measures to be taken within it.

The implementation of measures to deepen soil research requires comparatively less effort. In particular, the research and innovation direction of this group include actions that are comparable in nature to planning and preparatory activities. In view of this, it has already been possible to fully implement all the planned measures, namely: roadmaps for soils have been developed within the SOLO project; in terms of ensuring funding for soil biodiversity, degradation and reclamation in 2021-2024, scientific requests have been announced as part of the Soil Mission initiative; moreover, as part of promoting the development of digital solutions for soil quality assessment in 2021-2024, scientific requests have been published under the Soil Mission initiative as annexes to the Soil Monitoring Act.

Conclusions

The formation of environmental policy, an integral part of which is soil protection, is ensured through the coordinated activities of EU institutions and bodies. The distribution of powers within this supranational entity determines the effectiveness of the adoption and implementation of relevant policies.

Soil protection is part of the shared competence of the EU and its Member States, which necessitates coordinated interaction between them.

The institutions responsible for the regulatory process play a key role in developing environmental standards and implement them in practice: the consolidated efforts of the European Parliament, the Council and the European Commission lead to the adoption of binding acts. Each of these institutions has a specialised body (committee, configuration, directorate, etc.) that works exclusively on discussing and resolving issues in the field of the environment and soil as one of its intrinsic components. Equally important is the functioning of advisory bodies – the Committee of the Regions and the Economic and Social Committee, which express the common will of various public groups on regulatory initiatives, including those relating to soil and its protection.

Bibliography

- Commission of the European Communities* (2006). *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52006DC0231>, 03.07.2025.
- Consolidated version of the Treaty on European Union*. <https://surl.lt/dbdipg>, 03.07.2025.
- Cornu, S., Keesstra, S., Bispo, A., Fantappie, M., et. al. (2023). “National soil data in EU countries, where do we stand?”. In: *European Journal of Soil Science*, vol. 74(4).
- Directorate-general Agriculture and Rural Development*. <https://surl.li/dzknch>, 03.07.2025.
- Directorate-general Climate Action*. https://commission.europa.eu/about/departments-and-executive-agencies/climate-action_en, 05.07.2025.
- Directorate-general Environment*. https://commission.europa.eu/about/departments-and-executive-agencies/environment_en, 05.07.2025.
- Healthy soils, a necessity for the EU* (2022). <https://surl.lt/gbiavc>, 04.07.2025.
- Kingston, S., Heyvaert, V., Čavoški, A. (2017). *European Environmental Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Morvan, X., Saby, N.P.A., Arrouays, D., Le Bas C., et. al. (2008). “Soil monitoring in Europe: a review of existing systems and requirements for harmonization”. In: *Science of the Total Environment*, no 391(1).

- Panagos, P., Jones, A., Liedekerke, M., Orgiazzi, A., et. al. (2020). *JRC support to the European Joint Programme for soil (EJP SOIL)*. Luxembourg: Publications Office of the European Union: Luxembourg.
- Prokopenko, L.L., Rudik, O.M., Rudik, N.M. (2021). *Institutional system of the EU. Study guide*. Dnipro: DIDU NADU.
- Regulation (EU) 528/2012 of the European Parliament and of the Council of 22 May 2012 concerning the making available on the market and use of biocidal products. An official website of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02012R0528-20240611>, 18.06.2025.
- Strauss, V., Paul C., Dönmez C., Löbmann M., et. al. (2023). "Sustainable soil management measures: a synthesis of stakeholder recommendations". In: *Agronomy for Sustainable Development*, no 43:17.
- Vanino, S., Pirelli, T., Di Bene, C., Bøe, F., et. al. (2023). "Barriers and opportunities of soil knowledge to address soil challenges: Stakeholders' perspectives across Europe". In: *Journal of Environmental Management*, vol. 325.
- Veenstra, J., Coquet, Y., Melot, R., Walter, C. A (2024). "European stakeholder survey on soil science skills for sustainable agriculture". In: *European Journal of Soil Science*, no 75(2).
- Walter, C., Veenstra, J., Melot, R., Coquet, Y. (2024). "Identification of soil-related professional profiles for the future from a survey of European stakeholders". In: *European Journal of Soil Science*, vol. 75.
- Yakoviuk, I.V. (2014). "The European Commission: the order of formation and powers". In: *Legal scientific electronic journal*, no 6.
- Краєвська, О. (2016). „Трансформація моделей формування спільних політик ЄС у компетенції ЄС за лісабонським договором”. In: *Вісник Львівського університету*, вупр. 38.
- Муравйов, В.І., Березовська, І.А. (2009). „Види компетенцій реформованого Європейського союзу”. In: *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*, вупр. 37.
- Небеська М. С. (2017). “Особливості компетенції Європейського Союзу. розмежування компетенції між Європейським Союзом і державами-членами”. In: *Альманах міжнародного права*, вупр. 16.

Correspondence concerning this paper should be addressed to

Dr. Nataliia Khomyk, Department of European Law, Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine).

E-mail: n.khomyk5@gmail.com

Oleksii Yanin

National University "Lviv Polytechnic" (Ukraine)

ORCID: 0009-0003-4263-3519

International Sanctions Against the Russian Federation Imposed Due to the Annexation of Crimea

Międzynarodowe sankcje wobec Federacji Rosyjskiej nałożone w związku z aneksją Krymu

Abstract

The article is devoted to the analysis of international sanctions imposed on the Russian Federation following the annexation of Crimea in 2014, which represented a blatant violation of international law and principles of territorial integrity. The study examines the prerequisites and consequences of the annexation, as well as the Crimea's role in Ukrainian-Russian relations. The article highlights the effectiveness of sanctions as a mechanism of international influence, their economic and political consequences for Russia, Ukraine, and the global community. The author identifies the types of sanctions – economic, political, personal and assesses their impact on the international order and geopolitical dynamics. The consequences of sanctions, including reduced economic activity in Russia, the strengthening of the authoritarian regime, and shifts in the geopolitical balance of power, such as the growing influence of China, are discussed. The author emphasises the need for global coordination of sanction policies to ensure their effectiveness and prevent future acts of aggression.

The article examines the impact of the annexation on international institutions, such as the UN and OSCE, and underscores the necessity for their

reform to enhance conflict response. The research highlights the importance of sanctions as a tool to support Ukraine and uphold international law, demonstrating their potential as a deterrent mechanism against violators of the global order.

Key words: *sanctions, annexation, Crimea, restrictions, violations, international law.*

Abstrakt

Artykuł poświęcony jest analizie międzynarodowych sankcji nałożonych na Federację Rosyjską po aneksji Krymu w 2014 roku, która stanowiła rażące naruszenie prawa międzynarodowego oraz zasad integralności terytorialnej. W opracowaniu omówiono przesłanki i konsekwencje aneksji, a także rolę Krymu w relacjach ukraińsko-rosyjskich. Artykuł podkreśla skuteczność sankcji jako mechanizmu wpływu międzynarodowego, ich ekonomiczne i polityczne skutki dla Rosji, Ukrainy oraz społeczności międzynarodowej. Autor wyróżnia rodzaje sankcji – gospodarcze, polityczne, personalne – i ocenia ich wpływ na porządek międzynarodowy oraz dynamikę geopolityczną. Przedstawiono konsekwencje sankcji, w tym spadek aktywności gospodarczej w Rosji, umocnienie reżimu autorytarnego oraz zmiany w globalnym układzie sił, takie jak rosnący wpływ Chin. Autor podkreśla potrzebę globalnej koordynacji polityki sankcyjnej, aby zapewnić jej skuteczność i zapobiec przyszłym aktom agresji.

W artykule przeanalizowano również wpływ aneksji na instytucje międzynarodowe, takie jak ONZ i OBWE, wskazując na konieczność ich reformy w celu zwiększenia skuteczności reagowania na konflikty. Badania podkreślają znaczenie sankcji jako narzędzia wsparcia dla Ukrainy i obrony prawa międzynarodowego, ukazując ich potencjał jako mechanizmu odstraszającego wobec naruszcycieli ładu światowego.

Słowa kluczowe: *sankcje, aneksja, Krym, ograniczenia, naruszenia, prawo międzynarodowe.*

The issue of international sanctions against the Russian Federation, introduced in response to the annexation of Crimea, remains highly relevant for several key reasons. The 2014 annexation of Crimea represented an unprecedented violation of the territorial integrity of a sovereign state, contravening the norms of international law. Additionally, it established a dangerous precedent that undermines the principles of global security and stability. Apart from serving as a means of pressure on Russia, the sanctions

have also intensified tensions between the Western world and the Russian Federation. The conflict between Ukraine and Russia, accompanied by military actions and political destabilisation, carries significant consequences for Europe and the international order as a whole.

The effectiveness of sanctions as a mechanism of international influence remains an open question. Despite substantial pressure exerted by international partners and the global community on Russia's economy, efforts to compel the country to alter its political behaviour have not succeeded. This underscores the importance of analysing the efficacy of such measures to develop effective international approaches for addressing similar crises. Moreover, sanctions have economic ramifications that extend beyond Russia, impacting the nations implementing them and the global economy at large, contributing to energy crises, disruptions in trade chains, and heightened economic inequality. At the same time, sanctions serve as an important tool for supporting Ukraine in its struggle for territorial integrity and advancing its integration into the global community.

Since Crimea was transferred to the Ukrainian Soviet Socialist Republic in 1954 by the decision of CPSU General Secretary N. Khrushchev, it has held special significance in Ukraine's political, social, and geostrategic landscape. This influence was strongly reflected in the internal and national relations of the republic during Soviet times. (*The Historical Background*)

Following the collapse of the Soviet Union and Ukraine's declaration of independence, Crimea became one of the 24 administrative regions of the newly independent nation. In 1992, defying national authorities, Crimean leaders declared the peninsula's independence and adopted a constitution proclaiming Crimea as a republic within Ukraine, granting its laws precedence over Ukrainian legislation, establishing Russian as the official language, and permitting Crimea to conduct its own foreign policy. After a series of compromises with Ukraine's national authorities, this constitution was annulled, and the Verkhovna Rada of Ukraine granted Crimea the status of an autonomous republic within Ukraine, passing a separate law that defined the jurisdiction of Crimean authorities. This law allowed Crimea to adopt its own regulations as long as they did not conflict with Ukrainian laws, implement a budget and local taxes aligned with Ukraine's national tax system, and pursue its own policies in environmental regulation, social protection, culture, and humanities. Local referenda could be held on issues within the republic's jurisdiction. (*Крим. Війна: передумови російської агресії...*)

Several key stages in the escalation of tensions between Ukraine and Russia over Crimea can be identified. The first period of heightened tensions occurred in 1991-1992, when the question of Crimea's autonomy arose following the dissolution of the Soviet Union. On February 26, 1992, the Supreme Council of the Crimean Autonomous Republic renamed the Crimean ASSR

as the Republic of Crimea. On May 6 of the same year, the Crimean constitution was adopted, reaffirming this name and confirming Crimea's inclusion within Ukraine. The jurisdiction of Crimea's authorities was delineated in Article 137 of Ukraine's Constitution, which enumerates the areas where the Autonomous Republic of Crimea can exercise its autonomy. (*Конституція України...*)

Another significant source of tension was the issue of the Black Sea Fleet stationed in Sevastopol. In 1997, Ukraine and Russia signed an agreement allowing Russia to lease the fleet's base until 2017 (later extended to 2042 in exchange for a reduced gas price under the 2010 Kharkiv Accords). However, the presence of Russian military forces in Crimea remained a political threat to Ukraine. Additionally, the mid-1990s saw the emergence of pro-Russian political movements in Crimea. In 1994, pro-Russian politician Yuri Meshkov became Crimea's president, but his policies promoting closer ties with Russia created a crisis. Ukraine responded by abolishing the presidency of Crimea and tightening its control over the region. (*Угода між Україною і Російською Федерацією ...*)

One of the most contentious issues was the Crimean Tatar Mejlis. Crimean Tatars, who had returned to their homeland after being deported in 1944, actively supported Crimea's integration into Ukraine. Their position often conflicted with the pro-Russian sentiments on the peninsula, further exacerbating tensions in Ukrainian-Russian relations. (Тищенко, 2016) In the 2000s, Russia began employing "soft power" tactics in Crimea by supporting pro-Russian organisations, political movements, and cultural initiatives. This included issuing Russian passports to Crimean residents and intensifying pro-Russian propaganda. Following the Orange Revolution (2004–2010) and the election of the pro-European Viktor Yushchenko as Ukraine's president in 2004, Ukrainian-Russian differences reached a peak. Pro-Russian forces in Crimea began advocating more actively for autonomy or even complete secession from Ukraine.

The 2013–2014 Revolution of Dignity, which led to the ousting of pro-Russian President Viktor Yanukovich, marked a turning point in Ukrainian-Russian relations. Russia perceived this as a threat to its geopolitical interests, particularly its influence over Ukraine. Pro-Russian sentiments in Crimea, bolstered by Russian propaganda and political activity, became more pronounced. In February 2014, exploiting Ukraine's political instability, Russia launched a military intervention in Crimea. Under the guise of so-called "little green men" (Russian soldiers without insignia), Russia swiftly seized key sites on the peninsula. On March 16, 2014, an unconstitutional referendum on Crimea's status was organized, the results of which were not recognised by either Ukraine or the international community. On March 18, 2014, Russia officially announced the annexation of Crimea, violating international law and Ukraine's territorial integrity. (*Хронологія окупації Криму...*) This operation had been secretly prepared since 2004, following the Orange Revolution.

The intervention marked the beginning of an armed conflict between Russia and Ukraine. The next phase was the war in eastern Ukraine, where Ukrainian forces actively opposed Russian troops, proxy terrorist groups such as the “LPR” and “DPR”, and Russian sabotage units. (Kulchytskyi, 2004) Following the annexation, Russia tightened its military control over the peninsula and implemented a policy of repression against Crimean Tatars, Ukrainian activists, and others opposing the occupation. Concurrently, Russia began integrating Crimea into its economic, political, and administrative systems.

The annexation of Crimea was condemned by the majority of the international community, and Russia faced a series of sanctions from the United States, the European Union, Canada, Australia, and other countries. Ukraine, in turn, declared Russia’s actions illegal and initiated international legal proceedings to regain the peninsula. Russia’s actions effectively signalled its adherence to the principle of might over right in international relations. This approach undermines the system of international security and sets a destructive precedent that could influence all states, both stronger ones—capable of imposing their will on weaker neighbours — and those whose rights are protected primarily by international law.

The annexation of Crimea has had a wide range of negative consequences for the modern system of international law and international relations, impacting not only the European region but the global community as a whole. Russia’s actions constituted a blatant violation of the fundamental principles of international law, enshrined in the UN Charter, the 1970 Declaration on Principles of International Law, the 1975 Helsinki Final Act of the CSCE, and other agreements that form the basis of the contemporary world order. These principles include:

- The principle of the non-use of force or the threat of force (the annexation of Crimea was carried out with military force, as openly acknowledged by Vladimir Putin);
- The principle of peaceful resolution of international disputes (Russia, alleging the mistreatment of the Russian-speaking population in Crimea, made no effort to address these issues through negotiations, even though they were unfounded, and no international disputes over Crimea’s sovereignty existed prior to the annexation);
- The principle of non-interference in matters within the domestic jurisdiction of states (Russia brazenly interfered in relations between Ukraine’s central government and the authorities and population of Crimea);
- The principle of cooperation (Russia refused any cooperation to address the issues it claimed were of concern);

- The principle of equal rights and self-determination of peoples (the military occupation of the peninsula and the organisation of a “referendum” under such conditions constituted a gross violation of this principle);
- The principle of sovereign equality of states (the annexation of a part of the territory of a sovereign state is a flagrant violation of this principle);
- The principle of good-faith fulfilment of international obligations (Russia violated its obligations to Ukraine as stipulated in the Budapest Memorandum on Security Assurances related to Ukraine’s accession to the Nuclear Non-Proliferation Treaty of 1994, as well as the treaties of friendship and cooperation between Russia and Ukraine and agreements regarding the stationing of the Russian Black Sea Fleet on Ukrainian territory);
- The principle of territorial integrity of states (Russia’s aggression, resulting in the occupation and illegal annexation of part of a sovereign state, violated Ukraine’s territorial integrity and subordinated it to Russian geopolitical interests);
- The principle of respect for human rights and fundamental freedoms (numerous violations of human rights in Crimea occurred during and after the annexation, most notably the persecution of Crimean Tatars and other Ukrainian citizens who opposed Russian occupation). (*Law of Ukraine "On Sanctions"...*)

Additionally, numerous other international agreements guaranteeing Ukraine’s territorial integrity and establishing the principles of international law were violated. For instance, the Budapest Memorandum of 1994, signed by Ukraine, Russia, the United States, and the United Kingdom, guaranteed Ukraine’s territorial integrity and sovereignty in exchange for its renunciation of nuclear weapons. Russia, as a guarantor, committed to refraining from the threat or use of force against Ukraine. The annexation of Crimea directly violated this memorandum. (*Меморандум про гарантії безпеки...*) Furthermore, the Treaty of Friendship, Cooperation, and Partnership between Ukraine and the Russian Federation (1997), in which both countries recognised each other’s borders and pledged to respect territorial integrity and sovereignty, was breached. (*Договір про дружбу, співробітництво...*) The Agreement on the Stationing of the Russian Black Sea Fleet in Crimea (1997), which regulated the presence of the fleet on Ukrainian territory, was also violated. The agreement did not authorize military interventions or actions undermining Ukraine’s sovereignty. (*Угода між Україною і Російською Федерацією про статус...*)

The annexation of Crimea by the Russian Federation posed a challenge to the global community, particularly to NATO, the most influential security

organization. NATO condemned the annexation of Crimea as a violation of international law and Ukraine's territorial integrity. In response to Russia's aggression, NATO strengthened its eastern flank by deploying additional troops in the Baltic states, Poland, and Romania. Russia's actions also jeopardised the functioning of the United Nations Security Council (UNSC) – an organization tasked with maintaining international peace and security. The presence of an aggressor state as a permanent member of the UNSC with veto power undermines the Council's essence, diminishes its significance, and effectively hinders its ability to function and fulfil its primary responsibilities. (Ничипоренко, 2023) Moreover, the illegal annexation of Crimea exposed internal contradictions within the European Union (EU). Member states with greater dependence on Russia failed to demonstrate adequate support for Ukraine as a victim of external aggression. Economic considerations took precedence over commitments to international law, potentially compromising the EU's integrity in the long term. In summary, while the international community unanimously condemned the annexation of Crimea and supported Ukraine, its measures did not compel Russia to reverse its actions.

In 2014, the international community imposed wide-ranging sanctions against the Russian Federation. These measures aimed to restrict Russia's economic, political, and financial activities and to isolate it in international relations. The various types of sanctions imposed on Russia warrant closer examination.

First, economic sanctions included:

- Export and import restrictions: Bans on the export of high-tech equipment, particularly in the energy and military sectors; and restrictions on the import of Russian goods, including raw materials.
- Financial restrictions: Blocking Russian banks' access to international financial markets, including the SWIFT system in 2022; and prohibitions on investments in Russian government bonds.
- Sectoral sanctions: Limitations on the oil, gas, defence, and transportation sectors; and bans on supplying technologies for oil and gas extraction in the Arctic and on the continental shelf.

Second, political sanctions encompassed:

- Diplomatic restrictions: Russia's exclusion from the G8 in 2014, reduction of its diplomatic presence, and the recall of Russian diplomats.
- International isolation: The prohibition of Russian representatives from participating in international organizations and forums.

Third, personal sanctions targeted specific individuals and entities, including:

- Individuals: Freezing assets and imposing travel bans on Russian officials, oligarchs, military personnel, and political leaders involved in the annexation of Crimea.
- Corporations: Restricting the activities of major Russian companies, such as Gazprom, Rosneft, Sberbank, and several others (Ukraine and Russia Sanctions, n.d.; EU sanctions against Russia explained, n.d.).

On March 6, 2014, the first phase of sanctions was introduced. It included the suspension of EU-Russia negotiations on visa liberalization and a new partnership agreement, along with restrictions targeting high-ranking officials. Preparations for the G8 summit, which was to include Russia, were also suspended. On March 11, 2014, the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea and the Sevastopol City Council adopted the "Declaration of Independence of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol". On March 15, 2014, the Verkhovna Rada of Ukraine, in response to separatist actions, prematurely terminated the powers of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea (Golovko & Yakubova, 2016). The next day, March 16, a "Crimean-wide referendum" was held in Crimea. According to the election commission, the absolute majority of Crimean residents (96.77% in the Autonomous Republic of Crimea and 95.6% in the city of Sevastopol) voted for "reunification with Russia". The referendum was held under pressure from pro-Russian forces, without the participation of official international observers, and contrary to Ukrainian law. Therefore, its results are illegitimate. (*Всесоюзний перепис населення...*)

The majority of states worldwide did not recognise the referendum or the annexation of Crimea. On March 27, 2014, during a session of the United Nations General Assembly, 100 out of 193 UN member states supported the territorial integrity of Ukraine. The Russian annexation of the peninsula was also condemned by several international organisations, including the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, the Organisation for Security and Co-operation in Europe (OSCE), and NATO. Ukrainian legislation, specifically the law adopted on April 15, 2014, designates the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol as temporarily occupied territories. The Ukrainian side has filed several lawsuits against Russia in international courts (Law of Ukraine "On Ensuring Civil Rights and Freedoms, and the Legal Regime on the Temporarily Occupied Territory of Ukraine", 2014). In 2018, the Permanent Court of Arbitration in The Hague ruled that Russia must compensate Ukrainian investors \$159 million for damages resulting from the annexation of Crimea. In 2019, the same court declared Russia's expropriation of Crimean assets belonging to the Ukrainian state-owned company Naftogaz illegal. (Задорожній, 2015)

It is worth noting that the legal foundation for sanctions against the Russian Federation is based on violations of the UN Charter, the principles of the Helsinki Final Act (1975), the Budapest Memorandum (1994), and other international agreements. Additionally, sanctions are grounded in UN Security Council resolutions; however, the adoption of sanctions in the case of Crimea's annexation was frequently blocked by Russia using its veto power. Domestic legislation in individual countries also plays a significant role. For example, in the United States, sanctions are imposed under the Sergei Magnitsky Rule of Law Accountability Act and the Countering America's Adversaries Through Sanctions Act (CAATSA). In the European Union, sanctions are implemented through specific regulations and decisions of the EU Council (Ukraine and Russia Sanctions, n.d.; EU sanctions against Russia explained, n.d.).

The sanctions imposed by the international community have had a significant impact on Russia's economic and political situation. These sanctions restricted Russian banks and companies from accessing international capital markets, resulting in higher borrowing costs, the freezing of assets abroad, and a decline in investor confidence in the Russian economy. The Russian economy suffered substantial losses, particularly in 2014–2015, when GDP contracted by approximately 2–3% annually. The simultaneous drop in oil prices during this period further exacerbated the negative effects. A considerable number of foreign companies exited the Russian market, reducing competition and innovation within the economy. Russian companies faced challenges in acquiring equipment, technologies, and investments. Restrictions on the export of technology critical for oil and gas extraction, especially on offshore projects and in the Arctic, slowed the development of the energy sector. While the energy sector remained the primary source of revenue for Russia, the sanctions complicated efforts to modernize infrastructure. (*Impact of sanctions on the Russian economy*, 2023)

In response, Russia redirected its export flows to countries that did not support the sanctions, such as China, India, and other Global South nations. The Russian government launched an active import substitution program, particularly in the agricultural sector, which partially reduced dependency on Western imports. Additionally, Russia began exploring the use of cryptocurrencies and the development of its own payment systems to bypass financial restrictions. Russia's foreign policy rhetoric also underwent changes. The occupying state used the sanctions as a pretext to strengthen narratives about "external enemies" and the "protection of national interests". In its effort to reduce dependence on the West, Russia intensified cooperation with China, India, Latin American countries, Africa, and others. The sanctions contributed to the consolidation of the authoritarian regime within the country, as the government leveraged them to mobilize the population around the idea of "defending the homeland." Declining household incomes and rising prices

created a degree of social tension; however, repression and propaganda effectively suppressed large-scale protests. (Korhonen, 2019, p. 19-22)

On the other hand, the sanctions imposed on Russia over the annexation of Crimea also influenced the global order and the geopolitical balance. This is particularly evident in how the sanctions heightened tensions between the West (the United States, the European Union, NATO) and Russia, which intensified its cooperation with China, India, Iran, and other nations that did not support the sanctions. Relations between Global South countries and the West underwent changes, as many states chose not to join the sanctions regime, striving to maintain neutrality. Notably, Russia strengthened its collaboration within frameworks such as the Shanghai Cooperation Organization (SCO), BRICS, and other platforms that exclude Western participation. Furthermore, China's influence as an alternative center of power grew, providing Russia with economic and political support. This has contributed to the emergence of a multipolar global order. (Korhonen, 2019, p. 19-22)

The precedent set by Crimea has prompted the international community to place greater emphasis on preventing aggression and developing new legal mechanisms to deter states. As Russia openly disregards the decisions of international institutions such as the United Nations and the International Criminal Court, this significantly undermines trust in the existing global order and poses the risk of "legal nihilism" for other states.

Conclusion

The deep-seated contradictions between Ukraine and Russia regarding Crimea date back to 1992, when Russia began actively obstructing the process of transferring the Black Sea Fleet under Ukrainian control. Since the annexation of Crimea by the Russian Federation in 2014, relations between Ukraine and Russia have deteriorated, leading to serious political and geopolitical conflicts not only concerning Ukraine but also Europe as a whole. In the case of the illegal annexation of Crimea by Russia, sanctions have proven to be an effective yet slow mechanism with a cumulative impact, exerting significant long-term pressure. However, their effectiveness depends on global coordination and the degree of economic integration of the aggressor state. Cooperation among countries in implementing sanctions is critical, as future restrictions must take into account the lessons learned from the limited engagement of Global South nations.

Sanctions against Russia also set a precedent that may deter other states from violating international law, fearing similar economic consequences. The role of global institutions has been reconsidered in light of this crisis. The United Nations and the OSCE have revealed weaknesses in conflict prevention, prompting calls for reforms to ensure faster and more decisive responses. Overall,

Ukraine and the vast majority of countries recognise Crimea as part of Ukraine and view Russia's actions as illegal violent occupation and annexation. The annexation of Crimea has been acknowledged by only a few states worldwide. Ukraine and the international community continue their efforts to restore Crimea to Ukraine's de facto jurisdiction within the framework of the current international agenda.

Bibliography

- EU sanctions against Russia explained.* <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia-explained/>, 21.01.2025.
- Golovko, V., & Yakubova, M. (2016). "Armed aggression of Russia against Ukraine". In: *25 Years of Independence. Essays on the Creation of a Nation and a State.*
- Impact of sanctions on the Russian economy.* (2023). <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/impact-sanctions-russian-economy>, 21.01.2025.
- Korhonen, I. (2019). "Economic Sanctions on Russia and Their Effects". In: *CESifo Forum. Leibniz-Institut für Wirtschaftsforschung an der Universität München*, vol. 20 (04). <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/216248/1/CESifo-Forum-2019-04-p19-22.pdf>, 18.01.2025.
- Kulchytskyi, S. (2004). Treaty on Friendship, Cooperation and Partnership between Ukraine and the Russian Federation 1997. In: *Electronic library of the Institute of History of Ukraine.* http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=dogovir_pro_druzhbu_ukr_ros_1997, 21.01.2025.
- Law of Ukraine "On Ensuring Civil Rights and Freedoms, and the Legal Regime on the Temporarily Occupied Territory of Ukraine".* (2014). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/1207-18#Text>, 21.01.2025.
- Law of Ukraine. "On Sanctions".* (2014). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/1644-18#Text>, 21.01.2025.
- The Historical Background.* <https://crimea-platform.org/en/krim-do-okupaciyi/istorichnij-ekskurs/>, 21.01.2025.
- Ukraine and Russia Sanctions.* <https://www.state.gov/division-for-counter-threat-finance-and-sanctions/ukraine-and-russia-sanctions>, 21.01.2025.

- Всесоюзний перепис населення 1989 року. Розподіл міського та сільського населення областей за статтю та національністю.* http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/resp_nac_89.php?reg=11, 21.01.2025.
- Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією.* (1997). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006#Text, 20.01.2025.
- Задорожній, О. (2015). *Анексія Криму – міжнародний злочин.* https://books.google.com.ua/books/about/Анексія_Криму_міжнаро.html?id=nzt_0AEACAAJ&redir_esc=y, 18.01.2025.
- Конституція України* (1996). <https://constitution.in.ua/chapters/10/>, 21.01.2025.
- Крим. Війна: передумови російської агресії.* Директор Національного інституту стратегічних досліджень, академік НАН України Володимир Горбулін презентував аналітичні матеріали. (2016). <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Dialnist/2399.html>, 19.01.2025.
- Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї,* (1994). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158?lang=en#Text, 21.01.2025.
- Ничипоренко, Г. (2023). “Право вето членів Ради безпеки ООН як інструмент блокування діяльності ООН”. In: *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, т. 2, по 80.
- Тищенко, Ю. (2016). *Заборона Меджлісу кримськотатарського народу. Наслідки та причини.* <http://www.ucipr.org.ua/ua/publikatsii/research-updates/zaborona-medzhl-su-krimskotatarskogo-narodu-nasl-dki-ta-prichini>, 21.01.2025.
- Угода між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України.* (1997). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_076, 21.01.2025.
- Хронологія окупації Криму.* <https://ark.gp.gov.ua/ua/chronology.html>, 20.01.2025

Correspondence concerning this paper should be addressed to

Oleksii Yanin, a Ph.D. student at the National University "Lviv Polytechnic", (Ukraine).

E-mail: oleksii.i.yanin@lpnu.ua

Rostyslav Lytvyn

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies, Lviv (Ukraine)

ORCID: 0000-0001-6146-574X

Digital Media in Foreign Direct Investment Policy of Agriculture

Media cyfrowe w polityce bezpośrednich inwestycji zagranicznych w rolnictwie

Abstract

This research comprehensively examines the impact of digital media on foreign direct investment (FDI) and agricultural development. It shows that digital transformation is fundamentally transforming the agricultural industry, going beyond advanced technologies and rethinking productivity, market access and value chains through smart agriculture, artificial intelligence, big data analytics and e-commerce platforms.

The analysis shows that digitalisation significantly increases the attractiveness of the agricultural sector for foreign direct investment. By improving operational efficiency, optimizing resource use and increasing yields, digital media tools increase the attractiveness of agricultural enterprises for efficiency-oriented FDI. Media platforms reduce information asymmetry, increase supply chain transparency, and facilitate broader access to markets,

thereby reducing investment risks and contributing to the creation of an adaptive environment for innovation and R&D-oriented foreign direct investment.

Key words: *digital media, foreign direct investment, digitalisation, sustainability, agriculture.*

Abstrakt

W tym badaniu kompleksowo przeanalizowano wpływ mediów cyfrowych na bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ) i rozwój rolnictwa. Pokazuje ono, że transformacja cyfrowa fundamentalnie przekształca sektor rolny, wykraczając poza zaawansowane technologie i przeddefiniowując produktywność, dostęp do rynku i łańcuchy wartości poprzez inteligentne rolnictwo, sztuczną inteligencję, analizę dużych zbiorów danych i platformy e-commerce.

Analiza pokazuje, że cyfryzacja znacząco zwiększa atrakcyjność sektora rolnego dla bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Poprzez poprawę efektywności operacyjnej, optymalizację wykorzystania zasobów i zwiększenie plonów, narzędzia mediów cyfrowych zwiększają atrakcyjność przedsiębiorstw rolnych dla zorientowanych na efektywność BIZ. Platformy medialne zmniejszają asymetrię informacji, zwiększają przejrzystość łańcucha dostaw i ułatwiają szerszy dostęp do rynków, zmniejszając w ten sposób ryzyko inwestycyjne i przyczyniając się do tworzenia środowiska adaptacyjnego dla innowacji i bezpośrednich inwestycji zagranicznych ukierunkowanych na badania i rozwój.

Słowa kluczowe: *media cyfrowe, bezpośrednie inwestycje zagraniczne, digitalizacja, zrównoważony rozwój, rozwój, rolnictwo.*

Methods and materials

We analysed the different datasets during our research and it has shown that the global agricultural sector is undergoing a keen transformation under the influence of digital technologies, often referred to as “smart” or “e-agriculture.” This evolution promises to increase productivity, resilience, and sustainability across all stages of the agri-food value chain. At the same time, foreign direct investment (FDI) is a key channel for the flow of capital, technology, and expertise needed to modernise national economies. The introduction of advanced digital technologies in agriculture remains low due to high costs, difficulties in scaling up investments and limited experience. We should emphasise that FDI has become a main factor in Poland’s economic growth, having a significant positive impact on the agricultural industry through technology transfer. (Ambroziak, 2024) However, the amount of FDI invested in scientific research is limited and foreign ownership of agricultural land is regulated by law.

International investment has been a main factor in Poland's economic convergence, with FDI inflows increasing rapidly after the 2008 crisis. By 2023, FDI in Poland accounted for 40% of GDP, higher than in some advanced EU countries but lower than the OECD average. Foreign companies are 43% more productive than domestic ones and play a significant role in manufacturing; however, they remain underrepresented in high-tech services, limiting the potential for productivity spillovers in these knowledge-intensive sectors. FDI in Poland is concentrated mainly in medium-productivity industries, while investment in research and development remains limited, with less than 2% of new greenfield FDI projects in the period 2003-2023 related to R&D, lower than in similarly situated EU countries. (OECD, 2025)

The linkages between FDI and small and medium-sized enterprises (SMEs) create opportunities for productivity growth. Foreign companies purchase 68% of intermediate inputs on the domestic market, comparable to large EU economies, which creates opportunities for knowledge and technology transfer through buyer-supplier relationships. However, partnerships between companies in research, development and innovation remain underdeveloped. Polish companies prefer to cooperate with domestic rather than foreign ones, indicating potential difficulties in reaping the benefits of innovation and digital transformation spillovers associated with FDI. The potential for knowledge transfer through other channels, such as the inflow of skilled professionals from foreign multinational corporations to local SMEs, is limited by the wage gap and limited training opportunities. (OECD, 2025)

Accordingly to some advanced researches – in the digital age FDI will be geographically concentrated and less international in scope. Investment policy will be much less dependent on national capitals and more regulated by the Commission under the Common Commercial Policy (CCP). (Götz, 2019)

A vital observation is that the definition of “digital media” in this context goes beyond traditional communication platforms and encompasses a wide range of digital agricultural technologies, comprising the Internet of Things (IoT), artificial intelligence (AI), and Big Data mining analysis. Moreover, foreign direct investment in digital agriculture represents a unique opportunity to “merge digital and green technologies,” contributing to both technological progress and environmental sustainability. However, the existing “digital divide” in agriculture and the potential gap between macro-level digital strategies and the specific needs of the agricultural sector may hinder the full realisation of these benefits. The potential for innovation transfer from foreign companies involved in digital agriculture to local small and medium-sized enterprises (SMEs) is also underestimated and complicated by difficulties in attracting and retaining specialised digital professionals.

To utilise digital transformation for agricultural development, countries have to prioritise targeted investments in digital rural infrastructure, dynamic

human capital development in agricultural skills, and an optimised regulatory framework that removes land ownership restrictions for foreign investors. Strengthening linkages between foreign investors and local small and medium-sized enterprises, as well as a comprehensive policy approach that clearly aligns digital and agricultural strategies, will be crucial this way.

Together with these technological developments, FDI continues to be recognised as a key trigger of economic development, particularly in developing countries and countries with economies in transition. FDI is a reliable channel for capital inflows, facilitating technology transfer and bringing advanced management practices to various sectors, including agriculture. (Lytvyn, 2025)

Digital technologies are becoming a strategic driving force for the innovative development of agricultural enterprises, allowing them to optimise production processes, increase efficiency, and improve the competitiveness of the agricultural sector. Digitalisation increases the resilience of the agricultural sector, allowing it to respond to global issues, also known as climate change, resource scarcity, increasing demand for food quality. The availability of digital technologies creates new opportunities for small and medium-sized agricultural enterprises, allowing them to compete with large corporations and access global markets.

Smart and efficient agricultural production methods are determinative to address the challenges of limited resources, adverse climate change and the growing demand for food by the world's population. It is quite urgent to raise awareness of food security in the context of sustainable agriculture. The development of new technologies not only allows for increased yields, but also opens up opportunities for more sustainable agriculture and motivates young people to build careers in this innovative agricultural sector. Technologies used in smart agriculture that help solve current and future socio-economic problems include application of both: digital media and technologies. However, the implementation of smart agriculture requires significant investments, both financial and educational. It is necessary not only to purchase appropriate equipment and infrastructure, but also to adapt administrative procedures and rules to new technologies. In addition, it is important to raise awareness among farmers about the benefits of digital smart agriculture and provide them with appropriate education and training. (Kobus-Cisowska, Dziedziński, 2023)

Development of smart agriculture and digital technologies can motivate young people to work in the agricultural sphere. Innovative technologies and the possibility of using modern tools can attract a new generation to agriculture, which is increasingly focused on technology and sustainable development.

We can assume that smart agriculture is the most important tool for achieving sustainable development goals in the agricultural sector. (Lytvyn,

2025) The introduction of new innovative technologies allows efficiency increasing, optimised production, reduced negative environmental impact and strengthened food security. However, to fully realise the potential of smart agriculture in Poland, additional investments and training of farmers are required. (Kobus-Cisowska, Dziedziński, 2023)

The digital transformation of agriculture is a strategic goal for Poland and many other countries in Europe and across the world. In order to increase the pace and efficiency of these changes, modern research is needed that will comprehensively support digitalisation processes in agriculture, including by studying the application and conditions of development of innovative products and services for different types and typical farms in Poland and other EU countries. The most important measures to be taken are as follows: promoting public trust and acceptance of the created systems, available in digital format. Usage the general exclusion provisions to confirm that research and development meet the needs of promoting responsible research and innovative solutions. (Kosior, 2023)

It has been known for a long time that digitalisation and the digital transformation is amongst the most serious challenges facing contemporary business and society. Do we sufficiently understand processes that these technologies are triggering? Do we sufficiently recognise the interconnectedness of the different societal subsystems that undergo radical changes as a result of digitalisation? Do we realise how to harness potential of digitalisation to serve our society for a long term, rather than living its own life serving private interests? Is this technology more advanced than understanding its purpose? This question is quite a complex one.

People all over the world are becoming more aware that they are facing some global problems - issues caused by man as a technical subject, for which no one was prepared. Suffice it to mention the threats to our natural environment, biodiversity and climate. Actions to ensure sustainable development, protect our natural environment in all its diversity and protect the climate are high on the global agenda. If digitalisation is a technological option that expands potential in various technical and economic sectors, thereby transforming societal systems, as it is the public interest to attain clarification how to achieve resilient development. Reflections on digitalisation must comprise reflections on sustainable development. (Herberger & Dötsch, 2021)

Digitalisation involves usage of digital technologies for the transformation of business models and elaboration of the new opportunities for revenue generation, value creation and etc. Essentially, digitalisation is the technologies utilisation to convert analogue information into a digital appearance. Moreover, it is widely recognised that digitalisation has a huge impact on companies, upstream and downstream enterprises, networks, and ecosystems. HR has an important impact upon innovative way of digital transformation

in agriculture. Changes in human resources of the agricultural industry might increase the human capital level and promote the efficient use of smart digital technologies in agricultural productivity. (Chen, Yang, Li et al. 2024)

To a great degree, ability to use digital technologies in agriculture depends not only upon access to essential communication infrastructure (broadband connection, telecommunications and others). At the same time it depends on data collection range development, services analysis, regulatory framework (including interaction principles, standards of data quality, standards and rules regarding data privacy, skills, common modeling frameworks, social digital platforms, cloud storage or computing). The mentioned elements jointly determine the efficient creation of digitalisation systems in agricultural sphere and provide infrastructure for data. (OECD, 2019)

Digital innovations also contribute to the introduction of environmentally friendly agricultural practices, such as precision agriculture and the wise use of available natural resources accordingly to principles of resilient development. Digital solutions practical implementation requires effective public policies, investments in infrastructure and the development of digital education programmes in agriculture. Digitalisation of the agricultural sector is a serious element of its transformation and innovative development. Active implementation of digital technologies will increase the competitiveness, efficiency and sustainability of agricultural enterprises in global conditions. For countries seeking to modernise agricultural practices and integrate into global value chains, attracting strategic FDI is becoming a priority nowadays. (Tomashuk, Koliadenko, & Burdiak, 2025)

Digitalisation is also seen as a driving trigger for the development of agricultural knowledge and innovation systems (AKIS). Within this emerging but increasingly popular thematic cluster, different lines of research can be distinguished, looking at knowledge and innovation systems from a macro, meso or micro level. At the macro level, some studies, based on the concept of innovation systems, examine how innovation support structures facilitate digitalisation and how digitalisation changes them, for example through the introduction of big data analytics. (Klerkx, Jakku, & Labarthe, 2019)

Digital agriculture is often referred to as smart agriculture or e-farming, encompasses a wide range of tools and methods aimed at digitally collecting, storing, analysing, and disseminating electronic data and information in the agricultural sphere. It involves advanced technologies integration, such as artificial intelligence (AI) enabled by Internet of Things (IoT) (Dmowski, Bartyna, & Stępnia, 2025) and advanced data analytics (Abiri, Rizan, Balasundram et al., 2023).

Digital technologies are transforming business processes by significantly reducing the costs associated with data replication, transportation, tracking, verification, and retrieval. This natural increase in efficiency leads to increased

productivity and operational efficiency across the entire agricultural value chain. (Miller, Mikiciuk, Durlík et al. 2025)

The value of investing in digitalisation and digitization is recognised globally and financially. Companies often recognise the value of investing in digital technologies to enhance their research and development (R&D) capabilities and reduce risks. However, digital transformation has led to certain changes in business models and structures, primarily aimed at improving business efficiency and effectiveness. Investments in innovative tools or processes are aimed at ensuring the sustainable development of the company, innovation, prosperity, job creation, improving the standard of living, and readiness for market changes that affect business activities. (Al Dhaen, Gallear D, Weerakkody et al. 2025)

One of the most important factors in the development of agriculture in Poland, EU and around the world is investment, a key element in technology progress, that leads up to increasing efficiency of all factors of production and increased production of food. Potential growth of both agriculture and economy depends upon technological change. Investments play a key role in the development of capital. They contribute to the growth, efficiency and development of agriculture. Capital investments can contribute to the modernisation of agricultural machinery and increase the efficiency of agriculture. They contribute to the introduction of new technologies and livestock facilities that support global food self-sufficiency.

Limited financial resources determine the adoption of optimal investment decisions. The level of investment is determined by a number of factors, mostly crucial are initial costs, projected service of investment life cycle, operating costs, market share. Investments are vital not for farms only, but also for any firm and must contribute to the efficient use of resources, including financial and natural. The investment process contributes to technical and technological development. Capital investments in Polish agriculture are key for increasing competitiveness and economic efficiency, digital reforms enacting. (Bórawski, Guth, Bėdycka-Bórawska et al. 2020)

It is known that FDI is an important form of cross-border capital flow, characterised by long-term relationships and a significant degree of influence by an investor resident in one economy over an enterprise resident in another economy. This influence is usually defined as ownership of 10% or more of the voting shares or an equivalent interest in management, rather than just financial interests.

FDI can take many forms. Greenfield investments involve the establishment of completely new production facilities, offices, or new businesses in a foreign country. This type of investment often results in the creation of new jobs and production capacity. Alternatively, FDI can be made through mergers and acquisitions (M&A), where the investor acquires

or merges with an existing foreign company. Capital can also be invested in existing businesses without the need for a full takeover. The choice between greenfield investments and M&A investments may depend on strategic objectives, market conditions, and the regulatory framework. It is worthy to note that recently, greenfield investments have attracted significant attention in national policy, especially in countries such as the United States, due to concerns about foreign competitors' access to key sectors and technologies.

The motivations for FDI in agricultural industry are diverse and go beyond purely commercial considerations. Investors often look for to gain access to natural resources, secure raw materials, or expand their supplier base. Market access is another vital factor in companies' global expansion and attracting new customers. On the other hand, motivations include tapping into the labour supply of a foreign economy, acquiring or transferring advanced technology, ensuring security of supply, or controlling the quality of specific products in the value chain. For host countries, attracting FDI is often seen as a way to stimulate economic growth, create high-paying jobs, foster innovation, and expand international trade. However, policymakers also face concerns that some FDI can lead to the offshoring of production and jobs, potentially weakening a country's competitiveness or creating national security concerns, especially in strategic sectors of the economy.

Digital media and technology have fundamentally changed the structure of FDI, especially in the agricultural sphere. Their impact spans the entire FDI decision-making process: from initial market research and due diligence to investor communications and the creation of frameworks to ensure transparency and accountability.

Digital media platforms offer benefits, they also carry significant risks as it is concisely shown at Table 1. Disinformation can spread widely, potentially manipulating public opinion, influencing election outcomes, and leading to significant economic losses when misinformation influences foreign investment decisions.

The ease with which information (and misinformation) spreads can lead to a "hype" that obscures the truth, prompting investors, especially new ones, to make risky decisions based on popularity rather than solid fundamentals and conducted analysis. Influencers or "financial gurus" with limited knowledge or qualifications may offer investment advice, potentially misleading their followers. This can lead to "herd behaviour," where investors blindly follow trends without doing their own research, as exemplified by high trade of "memos action" and crypto currencies.

Widespread risk of disinformation, information bubbles and herd behaviour pose a serious threat to the integrity and stability of investment flows, including foreign direct investment in agriculture. This suggests that sound data governance, strict transparency requirements for investment content

and proactive financial education initiatives are not just best practices but also essential safeguards against unstable and irrational allocation of capital in the agricultural sector.

Table 1

Potential impacts of digital media application on foreign investment decisions*

Criteria/Aspect	Benefits	Risks
Information access	Easier access to a variety of online information sources.	Disinformation influencing investment decisions and causing economic losses.
Knowledge and awareness	Increased financial awareness: more than half of gen Z and millennials look for financial advice online.	The information bubble effect: algorithms that reinforce existing beliefs, leading to narrow perspectives.
Market dynamics	The dynamics of e-commerce: social media and the metaverse are driving e-commerce growth (nearly \$1 trillion in social commerce).	FOMO (Fear Of Missing Out) driving emotional, impulsive decisions.
Coverage	Global coverage: digital platforms like Facebook, Instagram, TikTok are global hubs for trading and investment discussions.	Emotional decisions: investing based on fear or greed rather than facts.
Efficiency	Information exchange efficiency: faster information exchange between peers and institutional investors.	Herd behaviour: blindly following the advice of others without independent research.
Qualifications	It is not directly related to benefits, but access to trusted sources.	Influencer's qualification lack: advice from people without the relevant knowledge or license.
Transparency	Increased transparency in some areas through direct communication.	Hidden promotions: influencers promoting products/activities for a fee without clear disclosure.

*Compiled based on own research.

Table 2
Innovative digital agriculture technologies and their applications*

Technology name	Definition	Agricultural Application
IoT devices	Physical objects network with embedded sensors, digital software, another technologies to link and data sharing.	Soil moisture as well as nutrient sensors, wearable livestock health monitoring devices, automated irrigation systems.
Artificial Intelligence (AI) & Automated Learning (AL)	Algorithms that enable systems to learn based on data, detect patterns, also make predictions or decisions.	Predictive analytics for optimal planting/ harvesting, disease/pest control, yield forecasting, advanced data analysis.
The Cloud	Availability of computer system resources on demand, data storage and processing power, without direct active user control.	Storing huge datasets from sensor and remote sensing data for data-driven inquiry.
Unmanned aerial vehicles (UAVs) / drones	An unmanned aerial vehicle used to collect aerial data.	Weed detection, crop condition assessment, remote sensing, field mapping.
Robotics	Programmable machines capable of automatically perform complex of series actions.	Automated harvesting, planting and spraying, reduction of human labour.
GPS guidance	A satellite navigation system that provides location and time information.	Guide for tractors and agricultural machinery for precise chemical application.
Big Data analytics	Processing and analysing large scale and complex datasets to identify patterns, trends, and relationships.	Compound data from different sources (weather, market, farm sensors) to receive sensible insights.

Technology name	Definition	Agricultural Application
Blockchain technology	Distributed, decentralised registry technology that provides secure and transparent record keeping.	Transparency and traceability increase of the supply chain in the agri-food industry.
Mobile Apps & Web platforms	Software applications and online platforms for information sharing and interaction.	Supplying farmers with updated practices, market information and advisory extension services.

*Compiled based on own research.

The typical technology of the digital economy, which we often and extensively talk about, is smart information technology, including communication and IT technologies, and in a narrower common sense innovative technologies related to the Internet, the Cloud, Big Data mining, Blockchain, the Internet of Things, and Artificial Intelligence. Regardless of the definition, we consider them to be a crucial part of Fourth Industrial Revolution, the most essential technologies are digital internet technologies, also Artificial Intelligence and Blockchain based on them, the Internet of Things, quantum computing technologies and other tools. Fourth Industrial Revolution had enormous consequences, especially in the form of a wave of digitalisation that has affected the manufacturing industry in the industrial economy and people's lifestyles. (Liu, 2022)

Digital agriculture is based on a variety of technological components, including the Internet of Things (IoT), Artificial Intelligence (AI), Automated Learning (AL), The Cloud, Unmanned Aerial Vehicles (UAVs), robotics, including advanced sensors embedded in agricultural machinery. These technologies facilitate data-driven decision-making by allowing farmers to receive accurate information about crop quality, soil moisture, and local weather conditions. For example, precision agriculture, a type of smart farming, uses GPS-navigated tractors, sensors, and data analytics to optimise planting, irrigation, and harvesting, leading to more efficient use of resources and reduced environmental impact. Advocates of digital agriculture express its potential to radically reduce chemical use and other negative material impacts on the environment and human health through data-driven recommendations. Applied digital tools are also significantly improving the quality of agricultural advisory extension services, enabling real-time communication, data analysis, and access to huge amounts of agricultural information, which enhances farmers' capabilities and productivity.

Despite the elusiveness of digital technologies, digital agriculture still fundamentally depends on physical infrastructure. It comprises energy sources (coal, gas, oil, renewables), rare earth metals used in microelectronics and microprocessors, and a reliable telecommunications infrastructure in rural areas with reliable broadband access connectivity. The high reliance on information and communication technologies (ICT) and digital platforms means that digital agriculture has significant environmental impacts, for example, leading to increased water and energy consumption, and contributing to the generation of e-waste.

An important nuance in defining this field is the distinction between precision farming and smart agriculture. Precision farming is characterised by a focus on optimising resource allocation at the field level based on site-specific data, using technologies such as tractors and GPS navigation sensors to precisely allocate resources. On the other hand, smart farming has more comprehensive approach that combines the IoT, AI, automation, and real-time analytics across all agricultural operations, including crop production, livestock, supply chain, and resource management, enabling comprehensive and advanced agricultural management. Thus, precision agriculture is seen as a specific application area within the broader context of smart agriculture.

Agriculture will benefit from innovations in precision farming. Energy management will prioritise sustainability and recovery. Smart digital solutions are not just panacea or technological advancement. They show a paradigm shift: how industries operate and develop. Future of smart digital industries is full of prosperity, innovation, and resilience. In order to thrive in this turbulent environment advanced industries have to implement smart developments, mind ethical considerations, and remain flexible while facing constant changes. Implications are vast, and the opportunities for a future progress are tremendous. (Zikria, Kumar Shukla, Nijalingappa et al. 2025)

Therefore, the user query for “digital media” in agriculture should be viewed in a broader context, referring to the entire set of digital agricultural technologies and platforms that facilitate the collection, analysis and dissemination of data across the entire value chain in the agri-food sector.

Digital social networks might be accessed from two different types of devices: computers/laptops and smartphones. Rural farmers utilise mobile smartphones all over the world. In most developed countries, computers appliances also are available. However, success of mobile phones is due to its broad advantages. They are portable, if connected to the Internet provide widespread access to digital social networks and its services. Immediate interaction leads to widespread technology application, especially in the rural field. Thanks to its numerous functions, smartphones might be used in resolving field tasks. Moreover, the investment in (simple) smartphone is small comparing to cost of a computer or a laptop. Rural specialists use mobile phones en masse

for some economic reasons, due to their portability, numerous functions they provide (telephone, internet, camera/photo, etc.), and its relative ease of application. As a result, smartphones have allowed widespread digital networks usage. (Soullignac, Pinet, Bodelet et al. 2025)

Table 3
Digital social media platforms and relevance for FDI stakeholders*

Digital platform	FDI usage case	Target audience	Main benefits	Related risks
LinkedIn	Professional connections, B2B lead generation, talent acquisition, corporate brand creation.	Institutional investors, corporate decision makers, industry professionals, policymakers.	Credibility, direct communication, targeted outreach, access to talent pool, market insights.	Disinformation, compliance, foreign influence, data privacy.
Twitter/X	Real-time updates, breaking news, public diplomacy, opinion polls, microblogs.	General public, media, politicians, individual investors, industry commentators.	Quick dissemination of information, immediate public discussion, crisis communication.	Misinformation, quick mood swings, image damage, foreign influence.
Facebook	Community development, social interaction, general information sharing, broad coverage.	Retail investors (generation millennials), general public, local communities, partners.	Wide coverage, diverse content formats, cross-promotion of partners, community feedback.	Disinformation, privacy issues, reputational risk.

Digital platform	FDI usage case	Target audience	Main benefits	Related risks
Instagram	Visual branding, representation of life/culture, personal stories, youth engagement.	Generation Z, millennials, visual retail investors, general public.	High engagement, brand awareness, visual storytelling, influencer marketing.	Disinformation, superficiality, herd behavior, limited professional utility.
TikTok	Short video content, viral trends, financial education (Generation Z), youth engagement.	Generation Z, young retail investors, general public.	High virality, quick adoption of trends, accessible financial education.	Disinformation, national security issues (foreign control), herd behaviour, short-term attention span.
YouTube	Educational content, detailed explanations, video reviews, market information.	Institutional investors, retail investors, general public, researchers.	Profound information, high engagement, great educational potential, wide coverage.	Disinformation, variable content quality, toxic comments section.
Reddit	Niche communities, crowdsourced information, sentiment measurement, meme trends.	Retail investors, special interest groups, early followers.	Niche selection, active community participation, quick trend detection.	Herding behavior, unverified information, high volatility.

*Compiled based on own research.

Over the past 10 years, digital social networks have grown significantly, reaching billions of users. They have become an integral part of everyday life, and there is no doubt that their role in society, both in the personal and professional spheres, will grow in the coming years. As agricultural industry requires quite a long time and expensive validation periods. We ought to believe that application of social networks in agriculture would continue to grow. Interaction online is becoming even more important in context of agroecological

transformation with innovative methods for crops monitoring are introduced. (Soulignac, Pinet, Bodelet et al. 2025)

Digital social media platforms have dramatically changed the investment environment, creating a digital space where investors can efficiently access a wide range of information online. Beyond access, digital media have played a crucial role in increasing financial literacy across demographics. More than half of generation Z and millennials actively look for financial advice online, covering topics such as budgeting, taxes, and debt management. Generational platform preferences are differentiated. Generation Z often use TikTok and Instagram to search for financial information, while millennials primarily use Facebook. Institutional investors typically use platforms like Google Search, YouTube, and LinkedIn to research information regarding investments opportunities. However, the growing reliance on digital social media for financial consulting is also an issue, as excessive use of digital media can increase people's financial insecurity.

Digital social media interactions and sentiments expressed on these platforms have a significant impact on the collective behavior of investors, which in turn significantly affects financial market dynamics. (ESMA, 2024)

34% of retail investors have made at least one change to their investments based on announcements posted on digital media. This demonstrates the tangible impact of online discussions on real-world financial actions. In this innovative digital environment, a noticeable phenomenon is “herding” behaviour, where investors, especially those who actively use digital social networks, tend to trust others and follow their recommendations and actions without conducting independent research. This can be especially problematic when opinions are expressed by influencers with limited investment knowledge. The hype around “meme stocks,” exemplified by the raise of GameStop shares in January 2021, when a Reddit thread with millions of subscribers triggered unprecedented stock price spikes, is a main example of such collective behaviour based on sentiment. Although positive sentiment on digital media may correlate with higher short-term returns, this effect is often temporary, highlighting the inherent risks of overreliance on unverified information.

Empirical analysis also indicates a direct link between digital social media activity and international investment by multinational enterprises. A global dataset covering over 4,500 multinational companies shows that digital media activity, such as the number of likes and followers, drives international investment and the creation of new affiliates. (Paniagua, Korzynski, & Mas-Tur, 2017)

Digital social networks are now deeply integrated into internationalisation strategies, allowing companies to expand their presence and strengthen their “mobile capabilities” (including knowledge and reputation) in foreign markets through user-generated content. This means that there is a valuable connection between a company's digital engagement and its foreign direct investment

activities. The democratisation of information through digital social media, which offers unprecedented access and promotes financial literacy, is quite a challenge for FDI policymakers.

On the one hand, digital platforms such as LinkedIn, Twitter, Reddit, and Instagram provide investors with faster and more efficient access to various sources of online information, contributing to increased financial literacy among generations. Wide access to information allows a wider range of people to become familiar with foreign investment concepts. On the other hand, such an open environment facilitates the exchange of opinions between individuals, including “influencers with limited investment knowledge,” leading to collective “herding” behaviour and dependence on unverified information. The short-term nature of market movements driven by digital social media, where the price reaction to exaggeration typically lasts little more than a day, highlights the risks associated with such reliance on them.

For FDI policymakers, this is a dual responsibility: not only to promote the dissemination of accurate and transparent investment information, but also to educate investors with main digital skills and consider regulatory measures to reduce the risk of market manipulation and irrational enthusiasm driven by sentiment. Image, authority, and stability of a country or company, shaped and strengthened through digital media, have become a key, measurable factor for determining FDI. This “digital reputation” now rivals traditional factors such as market size, cost competitiveness, and political stability. (Khan, Akbar, 2013)

Empirical evidence shows that digital social media activity, measured by indicators such as the number of likes and followers, directly stimulates foreign investment and the creation of new branches by increasing a company's “knowledge and reputation” in foreign markets (Paniagua, Korzynski, & Mas-Tur, 2017). The presence of a location in digital media, including in the digital footprint, is a powerful and often underestimated force shaping the perceptions and decisions of foreign investors (mercuryglobalreports.com, 2025). When a place is consistently portrayed in reputable digital media as stable, transparent, and friendly to foreign companies, it creates a foundation of trust. On the other hand, negative social media coverage, especially regarding corporate scandals or geopolitical instability, can significantly undermine this trust, leading to a decline in foreign investment activity. Policymakers therefore need to actively manage this digital reputation as a strategic element of their efforts to attract and retain FDI (Gomes & Gaio, 2021), recognising that online narratives can directly impact investor confidence and capital flows.

Conclusions

Digital social media have greatly changed the environment of FDI, transforming it from a simple communication channel to a main tool for creating investor perceptions, influencing investment decisions, and strategically promoting FDI across the world. Their widespread availability and reach have democratised access to information, fostering and promoting financial education, and enabling investment promotion agencies to conduct targeted outreach. However, this digital transformation also implies significant risks, such as the rapid spread of disinformation, the potential mobilisation and disinformation of social opposition, and national security concerns related to foreign-controlled digital platforms. The analysis reveals a complex interplay in which digital social networks act as both a powerful instrument for FDI and a potential source of vulnerability, requiring a strategic and adaptive approach from policymakers and investment promotion agencies (IPAs).

The future of digital media in FDI policy will be characterised by increased integration of advancement technologies, as Artificial Intelligence in content generation, sentiment analysis, which will further complicate and enhance the role of digital social media. For governments and IPAs, this means a constant evolution of strategies. Future policy development must focus on creating flexible and adaptive structures that can respond to quick digital change and possible emergence of the new digital threats.

Further advanced research is required to quantify the long term influence of digital reputation on FDI flows, develop more advanced predictive analytics of sentiment and risk, and explore mechanisms for international cooperation to address cross-border digital threats to foreign capital. The ability to harness the positive aspects of digital social networks and effectively mitigate the associated risks will be crucial for countries seeking to attract and retain FDI in emerging global economy.

Digital agriculture with its diverse applications in precision agriculture, supply chain management, financial services and risk reduction, is dramatically improving the efficiency, productivity and sustainability of agricultural operations. Digital technologies such as Artificial Intelligence (AI), the Internet of Things (IoT), Advanced Sensors, Blockchain and Robotics are supplying unprecedented levels of data analytics, enabling optimal resource utilisation, increased yields, reduced waste and increased resilience to climate change and volatility. These invaluable benefits are making agricultural businesses more attractive to foreign investors looking for profitable and sustainable opportunities.

Digital media are influencing FDI decisions, transforming market research, due diligence and investor communication. Digital platforms, news aggregators and data analytics tools provide investors with real-time, critical information, risk assessments, benchmarking and streamlining the investment process. Moreover,

a positive and transparent digital presence is urgent to shaping investor perceptions, building trust and increasing visibility, thereby directly influencing capital flows. The growing use of professional social media and targeted digital advertising underscores the evolving strategy for attracting FDI.

Moreover, digital technologies play a key role in increasing transparency and accountability of FDI in agriculture. Blockchain-based traceability systems provide a secure and immutable record of data throughout the supply chain, enhancing food safety and regulatory compliance, which is critical for consumer trust and compliance. Data sharing platforms facilitate collective information collection, optimise farming practices and improve risk management, while government initiatives such as online foreign investment declaration systems enhance oversight and public access to relevant information.

However, the full potential of digital agriculture to attract and optimise FDI depends on addressing a number of important challenges. The persistent digital divide, characterised by poor connectivity in rural areas, high costs of technology adoption, and low digital skills among farmers, poses significant barriers to widespread adoption and equitable sharing of benefits. Data governance issues, including ownership, privacy, security, and standardisation, require a robust regulatory framework to build trust and prevent misuse. In addition, the emergence of new digital threats, such as cyberattacks and agroterrorism, requires policy safeguards to protect critical agricultural infrastructure and intellectual property.

In summary, digital media are the most important element of modern agricultural FDI policies. Their comprehensive impact, from informing investors about solutions and supporting innovative business models to shaping regulatory measures and increasing transparency, underlines their crucial role in achieving global food security and sustainable agricultural development. Future policy responses should prioritise the creation of an inclusive and safe digital environment that fosters innovation, responsible investment and ensures the broad adoption of the benefits of digital transformation in the agricultural sector.

Bibliography

- Abiri, R., Rizan, N., Balasundram, S., Bayat Shahbazi, A., Abdul-Hamid, H. (2023). "Application of digital technologies for ensuring agricultural productivity". In: *Heliyon*, no 9(12).
- Al Dhaen, E., Gallear, D., Weerakkody, V., Chen, W. (2025). *Ethical Standards for Technological and Business Education Sustainability*. Emerald Publishing Limited.

- Ambroziak, Ł. (2024). „Foreign direct investment in the food industry in Poland”. In: *International Journal of Management and Economics*, no 60(4).
- Bórawski, P., Guth, M., Bėdycka-Bórawska, A., Jankowski, K. J., Parzonko, A., & Dunn, J. W. (2020). „Investments in Polish agriculture: how production factors shape conditions for environmental protection?”. In: *Sustainability*, no 12(19).
- Chen, T., Yang, F., Li, Y., Zhang, Z. (2024). “Two-way FDI assists agricultural sustainable development: based on digitalization and greening perspectives”. In: *PLOS ONE*, no 19(2).
- Dmowski, K., Bartyna, W., Stępiak, M. (2025). „Analysis of information technology adoption in Polish agriculture”. In: *Studia Informatica. System and Information Technology*, no 31(2).
- ESMA (2024), *Social media sentiment: Influence on EU equity prices*. Paris: ESMA Publishing.
- Gomes, M.L., Gaio, S. (2021). Digital communication in attraction of foreign direct investment: a study of EU countries' official websites. In: V. Pistikou, A. Masouras, M. Komodromos (eds.), *Handbook of Research on Future Policies and Strategies for Nation Branding*. Pafos: Neapolis University Pafos.
- Götz, M. (2019). „Attracting foreign direct investment in the era of digitally reshaped international production. The primer on the role of the investment policy and clusters – the case of Poland”. In: *Journal of East-West Business*, no 26(2).
- Herberger, T.A., Dötsch, J.J. (2021). The Means Justifies the End? Digitalization and Sustainability as a Social Challenge. A Plea for an Integrative View. In: Herberger, T.A., Dötsch, J.J. (eds). *Digitalization, Digital Transformation and Sustainability in the Global Economy. Springer Proceedings in Business and Economics*. Cham: Springer.
- Khan, M., Akbar, M. (2013). “The impact of political risk on foreign direct investment”. In: *International Journal of Economics and Finance*, no 5(8).
- Klerkx, L., Jakku, E., & Labarthe, P. (2019). „A review of social science on digital agriculture, smart farming and agriculture 4.0: New contributions and a future research agenda”. In: *NJAS: Wageningen Journal of Life Sciences*, no 90–91(1).
- Kobus-Cisowska, J., Dziedziński, M. (2023). „Możliwości i wyzwania zastosowania cyfryzacji w rozwoju zrównoważonego, inteligentnego rolnictwa na przykładzie produkcji roślinnej”. In: *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, no 2 (112).
- Kosior, K. (2023). „Research and development projects for digital agriculture in Poland”. In: *Annals PAAAE*, no XXV(1).

- Liu, Z. (2022). *Digital Economic Technology and Innovation. In: Principles of Digital Economics. Contributions to Economics*. Singapore: Springer.
- Lytvyn, R. (2025). „Promoting sustainable FDI in agriculture”. In: *Scientific Messenger of LNU of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series Economical Sciences*, no 27(105).
- Miller, T., Mikiciuk, G., Durlík, I., Mikiciuk, M., Łobodzińska, A., & Śnieg, M. (2025). “The IoT and AI in agriculture: the time is now – a systematic review of smart sensing technologies”. In: *Sensors*, no 25(12).
- OECD (2019). *Digital Opportunities for Better Agricultural Policies*. OECD Publishing, Paris.
- OECD (2025). *Strengthening FDI and SME Linkages in Poland*. OECD Publishing, Paris.
- Paniagua, J., Korzynski, P., & Mas-Tur, A. (2017). „Crossing borders with social media: Online social networks and FDI”. In: *European Management Journal*, no 35(3).
- Soulignac, V., Pinet, F., Bodelet, M., & Gross, H. (2025). „The use of digital social media in agriculture”. In: *International Journal of Agricultural and Environmental Information Systems (IJAEIS)*, no 16(1).
- Tomashuk, I., Koliadenko, S., & Burdiak M. (2025). „The impact of digital innovations on the development of agricultural business”. In: *Baltic Journal of Economic Studies*, no 11(1).
- Zikria, Y.B., Shukla, V.K., Nijalingappa, P., Kumar M V, M., Kashif Bashir, A. (2025). *Industry 5.0: A New Revolution Through Human-Centric Solution*. Berlin, Boston: De Gruyter.

Correspondence concerning this paper should be addressed to

Rostyslav Lytvyn, M.A. – a Research Assistant, Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies, Lviv (Ukraine).
E-mail: lytvyn.rostyslav@gmail.com

Recenzja - Review

Jolanta Karbowniczek

WSEI University (Poland)

ORCID: 0000-0003-4746-3814

**Review on the monograph
„Interpretation of the artwork in pre-school education“
(Ivana Rochovská et al.) Ružomberok 2021, s.423, VERBUM
ISBN 978-80-561-0889-5**

**Recenzja monografii pt. „Interpretation of the artwork
in pre-school education“ współautorstwa Ivany Rochovskiej,
Uniwersytet w Rozomberku**

The monograph was published as a result of a national project funded by the Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic. The focus of the work is on early childhood education and the integration of the arts. The authors primarily examine the pedagogical perspective on the role of the arts (visual arts, music, literature, and drama) and their incorporation into educational practice, with an emphasis on the interpretation of artworks suitable for young children. They address the reception and perception of art in pre-school education, as well as the positive influence of the arts on the development of the child's personality. This interdisciplinary subject matter is particularly relevant and essential in the context of contemporary educational needs.

Based on the current curriculum guidelines for pre-school education in Slovakia, the theme of artwork interpretation is included within various

educational domains, primarily the areas of "Human and Art", "Language and Communication", "Human and Society", as well as "Human and the World of Work", among others.

As highlighted by the authors of the publication, the integration of artistic stimuli is a characteristic feature of pre-school education. Just as various art forms and genres are interwoven in the world of art, pre-school education is shaped by its holistic approach, which simultaneously engages multiple senses, focusing on children's active involvement and the emotional aspects of their personality.

The monograph is organised into four chapters, spanning over 400 pages. The first two chapters are theoretical in nature and draw upon the latest sources from both international and domestic literature, as indicated in the reference list. Each artistic discipline is initially discussed individually, after which the emphasis shifts to a syncretic approach to art education within pre-school settings.

The first chapter primarily addresses the current state of the topic and the theoretical foundations of artwork interpretation in pre-school education. The entire chapter focuses on art. The authors note that, although we have a general understanding of what art is, the process of creating art, the various artistic media, forms, and genres, and the reasons why people create art, we are still unable to definitively answer the question of what art truly is. However, the main aim of this chapter was not to provide a definition of art. Instead, the authors explore how art is reflected in the education of pre-school-aged children. They argue that, for this age group, perceiving art and artworks as a source of sensory exploration, and engaging with art in terms of aesthetic activity, is particularly relevant.

Art and its integration into education can have a profoundly positive impact on the development of individuals' personalities, as well as their educational outcomes. Numerous studies have demonstrated that art, in its various forms, can provide measurable benefits to learners. The authors also align with the view of art in pre-school education through three key functions: art as play, art as a means of knowledge, and art as a means of communication.

The chapter discusses visual art as a stimulus for the child's visual communication. Research examining the benefits of visual arts for children has revealed that engaging in visual arts activities positively influences the development of critical thinking. The impact of experimental activities, particularly those focused on contemporary visual art, was also explored, highlighting their role in fostering the child's creative potential and artistic skills. The authors compare the concepts of fine art and visual art in the monograph, providing a clearer understanding by referencing both traditional and contemporary media and approaches.

A relatively new approach in pre-school education is the interpretation of visual art. The curricular documents from the history of art education in Slovakia were analysed in terms of their application to visual art interpretation.

One specific sub-chapter focused on the distinction between "education in art" and "education through art". The text was further enhanced by photographic documentation of activities with pre-school children that centred on interpreting visual art. These activities included artworks such as Rembrandt's *The Return of the Prodigal Son*, Leonardo da Vinci's *Mona Lisa*, Maximilien Luce's *The Good Samaritan*, and Picasso's *Three Musicians*.

The topic of music as a means of understanding beauty is addressed in one of the sub-chapters of the monograph. It begins with a review of the latest research focused on music education, both *to* and *through* music. The state curriculum is then analysed from the perspective of music interpretation. Additionally, alternative educational approaches, such as the Montessori method of music education in pre-schools, are also considered.

Children's literature is presented as a source of knowledge and emotional development in the monograph. This distinct sub-chapter begins with a review of research on the use of literary art in the education of pre-school-aged children. The pre-school education curriculum is then analysed from the perspective of incorporating literary art into teaching, and book blogs are introduced as a resource for pre-school educators, highlighting the current availability of children's literature.

Finally, the topic of dramatic expression and the methods of creative drama is explored in another sub-chapter within the first chapter. The use of dramatic elements is regarded as a crucial way of expressing personal emotions, enhancing children's imagination, fostering independent action, and improving social and cooperative skills. For this reason, the role of dramatic education in pre-school children's development is strongly emphasised. Research findings suggest that the application of creative drama contributed to better cohesion within the classroom and had a positive impact on children's behaviour. Consequently, the significance of using creative drama as a didactic tool in education is highlighted. The active process of creative drama inherently involves creative thinking as part of the overall creative process. Creative drama offers valuable opportunities to nurture children's creativity, not only on an individual level but also in terms of group creativity within the school setting. It provides experiences that enrich children's imagination while simultaneously enhancing their group interaction and social skills.

The structure of this sub-chapter follows a similar pattern to the previous ones. The authors present current research on creative drama in pre-school education, along with an analysis of the curriculum from the perspective of integrating creative drama and dramatic arts.

The focus of the second chapter is on syncretism in art within pre-school education. Particular attention is given to comics and illustrations as examples of syncretic genres in pre-school art education.

Many of the studies cited in the monograph have confirmed that engaging in activities centred around artworks has a positive impact on pre-school-aged children. However, the effectiveness of interpretive activities in kindergartens depends on the teacher's competence in both pedagogy and the arts. A search of online research databases revealed that no studies or large-scale surveys have been conducted to assess the opportunities for kindergarten teachers to acquire knowledge in the theory and history of art, nor the extent to which they incorporate the interpretation of artworks in pre-school education. The central focus of the research was the interpretation of works of art within pre-school education.

The third and fourth chapters of the monograph present the empirical part of the research, which aimed to explore kindergarten teachers' perspectives on the use of artwork interpretation within pre-school education and to identify potential avenues for its further development and improvement. The study focused on evaluating how frequently and in what ways interpretative approaches to art are currently applied in educational practice. It also explored the attitudes of teachers towards art, alongside the extent to which they are afforded opportunities—either during their initial teacher training or through continued professional development—to acquire knowledge of art theory and history. The research further examined whether such educational opportunities influence not only the frequency and manner in which artwork interpretation is implemented in kindergartens, but also teachers' personal views on the value of art. An additional objective was to consider the possible relationship between teachers' attitudes towards art and their actual engagement with interpretative methods in practice. Finally, the study sought to provide a detailed account of how the interpretation of visual artworks is carried out in kindergarten settings.

Following the thoroughly developed research project, the innovative and comprehensive research findings were presented. The study focused on examining the use of artwork interpretation in pre-school education across three dimensions: the current state of its implementation, the opinions of kindergarten teachers on art, and the opportunities available for teachers to acquire knowledge about the theory and history of art during their undergraduate training or through other forms of education. A total of 366 kindergarten teachers responded to the self-constructed questionnaire, while 5 teachers participated in a semi-structured interview. Additionally, observations were made of two educational activities focused on the interpretation of artwork in kindergartens.

The research revealed that the current state of using artwork interpretation in pre-school education can be characterised as below average. Additionally, the opportunities for kindergarten teachers to acquire knowledge about the theory and history of art during their pre-graduate training or through other educational avenues were found to be below average, as were the teachers'

opinions on art. A statistically significant positive correlation was observed between these dimensions of artwork interpretation in pre-school education.

Based on the research findings, several benefits and recommendations for pedagogical practice were proposed. It is recommended to raise awareness among kindergarten teachers regarding the importance of art interpretation in pre-school education, to place greater emphasis on the didactic use of art, and to provide more targeted stimuli in professional training, particularly regarding the pedagogical application of art. Furthermore, it is advised to enhance the competencies of kindergarten teachers in the field of art. Such improvements are expected to increase teachers' interest in integrating art and its stimuli into both their own lives and the children's activities within the kindergarten setting.

Art and its application in education can have a profoundly positive impact on the development of individuals' personalities, as well as their academic outcomes. The issue of interpreting works of art in pre-school education represents one approach to making various forms of art accessible to children through their own reactions to these artworks. This process particularly supports the development of creative and critical thinking, as well as cultural literacy. The monograph's thorough treatment of this topic, from theoretical analysis to a mixed-method approach in empirical research, provides a comprehensive solution to the issue, offering concrete applications and proposals for activities in pre-school education.

The monograph also includes eight appendices. The first appendix presents a glossary of terms related to art and artworks. The second appendix features illustrations of dramatic activities for children. The fourth appendix contains a sample of the questionnaire used in the research.

It is unusual for a scientific monograph to include raw data, but in this case, it is considered advantageous, particularly for researchers working on the interpretation of artwork in pre-school education. The inclusion of raw data offers the potential for further research, especially using a qualitative approach. The monograph features the transcripts of teachers' responses to interview questions, as well as the transcripts of observations of educational interpretive activities.

One of the appendices presents proposals for continuous professional development for kindergarten teachers, focusing on artwork interpretation. The final appendix includes photographic documentation from art competitions and children's creativity exhibitions. The main author of the monograph is actively involved in working with pre-school-aged children in kindergartens, specifically in the areas of fine art education and the interpretation of visual artworks by renowned artists. The children's works were recognised and awarded in the aforementioned competitions and exhibitions.

The ambition of the project participants, as well as the authors of the monograph on artwork interpretation in pre-schools, was to contribute

to the existing body of knowledge in the theory of pre-school education, particularly in relation to educating young children *to* art and *through* art. The aim was to enrich this knowledge and to incorporate new research findings and recommendations for improvement into the practical application of pre-school education. The authors expressed confidence that these visions will be realised in the near future.

Correspondence concerning this paper should be addressed to

Dr. habil. Jolanta Karbowniczek, – Professor at WSEI University, Poland.

E-mail: jkarbow@poczta.onet.pl